

АЛЬМАНАХ

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

1990

ALMANAC of the Ukrainian National Association

FOR THE YEAR

1 9 9 0

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1 9 9 0

РІЧНИК 80

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Ситі — Нью-Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК

Технічний редактор: РОМАН ЮРЕВИЧ

Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

СІЧЕНЬ 1990 JANUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар

Григоріанський Календар

1 19 П	Боніфатія мч.	Н. Рік Обр. ГНІХ. Вас. Вел.
2 20 В	Ігнатія Богонос. сщмч.	Сильвестра папи
3 21 С	Юліанії мч.	Малахії прор.
4 22 Ч	Анастасії вчмч.	Собор 70 Апостолів
5 23 П	10 мч. у Криті	Теопемпта мч.
6 24 С	Євгенії препмч.	Богоявлення Господнє
7 25 Н	Різдво Христове	По Просв. Соб. Ів. Хрест.
8 26 П	Собор Пресв. Богородиці	Юрія Хозевита преп.
9 27 В	Стефана первмч.	Полієвкта мч.
10 28 С	20,000 мч. у Никоїдії	Григорія Нис. св.
11 29 Ч	Дітей, уб. у Вифлеємі	† Теодосія преп.
12 30 П	Анісії мч.	Татіани мч.
13 31 С	Меланії преп.	Єрмила і Стратоніка мч.
14 1 Н	Пер. Просв. Обр. ГНІХ. Вас. В.	30 по Сош. Отців у Син.
15 2 П	Сильвестра папи	Павла і Івана преп.
16 3 В	Малахії прор.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 С	Собор 70 Апостолів	Антонія Великого преп.
18 5 Ч	Теопемпта мч.	Атанасія і Кирила св.
19 6 П	Богоявлення Господнє	Макарія преп.
20 7 С	Собор Івана Хрестителя	Євтимія Великого преп.
21 8 Н	По Просв. 29 по Сош. Юрія Х.	31 по Сош. Максима
22 9 П	Полієвкта мч.	Тимотея ап.
23 10 В	Григорія Нис. св.	Климентя сщмч.
24 11 С	† Теодосія преп.	Ксені Р. преп.
25 12 Ч	Татіани мч.	† Григорія Богослова св.
26 13 П	Єрмила і Стратоніка мч.	Ксенофонта преп.
27 14 С	Отців у Синаї преп.	† Перен. м. Івана Золот.
28 15 Н	32 по Сош. Павла і Івана	32 по Сош. Єфрема
29 16 П	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. м. Ігнатія Богон.
30 17 В	Антонія Великого преп.	Трьох Святителів
31 18 С	Атанасія і Кирила св.	Кира і Івана безср.

— ЗАПИСКИ —

ЛЮТИЙ 1990 FEBRUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріанський Календар
1	19 Ч	Макарія преп.
2	20 П	Євтимія Великого преп.
3	21 С	Максима ісп.
4	22 Н	Мит. і Фар. Тимотея
5	23 П	Климента щмч.
6	24 В	Ксені Р. преп.
7	25 С	†Григорія Богослова св.
8	26 Ч	Ксенофонта преп.
9	27 П	†Перен. м. Івана Золот.
10	28 С	Єфрема преп.
11	29 Н	Блуд. Сина. Ігнатія Бог.
12	30 П	Трьох Святителів
13	31 В	Кира і Івана безср.
14	1 С	Лютий. Трифона мч.
15	2 Ч	Стрітення Господнє
16	3 П	Симеона і Анни прор.
17	4 С	Ісидора преп.
18	5 Н	М'ясопусна. Агафії
19	6 П	Вукола преп.
20	7 В	Партенія преп.
21	8 С	Теодора Тирона вмч.
22	9 Ч	Никифора мч.
23	10 П	Харалампія мч.
24	11 С	Власія щмч.
25	12 Н	Сиропусна. Мелетія
26	13 П	Мартиніяна преп.
27	14 В	†Перес. Кирила преп.
28	15 С	Онисима ап.
		Трифона мч.
		Стрітення Господнє
		Симеона і Анни прор.
		Мит. і Фар. Ісидора
		Агафії мч.
		Вукола преп.
		Партенія преп.
		Теодора Тирона вмч.
		Никифора мч.
		Харалампія мч.
		Блуд. Сина. Власія
		Мелетія св.
		Мартиніяна преп.
		†Перес. Кирила преп.
		Онисима ап.
		Памфила мч.
		Теодора Тирона вмч.
		М'ясопусна. Лева
		Архипа ап.
		Лева Катан. преп.
		Тимотея преп.
		Найд. м. мч. в Євгенії
		Полікарпа щмч.
		†1 і 2 найд. гол. Івана Хрест.
		Сиропусна. Тарасія
		Порфірія св.
		Прокопія преп.
		Василія преп.

— ЗАПИСКИ —

БЕРЕЗЕНЬ 1990 MARCH

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар
1	16 Ч Памфила мч.	Євдокії препмч.
2	17 П Теодора Тирона вмч.	Теодота сщмч.
3	18 С Лева папи	Євтропія мч.
4	19 Н 1 Посту. Архипа	1 Посту. Герасима
5	20 П Лева катан. преп.	Конона мч.
6	21 В Тимотея преп.	42 мч. в Аморії
7	22 С Найд. м. мч. в Євгенії	Василія сщмч.
8	23 Ч Полікарпа сщмч.	Теофілакта преп.
9	24 П †1 і 2 найд. гол. Івана Хрест.	†40 мч. у Севастії
10	25 С Тарасія св.	Кондрата мч.
11	26 Н 2 Посту. Порфірія	2 Посту. Софронія
12	27 П Прокопія преп.	Теофана преп.
13	28 В Василія преп.	Перен. м. Никифора
14	1 С Березень. Євдокії препмч.	Венедикта преп.
15	2 Ч Теодота сщмч.	Агапія мч.
16	3 П Євтропія мч.	Савина мч.
17	4 С Герасима преп.	Олексія преп.
18	5 Н 3 Посту. Хрестоп. Конона	3 Посту Хрестоп. Кирила
19	6 П 42 мч. в Аморії	Хризанта мч.
20	7 В Василія сщмч.	Отців, уб. в об. Сави
21	8 С Теофілакта преп.	Якова преп.
22	9 Ч †40 мч. у Севастії	Василія сщмч.
23	10 П Кондрата мч.	Никона препмч.
24	11 С Софронія св.	Захарії преп.
25	12 Н 4 Посту. Теофана	4 Посту. Благ. Пр. Богор.
26	13 П Перен. м. Никифора	Собор Арх. Гавриїла
27	14 В Венедикта преп.	Матрони мч.
28	15 С Агапія мч.	Іларіона преп.
29	16 Ч Савина мч.	Марка преп.
30	17 П Олексія преп.	Івана Ліств. преп.
31	18 С Кирила Єрусалимського св.	Іпатія преп.

— ЗАПИСКИ —

КВІТЕНЬ 1990 APRIL

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар			Григоріянський Календар		
1	19	Н	5 Посту. Хризанта	5	Посту. Марії Єгип.
2	20	П	Отців, уб. в об. Сави		Тита преп.
3	21	В	Якова преп.		Никити преп.
4	22	С	Василія щмч.		Йосифа преп.
5	23	Ч	Никона препмч.		Теодула мч.
6	24	П	Захарії преп.		†Перес. Методія, уч. сл.
7	25	С	Благовіщення Пресв. Богор.	Юрія Міт. преп.	
8	26	Н	Квітна. Гавриїла	Квітна. Іродіона	
9	27	П	Матрони мч.	Євсихія мч.	
10	28	В	Іларіона преп.	Терентія мч.	
11	29	С	Марка преп.	Антипи щмч.	
12	30	Ч	Івана Ліств. преп.	Василія преп.	
13	31	П	Велика П'ятниця	Велика П'ятниця	
14	1	С	Квітень. Марії Єгип. преп.	Мартина папи	
15	2	Н	Воскресення ГНІХ.	Воскресення ГНІХ.	
16	3	П	Світлий Понеділок	Світлий Понеділок	
17	4	В	Світлий Вівторок	Світлий Вівторок	
18	5	С	Теодула мч.	Івана преп.	
19	6	Ч	†Перес. Методія, уч. сл.	Івана Староп. преп.	
20	7	П	Юрія Міт. преп.	Теодора Тріх. преп.	
21	8	С	Іродіона ап.	Януарія щмч.	
22	9	Н	Томина. Євсихія	Томина. Теодора Сик.	
23	10	П	Терентія мч.	Юрія вмч.	
24	11	В	Антипи щмч.	Сави Стратилата мч.	
25	12	С	Василія преп.	†Марка ап. і єв.	
26	13	Ч	Артемона щмч.	Василія щмч.	
27	14	П	Мартина папи	Стефана преп.	
28	15	С	Аристарха ап.	Ясона ап.	
29	16	Н	Мироносиць. Агапії	Мироносиць. 9 мч. у Киз.	
30	17	П	Симеона преп.	†Якова ап.	

— ЗАПИСКИ —

ТРАВЕНЬ 1990 МА҃

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар
1	18 В Івана преп.	Єремії прор.
2	19 С Івана Староп. преп.	Атанасія Великого св.
3	20 Ч Теодора Тріх. преп.	† Теодосія Печерського преп.
4	21 П Януарія щмч.	Пелагії мч.
5	22 С Теодора Сикеота преп.	Ірини мч.
6	23 Н Розслаб. Юрія	Розслаб. Йова
7	24 П Сави Стратилата мч.	Акакія мч.
8	25 В † Марка ап. і єв.	Івана Богослова
9	26 С Василія щмч.	† Перен. м. Миколая
10	27 Ч Стефана преп.	† Симона Зилота ап.
11	28 П Ясона ап.	Кирила і Методія, уч. сл.
12	29 С 9 мч. в Кизиці	Єпіфанія св.
13	30 Н Самарянки. Якова	Самарянки. Гликерії
14	1 П Травень. Єремії прор.	Ісидора мч.
15	2 В Атанасія Великого св.	Пахомія Великого преп.
16	3 С † Теодосія Печерського преп.	Теодора Освящ. преп.
17	4 Ч Пелагії мч.	Андроніка ап.
18	5 П Ірини мч.	Теодота мч.
19	6 С Йова многострадального	Патрікія щмч.
20	7 Н Сліпородж. Акакія	Сліпородж. Талелея
21	8 П Івана Богослова	† Константина і Олени
22	9 В † Перен. м. Миколая	Василіска мч.
23	10 С † Симона Зилота ап.	Євфросинії Полоц. преп.
24	11 Ч Вознесення ГНІХ.	Вознесення ГНІХ.
25	12 П Єпіфанія св.	† З найд. гол. Івана Хрест.
26	13 С Гликерії мч.	Карпа ап.
27	14 Н Св. Отців. Ісидора	Св. Отців. Терапонта
28	15 П Пахомія Великого преп.	Никити преп.
29	16 В Теодора Освящ. преп.	Теодосії препмч.
30	17 С Андроніка ап.	Ісаакія преп.
31	18 Ч Теодота мч.	Єрмія ап.

— ЗАПИСКИ —

ЧЕРВЕНЬ 1990 JUNE

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар
1	19 П	Патрикія щмч.
2	20 С	Талелєя мч.
3	21 Н	Сош. Святого Духа
4	22 П	Понеділок Святого Духа
5	23 В	Євфросинії Полоц. преп.
6	24 С	Никити П. преп.
7	25 Ч	†3 найд. гол. Івана Хрест.
8	26 П	Карпа ап.
9	27 С	Терапонта щмч.
10	28 Н	Всіх Святих. Никити
11	29 П	Теодосії препмч.
12	30 В	Ісаакія преп.
13	31 С	Єрмія ап.
14	1 Ч	Покл. Пр. Т.Т. і Крови Хр.
15	2 П	Никифора св.
16	3 С	Лукиліяна мч.
17	4 Н	2 по Сош. Митрофана
18	5 П	Доротея щмч.
19	6 В	Висаріона преп.
20	7 С	Теодота щмч.
21	8 Ч	Теодора Тирона вмч.
22	9 П	Праз. Христа Чоловіколюбця
23	10 С	Состр. Пресв. Богородиці
24	11 Н	3 по Сош. Вартол. і Варн.
25	12 П	Онуфрія Великого преп.
26	13 В	Акилини мч.
27	14 С	Єлисея прор.
28	15 Ч	Амоса прор.
29	16 П	Тихона преп.
30	17 С	Мануїла мч.
		Юстина мч.
		Никифора св.
		Сош. Святого Духа
		Понеділок Святого Духа
		Доротея щмч.
		Висаріона преп.
		Теодота щмч.
		Теодора Тирона вмч.
		Кирила Олександ. св.
		Всіх Святих. Тимотея
		†Вартоломея і Варнави ап.
		Онуфрія Великого преп.
		Акилини мч.
		Покл. Пр. Т. Т. і Крови Хр.
		Амоса прор.
		Тихона преп.
		2 по Сош. Мануїла
		Леонтія мч.
		†Юди Тадея ап.
		Методія щмч.
		Юліяна мч.
		Праз. Христа Чоловіколюбця
		Состр. Пресв. Богородиці
		3 по Сош. Різд. Івана Хрест.
		Февронії препмч.
		Давида преп.
		Самсона преп.
		Перен. м. Кира і Івана
		Петра і Павла ап.
		†Собор 12 Апостолів

— ЗАПИСКИ —

ЛИПЕНЬ 1990 JULY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріянський Календар	
1	18 Н 4 по Сош. Леонтія	4 по Сош. Косми і Дам'яна	
2	19 П †Юди Тадея ап.	†Полож. ризи Пр. Богород.	
3	20 В Методія сщмч.	Якinta мч.	
4	21 С Юліяна мч.	Андрія Критського св.	
5	22 Ч Євсевія сщмч.	†Атанасія Атонського преп.	
6	23 П Агрипини мч.	Сісоя Великого преп.	
7	24 С Різдво Івана Хрестителя	Томи преп.	
8	25 Н 5 по Сош. Февронії	5 по Сош. Прокопія	
9	26 П Давида преп.	Панкратія сщмч.	
10	27 В Самсона преп.	†Антонія Печерського преп.	
11	28 С Перен. м. Кира і Івана	Євфимії і Ольги	
12	29 Ч Петра і Павла ап.	Прокла мч.	
13	30 П †Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла	
14	1 С Липень. Косми і Дам'яна	Акили ап.	
15	2 Н 6 по Сош. Пол. ризи Пр. Бог.	6 по Сош. Володимира Вел.	
16	3 П Якinta мч.	Антиногена сщмч.	
17	4 В Андрія Критського св.	Марини вчмч.	
18	5 С †Атанасія Атонського преп.	Якinta мч.	
19	6 Ч Сісоя Великого преп.	Макрини преп.	
20	7 П Томи преп.	Іллі прор.	
21	8 С Прокопія вчмч.	Симеона преп.	
22	9 Н 7 по Сош. Панкратія	7 по Сош. Марії Магдалини	
23	10 П †Антонія Печерського преп.	Трофима мч.	
24	11 В Євфимії і Ольги	†Бориса і Гліба	
25	12 С Прокла мч.	†Успення Анни	
26	13 Ч Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая сщмч.	
27	14 П Акили ап.	†Пантелеймона вчмч.	
28	15 С Володимира Великого	Прохора ап.	
29	16 Н 8 по Сош. Антиногена	8 по Сош. Калиніка	
30	17 П Марини вчмч.	Сили ап.	
31	18 В Якinta мч.	Євдокима преп.	

— ЗАПИСКИ —

СЕРПЕНЬ 1990 AUGUST

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар
1	19 С	Макрини преп.
2	20 Ч	Іллі прор.
3	21 П	Симеона преп.
4	22 С	Марії Магдалини
5	23 Н	9 по Сош. Трофима
6	24 П	†Бориса і Гліба
7	25 В	†Успення Анни
8	26 С	Єрмолая сщмч.
9	27 Ч	†Пантелеймона вмч.
10	28 П	Прохора ап.
11	29 С	Калиніка мч.
12	30 Н	10 по Сош. Сили
13	31 П	Євдокима преп.
14	1 В	Серпень. Проіс. Чесн. Хреста
15	2 С	Перен. м. Стефана
16	3 Ч	Ісаакія преп.
17	4 П	7 молодців в Єфесі
18	5 С	Євсигнія мч.
19	6 Н	11 по Сош. Переобр. Господ.
20	7 П	Дометія препмч.
21	8 В	Єміліяна ісп.
22	9 С	†Матія ап.
23	10 Ч	Лаврентія мч.
24	11 П	Євпла мч.
25	12 С	Фотія мч.
26	13 Н	12 по Сош. Максима
27	14 П	†Перен. м. Теодосія Печер.
28	15 В	Успення Пресв. Богородиці
29	16 С	Діомида мч.
30	17 Ч	Мирона мч.
31	18 П	Флора мч.

— ЗАПИСКИ —

ВЕРЕСЕНЬ 1990 SEPTEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні	Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 19 С	Андрія Стратилата мч.	† Поч. цер. року. Симеона
2 20 Н	13 по Сош. Самуїла	13 по Сош. Маманта
3 21 П	Тадєя ап.	Антима сщмч.
4 22 В	Агатоніка мч.	Вавили сщмч.
5 23 С	Лупа мч.	Захарії прор.
6 24 Ч	Євтиха сщмч.	Чудо Арх. Михаїла
7 25 П	Поверн. м. Вартоломея ап.	Созонта мч.
8 26 С	Адріана мч.	Різдво Пресв. Богородиці
9 27 Н	14 по Сош. Пімена	14 по Сош. Йоакима і Анни
10 28 П	Августина св.	Минодори мч.
11 29 В	Усік. гол. Івана Хрестителя	Теодори преп.
12 30 С	Олександра св.	Автонома сщмч.
13 31 Ч	† Пол. пояса Пресв. Богор.	Корнилія сщмч.
14 1 П	Вересень. † Поч. ц. р. Симеона	Воздвиження Чес. Хреста
15 2 С	Маманта мч.	Никити вчмч.
16 3 Н	15 по Сош. Антима	15 по Сош. Євфимії
17 4 П	Вавили сщмч.	Софії мч.
18 5 В	Захарії прор.	Євменія преп.
19 6 С	Чудо Арх. Михаїла	Трофима мч.
20 7 Ч	Созонта мч.	Михаїла Ч. мч.
21 8 П	Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата ап.
22 9 С	Йоакима і Анни	Фоки сщмч.
23 10 Н	16 по Сош. Минодори	16 по Сош. Зачат. Ів. Хрест.
24 11 П	Теодори преп.	Теклі первмч.
25 12 В	Автонома сщмч.	Євфросинії преп.
26 13 С	Корнилія сщмч.	Перес. Івана Богослова
27 14 Ч	Воздвиження Чес. Хреста	Калістрата мч.
28 15 П	Никити вчмч.	† Харитона преп.
29 16 С	Євфимії вчмч.	Киріяка преп.
30 17 Н	17 по Сош. Софії	17 по Сош. Григорія В.

— ЗАПИСКИ —

ЖОВТЕНЬ 1990 OCTOBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар
1	18 П Євменія преп.	Покр. Пресв. Богородиці
2	19 В Трофима мч.	Кипріяна сщмч.
3	20 С Михаїла Ч. мч.	Діонісія А. сщмч.
4	21 Ч Кондрата ап.	Єротея сщмч.
5	22 П Фоки сщмч.	Харитини мч.
6	23 С Зачаття Івана Хрестителя	†Томи ап.
7	24 Н 18 по Сош. Теклі.	18 по Сош. Сергія і Вакха
8	25 П Євфросинії преп.	Пелагії преп.
9	26 В Перес. Івана Богослова	†Якова А. ап.
10	27 С Калістрата мч.	Євлампія мч.
11	28 Ч †Харитона преп.	Филипа ап.
12	29 П Киріяка преп.	Прова мч.
13	30 С Григорія В. сщмч.	Карпа мч.
14	1 Н 19 по Сош. Покр. Пр. Богор.	19 по Сош. Параскеви Т.
15	2 П Кипріяна сщмч.	Євтимія преп.
16	3 В Діонісія А. сщмч.	Лонгина мч.
17	4 С Єротея сщмч.	Осії прор.
18	5 Ч Харитини мч.	†Луки ап. і єв.
19	6 П †Томи ап.	Йоїла прор.
20	7 С Сергія і Вакха мч.	Артемія вмч.
21	8 Н 20 по Сош. Пелагії	20 по Сош. Іларіона В.
22	9 П †Якова А. ап.	Аверкія св.
23	10 В Євлампія мч.	Якова ап.
24	11 С Филипа ап.	Арети мч.
25	12 Ч Прова мч.	Маркіяна і Мартирія мч.
26	13 П Карпа мч.	Димитрія вмч.
27	14 С Параскеви Терн. преп.	Нестора мч.
28	15 Н 21 по Сош. Євтимія	21 по Сош. Параскеви Ікон.
29	16 П Лонгина мч.	Анастасії препмч.
30	17 В Осії прор.	Зиновія і Зиновії мч.
31	18 С †Луки ап. і єв.	Стахія ап.

— ЗАПИСКИ —

ЛИСТОПАД 1990 NOVEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар
1	19 Ч	Йоїла прор.
2	20 П	Косми і Дам'яна безср.
3	21 С	Акиндина мч.
4	22 Н	Акепсими мч.
5	23 П	22 по Сош. Йоаникія В.
6	24 В	Галактіона мч.
7	25 С	Павла св.
8	26 Ч	Маркіяна і Мартирія мч.
9	27 П	33 мч. у Мелетині
10	28 С	Собор Арх. Михаїла
11	29 Н	Матрони преп.
12	30 П	Єраста ап.
13	31 В	Параскеви Ікон. мч.
14	1 С	23 по Сош. Анастасії
15	2 Ч	23 по Сош. Мини
16	3 П	Зиновія і Зиновії мч.
17	4 С	Йосафата сщмч.
18	5 Н	Івана Золотоустого св.
19	6 П	† Филипа ап.
20	7 В	Гурія мч.
21	8 С	† Матея ап. і єв.
22	9 Ч	Григорія Н. св.
23	10 П	24 по Сош. Галактіона.
24	11 С	24 по Сош. Платона і Романа
25	12 Н	Авдія прор.
26	13 П	Григорія Декаполіта преп.
27	14 В	Вхід у храм Пр. Богородиці
28	15 С	Филимона ап.
29	16 Ч	Амфілохія св.
30	17 П	Катерини вчмч.
31	18 С	25 по Сош. Йосафата
32	19 П	25 по Сош. Климента
33	20 В	Алипія преп.
34	21 С	Якова Перс. мч.
35	22 Ч	Стефана препмч.
36	23 П	Парамона мч.
37	24 В	† Андрія ап.

— ЗАПИСКИ —

ГРУДЕНЬ 1990 DECEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар
1	18 С Платона і Романа мч.	Наума прор.
2	19 Н 26 по Сош. Авдія	26 по Сош. Авакума
3	20 П Григорія Декаполіта преп.	Софонії прор.
4	21 В Вхід у храм Пресв. Богор.	Варвари вмч.
5	22 С Филимона ап.	Сави Осв. преп.
6	23 Ч Амфілохія св.	Миколая чудотворця св.
7	24 П Катерини вмч.	Амвросія св.
8	25 С Климента папи	Патапія преп.
9	26 Н 27 по Сош. Алипія	27 по Сош. Непор. Зач. Пр. Бог.
10	27 П Якова Перс. мч.	Мини мч.
11	28 В Стефана препмч.	Даніїла преп.
12	29 С Парамона мч.	Спиридона преп.
13	30 Ч † Андрія ап.	† Євстратія мч.
14	1 П Грудень. Наума прор.	Тирса мч.
15	2 С Авакума прор.	Єлевтерія сщмч.
16	3 Н 30 по Сош. Софонії	Праотців. Аггея
17	4 П Варвари вмч.	Даніїла прор.
18	5 В Сави Осв. преп.	Севастиана мч.
19	6 С Миколая чудотворця св.	Боніфатія мч.
20	7 Ч Амвросія св.	Ігнатія Богонос. сщмч.
21	8 П Патапія преп.	Юліянії мч.
22	9 С Непорочне Зачаття Пр. Бого.	Анастасії вмч.
23	10 Н 29 по Сош. Мини	Пер. Різд. 29 по Сош. 10 мч. Кр
24	11 П Даніїла преп.	Євгенії препмч.
25	12 В Спиридона преп.	Різдво Христове
26	13 С † Євстратія мч.	Собор Пресв. Богородиці
27	14 Ч Тирса мч.	Стефана первмч.
28	15 П Єлевтерія сщмч.	20,000 мч. у Никомидії
29	16 С Аггея прор.	Дітей, уб. у Вифлеємі
30	17 Н Праотців. Даніїла	По Різд. 30 по Сош. Анисії
31	18 П Севастиана мч.	Меланії преп.

— ЗАПИСКИ —

Олександр ДОМБРОВСЬКИЙ

МІЖ ТИСЯЧОЛІТТЯМ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ Й ДВОТИСЯЧОЛІТТЯМ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕРИ

Історичний процес — це довговіковий ланцюг явищ, подій і фактів, які шляхом кавзальної дії пов'язуються при наявності різних шляхів і стилів у один спільний похід як цілого людства, так і окремих народів до хронологічного незглибимого майбутнього — океану Вічності. Аналіза факторів цієї кавзальної дії на фоні студій над цілим контекстом історизму з причинами й наслідками його виявів належить до сфери прагматичної історії, а звідси вже, мабуть, один заячий скок у напрямі вищого позему історичного думання — до історіософії. Сама історіософічна тематика в пов'язанні зі світом релігійних ідей — з питаннями генези й розвитку християнства являється світоглядним помостом між земською доменою та, з другої сторони, надземським Прабуттям, де царює ідеальна гармонія законів Творця у безконечному вимірі часу й простору. В обличчі такої дійсності людський ум переходить межі холодного раціоналізму в напрямі контемплаций — від фізики земських, злободенних понять до метафізики трансцендентального універсалізму. Бо людина створена на образ і подобу Божу, а Творець являється альфою й омегою універсально-космічного буття. В тому аспекті грандіозна, символічна тінь необмеженої хроносом і космосом пастати Христа-Пантократора покриває собою мультиперспективну — універсальну істерію вселенної, в просторах якої знаходиться наша маленька планета, а на ній і наша земська батьківщина — Україна.

Історія автохтонно-етнічного колективу території України — це далеко щось більше як механічний зліпок фактів, дат і географічного назовництва з нехай і довговіковим багажем матеріальних надбань. Спекулятивні концепції представників історичного матеріалізму, обмежені до інтерпретації історичного процесу в куцях рамках механічного підходу до історизму зі соціо-економічних позицій на тлі діалектики матеріалістичного розуміння скомплікованих процесів історичного життя, не здали іспиту наукової зрілості в світі модерної історіографії. Одним з основних

принципів методології дослідів на полі історичних наук являється постулат гармонійного поєднання як матеріальних, так і духових надбань індивідуального й колективного, організованого людського життя в одну багатогранну історичну синтезу в тому аспекті ерархії понять, що Дух панує над матерією. Бо „На початку було Слово”, а не матерія.

Історія України зі своєю специфікою антропогеографічних і геологічних факторів являється класичним, чи не унікальним феноменом гармонійної синтези фізики й метафізики історичного процесу. Положений на грані двох світів — цивілізацій євразійського географічного масиву український етнічний колектив на етапах свого праранньоісторичного й історичного життя переходив не один раз Рубікон власного історичного бути чи не бути та знаходився не раз на ложі етно-культурно-політичної летаргії зі статусом неісторичного народу. Але в добах тотальної кризи появлявся наглий закрут історії, творилося національно-культурне й згодом політичне відродження, а з тим народ воскресав немов мітичний фенікс з попелу історичного небуття, підносився знеможений на шляху мандрівки століть і прямував далі до своєї мети по золоте руно щастя сучасних і майбутніх поколінь українства. Інші народи були б не пережили таких історичних ударів зі сторони азійських кочових орд, а відтак агресивних сусідніх народів. Нікуди правди діти, до того всього власні національні хиби були не раз вирішальним цвяхом до домовини власної державності. Безславну роллю відогравала тут провідна верства народу, галузки якого відривалися ради матеріальних дібр, але сам пень залишався і в часі символічної весни народу — ренесансу випускав нові гілки, свіжий приріст народної еліти та борців за права народу. Від доби Трипілля до сьогодні автохтон української землі боровся і далі бореться за фізичне й духове збереження свого колективного організму, за своє етно-культурне обличчя і за своє споконвічне право до землі своїх предків. Світ релігійних понять з культом предків стимулював його змагання за збереження свого життя, своїх рідних і земляків. У час, коли батьківщиною фетишизму являється чорний континент, тотемізму — Америка, а табу — Полінезія, то південносхідня Європа, в тому, перш за все, територія України, була головним тереном анімізму. Пра- й ранньоісторичний автохтон-хлібороб території України ґрунтував свій світогляд на релігійних віруваннях анімістичного стилю, вияснюючи собі нехай і в характерній тодішній добі, примітивний спосіб залежності матеріального світу від світу духів на тодішньому етапі примітивного стилю співритуалізації релігійних понять. То був пра- й ранньоісторичний поріг ідеалістичного розуміння людсько-

го життя у тодішній стадії розвитку світогляду людини — генетичний прототип пізнішого ідеалістичного світогляду з дитинячої епохи людства.

Офіційне прийняття християнства було дальшим етапом української духовости на височини надземських правд, завершених монотеїстично-христологічним Об'явленням та приступленням до мультиетнічної родини європейської цивілізації. Від того часу дотепер український народ пережив за тих десять століть офіційного християнства не одне лихо від своїх сусідів — „християнських” народів. Бо кожна релігія являється немов медалею, де з одної сторони є її зміст, а з другої — сама лише трафаретна форма. В тому аспекті існує релігійний формалізм, духова пожива гіпокритів і фарисеїв, а також ридван, запряжений до політичних махінацій. Можна б писати грубі томи про різні імперіялістичні махінації й політичні комбінації, камуфляжовані високими ідеями й кличами „навертання”, „післанництва” й інших релігійно чи конфесійно-культурних „покликань”. На тлі вищесказаного нагадується риторика „пшедмуржа хшесьціяньства” шовіністичного польського кліру, концепція універсалізму східноєвропейського православ'я „святої руської православної Церкви”, діючої колись на услугах царської, а відтак советської влади й комуністичної партії. Релігійні свята й відзначування приймають нерідко політичний характер, де світські постаті й національні святі займають перші місця, а Христа Господа згадують лише для „годиться”. Будьмо справедливі, нікуди правди діти, але й у нас під тим оглядом далеко не є ідеально. Під час ювілею нашого Тисячоліття наші наукові, популярні й загальногромадські виступи з хоровими, декляматорськими й танцювальними пописами та показом культурних досягнень далеко перевищували наші молитви до Творця й Спасителя в подяці за минуле й прохання за сучасне й майбутнє. Світова політична кон'юнктура не є нам сприятлива, альянтів не маємо. Єдиний наш реальний козир у визвольно-політичній розгріє ставка на власні сили й Божу поміч. Це наш альянт! (Хай мені вибачать „просвічені” реалітетники й поплентачі індіферентно-ліберальних поглядів за „парафіяльно-неполітичний” підхід до справи!). Так держімся Його не дешевою софістикою змодернізованого християнізму та релігійним формалізмом, а цілим змістом і суттю української душі. Одним із основних принципів Христової науки — це постулат любови до Бога й ближнього та єдність. Правда, в ювілейному році нашого Тисячоліття ми старалися іти шляхом згаданого постулату. Наперекір нашим, століттями вкоріненим, традиційним, психоатавістичним нахилам ми в діяспорі без різниці конфесійних і політичних переконань та територіального походження при соборній єдності відзначували

наше Тисячоліття. Це, без сумніву, позитивне явище, яке свідчить, що в особливо вагомих моментах нашого всенаціонального життя ми здібні засісти разом за спільний стіл до спільної акції. Це був у загальному показ соборності й єдності на фоні унікального, бо тисячолітнього ювілею офіційного християнства в Україні. Але справа не лише в самому спорадичному вияві тої єдності на протязі одного ювілейного року, а саме в тому, щоби шляхом відродження ментально-психічної структури національного колективу, а перш за все, його провідної верстви — інтелектуально-духової еліти етносу увіковічнити ту всенародну єдність. Тоді ідея соборності не буде обмежена до вузьких рамок ювілейних відзначувань та декларативної риторики, а стане реальною дійсністю усіх виявів історичного життя народу. А єдність і соборність, у свою чергу — це реальний крок у напрямі державного життя, це спрямування усіх сил народу в одне русло змагань за державність.

В контексті вищесказаного насувається кардинальне питання: як нам досягнути ту єдність, коли ми ледве могли втримувати її на протязі ювілейного року? Без сумніву, складне питання на фоні важких досвідів довгими століттями в умовах нашої психоісторії включно зі сучасною добою у наслідок територіально-конфесійно-політично диференційованих умовин нашого всенаціонального життя. Воно було почетвертоване насильно довгі часи штучними кордонами й нівечене безскрупульною політикою „християнських” окупантів. Сьогодні відчуваємо наслідки такого стану як на рідних землях, так і в діаспорі. Переданий предками атавізм минулого тяжить на українській душі та висить дамокловим мечем над нами. Це, без сумніву, наша національна ахіллесова п'ята, якої нам не легко позбутися. Але, з другої сторони, інстинкт національного самозбереження наказує нам напружити всі наші духові сили на шляху досягнення нехай і релятивної єдності, бо абсолютна єдність між людьми існує хіба лише в сфері платонічних ідей. Сучасна доба, в якій події наступають майже лавиною у шаленому темпі й динамікою своєї дієвої вагомості міняють політичне обличчя світу з його соціо-економічними підставами й навіть надбаннями цивілізації, вимагає від нас бути готовими в єдності на різні можливі й наглі закрути історичного процесу на території Східньої Європи. Це національно-політичний аспект даного питання.

Але ми — християнський народ, який знає Христову науку від самого порога середньовіччя, а офіційно приступив до неї тисяча років тому. Це нас до чогось зобов'язує. І тому існує ще національно-релігійний аспект тієї справи. Як християнський народ, ми зобов'язані дотримуватися Заповітів Того, Божественну науку якого ми прийняли. Ідеальна єдність являється підставою існування від правіків у панкосмічному масштабі всіх Трьох осіб тринітарного поняття Божества в гармонійній співдії всіх трьох основних

компонентів історичного процесу — часу, простору й матерії. В панкосмічній констеляції галактик, соняшних систем і окремих планет існує й наша порівнюючи маленька Земля в єдності з цілою вселенною і в межах власної геліоцентричної системи. Лише жителям цієї планети бракує єдності. Що за неприродне в своїй панкосмічній дійсності *contradictio in re*! Відступивши від Божих Заповітів, людина втратила єдність, перш за все, з Творцем, а відтак зі своїм ближнім. Тому Отець післав Сина для відновлення єдності Творця зі своїм сотворінням — розумною істотою, яку ми називаємо людиною. А ми прийняли Сина й Його Божественну науку, підставою якої є любов до Бога й ближнього як остаточне завершення єдності. При відзначуванні Тисячоліття Хрищення України взаємна любов і єдність мали стати символічною харизмою нашої достоїнності того унікального ювілею, в центрі якого мала зоріти постать Христа. Бо коли не любимо свого рідного брата з того самого народу й не шукаємо з ним єдності, то як можемо любити й мати єдність з Богом? У такому випадку цілий наш ювілей став би бездушно-трафаретним формалізмом. Пам'ятаймо, що Божественний Учитель з Назарету осудив формалізм фарисеїв і назвав їх побіленими гробами. Тому добре сталося, що ми відзначили згаданий ювілей об'єднаними силами. Але не загашуймо викресаного святого вогню на ватрі всенародного здвигу під час ювілею, хай той огонь смолоскипом науки Назорея освічує нам дальший шлях у поході до кращого завтра народу.

За нами є уже ювілейний 1988-ий рік, але перед нами на обрії кінця нашого століття зарисовується 2000-ий рік християнської ери, до якого нам також треба готуватися як членам мультиетнічної родини християнських народів і активних учасників при творенні християнської цивілізації європейського стилю. Ціла християнська ойкумена нашої планети при всіх трьох основних конфесійних варіантах (християнський Орієнт, Окцидент і протестантський світ) готується до відзначення 2000-ліття християнської ери. Станьмо й ми разом з іншими народами та „будьмо пораховані"! Інші народи будуть показувати кращі зразки своєї духової й матеріальної культури, а ми також повинні показатися, щоб не пасти задніх, тим більше, що маємо з чим виступити на міжнародну арену 2000-літнього ювілею. І тут знову виринає у цілому діапазоні вагомості вічно актуальна, особливо на українському ґрунті, проблема всенародної єдності, бо лише з'єднаними силами можемо виступити гідно на міжнародну арену як християнська нація, моноліт у релігійно-національному характері. Бо з роз'єднаною етнографічною масою, диспонуєю лише побутово-фолклорними надбаннями, ніхто числитися не буде. Коли під час відзначу-

вання нашого Тисячоліття та єдність була потрібна, то тепер при відзначуванні 2000-ліття на міжнародному форумі в обличчі цілої християнської ойкумени згадана єдність є конечна. Тому хай декада між 1988 і 2000 роками стане ренесансом на шляху оновлення духу й викреслення з нашого всенародного життя традиційно-довговікової проблеми „ми й ви”. В плюралізмі політичної думки закріпим рівночасно в нашій народній свідомості ідею етно-духово-культурної й історично-державницької єдності на базі спільного автохтонно-територіального походження, монолітного пов’язання минулих, сучасних і майбутніх поколінь українства в поході до спільної мети та християнсько-національного світогляду. Один Отець Святий на Небі, а на землі одна Мати — Україна. В тому дусі висказався пророк-поет: „Нема на світі другої України!.. ” Це буде здорова синтеза понять українського патріотизму. Такого ідеалу України ніхто не зможе вирвати нам з наших сердець, де б і в яких обставинах ми не були б, бо „неситий не виоре на дні моря поле, не скує душі живої!.. ”

Але, як уже сказано, Тисячоліття і 2000-ліття, ювілеї грандіозного масштабу, зобов’язують нас у релігійній площині, бо наш народ являється колективним Божим твором, який прийняв післаного Отцем Сина. Багато подій у світовій історії витиснуло своє знамя на сторінках анналів походу людства на височини духу та опановання людиною усіх можливих видів життя нашої планети, але в повені всіх тих явищ мультиперспективного історичного процесу вирізняється надземською містерією своєї генези та динамізмом Духа Правди й Любови безпрецедентний — унікально-незрівняний у своєму маєстаті феномен Божої Інкарнації. Той феномен зформульований у просторі слова євангельської реляції: — „Так Бог полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоби кожний, хто в Нього вірить, не згинув, а мав життя вічне”. В скромних шатах романтики євангельського стилю, на тлі „вифлемської ночі” з вертепом, пастирями й ангельськими хорами виступає феномен панкосмічного, психоісторично-христологічного аспекту, універсального своєю вагомістю в безконечному часі й просторі, перед яким уся людська мудрість є німа. Євангелист Іван висказується про те стилем євангельської простоти: „А Слово стало тілом і мешкало між нами й ми бачили славу Його, славу Єдинородного від Отця, повне ласки й правди”. Біографічний матеріал синоптиків і четвертої Євангелії про Божественного Учителя з Назарету доповнює початкову згадку євангелиста Івана про Логос, а епістолярна частина новозавітного канону, головню у світлі павлінізму (листи апостола Павла) формулює христологічну ідею як підставу християнської теології. І так на тлі новозавітного канону виступає постать втіленого Логосу — від поняття вифлеєм-

ської Дитини через життєвий шлях у домі Марії й Йосифа теслі з Назарету, учительську діяльність аж до епілогу Голгофи з втіленою ідеєю Розп'ятого Христа. Акт Воскресення являється уже посереднім етапом між виконанням місії спасення на землі та царюванням Сина „по правиці Отця”. На місце вбогого й переслідуваного Учителя з Назарету виступає уже постать Христа Пантократора з прерогативами есхатологічного аспекту (сотеріологія) та необмеженою владою у всесвіті згідно з волею Отця. Це лаконічно поданий зміст Біблійної христології, зформульований наближеним стилем до дефініції. Це є христологія доби апостольської Церкви. Пізніша патристика, а згодом христологічні концепції доби Реформації й Контрреформації — це вже висліди теологічних студій і міжконфесійних полемік. Наближаючися від нашого Тисячоліття до порога 2000-ліття християнської ери, українська людина з оновленим духом щойно відзначеного ювілею шукатиме надхнення з невичерпаних, надземських джерел феномену живого втілення ідеї месіанізму, передбаченої авторами старозавітного профетизму, трансцендентального стимулу до духовного й національно-творчого життя на своєму дальшому історичному шляху. Сторінки української бувальщини запламлені кривавими слідами всенародної мартирології від ранніх діб набігів кочових орд до наших часів нечуваних в історії злочинів євразійської, апокаліптичної бестії, закаптуреної анонімом з чотирьох букв. Переживши своє довговікове лихоліття, українська людина може тим глибше збагнути мартирологічні моменти христології з її кульмінаційною точкою ідеї розп'ятого Христа-Спасителя, збагнути й зберегти як неоцінений скарб на дні своєї української душі. А від ісповіданої ідеї розп'ятого Христа до ідеї Воскресення уже лише один крок на шляху живої віри практикуючого християнина. Віра у Воскресення — це завершення блаженної надії в есхатологічному аспекті, а в асоціації символічних понять і в земському, національному розумінні. Бо воскресення тіл до вічного життя являється трансцендентальним *pedant* до ідеї воскресення народу на історичному шляху власного національно-державного життя. Особливою рисою христології являється месіанізм, бо Христос-Месія зійшов на землю виконати післанництво спасення людського роду. Якщо можна порівнювати надземське зі земським, то на фоні асоціації понять виникає ідея духовно-культурного післанництва, позначеного авреолею мучеництва українського народу на сході Європи з постулятом правдивої християнізації після жажливої доби тотального забріхання, терору й мілітарного атеїзму, закамouflа-жованого „науковим” терміном історично-діалектичного матеріалізму марксистсько-ленінської редакції. З довговіковою традицією впливів культур від доби античної Геллади до християнського

Орієнту й Окциденту та при власних надбаннях скарбів українського всенационального духу наш народ здібний стати активним фактором духовно-культурного ренесансу в нових умовах на сході Європи.

З глибокою вірою у невмирущість христологічних правд, озорених Божественним Логосом, та надією на Божу поміч маршуймо походом у християнській і національній єдності від унікального ювілею нашого Тисячоліття до чергового унікального ювілею 2000-ліття християнської ери, коли „Слово стало тілом”. Нехай ті два ювілеї стануть живою синтезою наших духовних і національних підйомів та епохальним зворотом на шляху нашого новітнього Відродження.

Горі ім'єм серця, яко з нами Бог!

*Свв. Володимир і Ольга. Пам'ятник Тисячоліттю прийняття християнства, споруджений у Чикаго.
(Скульптор Петро Кулик зі Львова)*

М. ВОЛИНСЬКИЙ

ЧУДО В ТУРКОВИЧАХ

Дуже цікавою є історія останнього етапу одіссеї однієї візантійської ікони Богоматері, що сьогодні відома під назвою Ченстоховської.

Наприкінці XIII ст. князівна Гремислава, донька белзького князя Всеволода Олександровича, вийшла заміж за Болеслава I, князя опольського. Десять після 1302 року вона померла, а в 1313 році — її чоловік Болеслав. Нашадки Гремислави, князі опольські, таким способом набули спадкові права на Белз і Белзьке князівство. Ще в першій половині XIV ст. князівство перейшло під зверхність польського короля Казимира Великого. В 1370 — 1382 рр. воно було у складі польської корони під пануванням Людовика I Угорського, який виконував свою владу в Польщі через свого намісника Владислава Опольського. Чи то як королівський намісник, чи як спадкоємець Гремислави, а чи як одне і друге, князь Владислав Опольський в другій половині XIV ст. прибув до Белза і вивіз, серед інших речей, візантійську ікону, яку остаточно встановив у Ченстохові та яку ще й до сьогодні поляки почитають, як королеву Польщі.

Джерела мовчать про те, коли, як та звідки ікона опинилася в Белзі. Тому загально прийнято вважати, що з Візантії вона найперше попала на княжий двір у Києві, а звідти котрийсь із князів — можливо, Всеволод Мстиславич — забрав її до Белза. Хоч це припущення не підтверджене документами, воно дуже логічне. Князь київський Мстислав Ізяславович, батько Всеволода белзького, був прямим нащадком Володимира Мономаха, якого мати була грекинею, донькою візантійського імператора Костянтина X Мономаха. Грецька князівна могла була привезти ікону, як батьківське благословення, до Києва, і з того часу ікона могла стати святинєю Мономаховичів, частиною регалій династії. І коли справді Всеволод Мстиславич привіз ікону з Києва до Белза, то це повинно було статися приблизно в тому самому часі, як інший Мономахович, Андрій Боголюбський, у 1169 році пограбував Київ та вивіз подібну ікону, тепер відому під назвою Владімірської. Це вже був час повного занепаду Києва й розпаду Київської Русі, а тому, мабуть, вимандрували з Києва також і регалії. Імовірно в

Белзі візантійська ікона пережила татарський напад, зазнала пограбування та, за традицією, отримала два удари кривою татарською шаблею в святе обличчя. Двома століттями після Всеволода Мстиславича — вже після того, як на Гремиславі Всеволодівні вигас рід белзьких Мономаховичів — руїна й упадок настигли також город Белз. Нащадок Гремислави, князь Владислав, вивіз ікону з Белза, імовірно вважаючи, що той пограничний город під польською короною, постійно виставлений на небезпеку татарських нападів, вже не міг дати охорони іконі, й загалом не оправдував перебування регалії Мономаховичів у ньому. Зображення Пречистої з подвійним шрамом на обличчі перенеслося далі на захід від Києва.

Ця подія закарбувалася в цікавому народному переказі, який цитується з „Українського церковного календаря” (Варшава, 1967):

„В XIV ст. Князь Владислав Опольський задумав перевезти чудотворний образ Богоматері з Белзького княжого замку до Ченстохови. Шлях ішов через село Турковичі. Під час подорожі валка затрималася на відпочинок в турковицькому гаю. Як тільки вона рушила з іконою в дальшу дорогу, ясне проміння небесного світла освітило те місце, де стояв повіз із чудотворним образом, і в тому сьйві з’явився другий образ Божої Матері, що проливала сльози. Цей новоявлений образ був зовсім подібний до образу белзького. Слава про чудесне явлення розійшлася по околиці. Почали приходити люди різного стану, щоб помолитися на святому місці перед образом Пречистої. Від новоявленого образу почала проявлятися чудотворна сила, що оздоровляла віруючих. Невдовзі на святому місці була побудована церква, в якій поставили чудотворного образа, що став називатися Турковицьким. Знайшлися побожні люди, які назавжди залишилися при церкві — вони стали ченцями. Це був початок православного монастиря в Турковичах, на цьому місці, де він стоїть і сьогодні”.

Цей самий переказ мені відомий у дещо іншій, більш реалістичній версії:

В дорозі з Белза до Ченстохови ікону зустріла біля Туркович процесія ченців з місцевого монастиря та вірних. Між ченцями був іконописець, який узявся малювати копію з Белзької ікони. Коли князь Владислав дав валці знак рушати далі, зноровилися коні й стояли доти, поки була готова копія.

Істотна різниця між першою і другою версіями того самого переказу полягає не у формі, в якій сталося чудо, а в часі заснування Турковицького монастиря. Згідно з першою версією, монастир постав після чудесного об’явлення образу. За другою версією, монастир у Турковичах, одному з давніх пригородів Червеня, існував уже перед чудом і мав навіть свої іконописні традиції.

Порівняння відбитків двох чудотворних ікон, Ченстоховської і Турковицької, за зверхніми формами (ризами, прикрасами тощо), показує дві різні постаті: польську королеву і руську княжну; показує два культурно різні середовища, в яких ікони перебували впродовж останніх шістьох століть. Дві Мадонни і дві Дитини не цілком схожі між собою навіть з облич. Та композиційно обидві ікони — ідентичні. Шрами ж по святотатських двох ударах кривою шаблею на обличчі однієї Мадонни і другої не залишають сумніву: чи чудо в Турковичах сталося в одній формі чи іншій — Турковицька ікона є копією Ченстоховської.

Не важко собі уявити глибоке і скорботне порушення, що його викликала в Белзькому князівстві постанова Владислава Опольського вивезти святиню цілого краю. Навіть як ікону привіз до Белза Всеволод Мстиславич у другій половині XII ст., то в городі над Солокією вона пробула півтора століття. Це відстань часу доволі довга, щоб створити сильну традицію. Белзька Пречиста в XIV ст. вже була частиною краю, і вивезти її польському князеві певно було не легко. Цей акт міг викликати в князівстві заколот і повстання. Та коли, сяк чи так, княжа валка з іконою вийшла на дорогу, то скидалася вона на похоронний похід. Валку перепиняли на шляху церковні процесії та юрби вірних. Ікону проводив розпачливий стогін і плач цілого краю. На шляху валки мусіло статися чудо.

Чуда діються в певному означеному місці, в певному означеному часі та мають певну означену мету. Турковицьке чудо сталося в сумерках галицько-волинської державности, в кілька кілометрів від валів занепаłego Червеня, і відживило давній релігійний та культурний осередок. За даних обставин воно вчинило цей осередок переємником частини традицій занепаłego державности, заборолом „землі й віри руської”. Перейняті традиції древніх Червенських городів та Галицько-Волинської держави монастир з чудотворною іконою продовжував через усі історичні бурі та зрушення впродовж шістьох століть — аж до наших днів. День же 15 липня, відведений Церквою для окремого вшанування Турковицької Богоматері, став святом для цілого краю. В цей день паломники йшли гуртами та процесіями з корогвами до Туркович з усіх сусідніх і дальших сіл, співаючи молитви та пісні в честь „Матері Холмського краю”.

В 1915 році австро-угорські війська з півдня, з Галичини, перейшли в наступ. Царська адміністрація організувала евакуацію населення Холмщини і Підляшшя. Хоч евакуація була добровільна, більшість українського населення піднялася й рушила на схід. В мандрівку вийшла також чудотворна ікона з Туркович. Вона опинилася в якомусь монастирі біля Москви. Та коли в 1923 році — за порозумінням польського уряду з більшовиками — більшість

евакуйованих вернулася на рідні землі над Бугом, ікона залишилася під Москвою.

Користуючись відсутністю українського православного населення в 1915-1923 рр., місцеві поляки з підтримкою власного уряду у Варшаві відносно легко провели так звану акцію ревіндикації давніх посіlostей Католицької Церкви. Йшлося про церкви й монастирі з їх рухомим і нерухомим майном, якими свого часу володіла Греко-Католицька Церква та які, з насильним скасуванням унії в 1875 р., перейшли в посідання Церкви православної. Тому що Греко-Католицька Церква на Холмщині й Підляшші в 1920-их роках не існувала й польська влада в її відновленні не була зацікавлена, єдиним претендентом на спірне майно виявилася Церква латинська, тобто польська. Православній Церкві та її вірним залишено тільки майно, придбане після скасування унії. Таким способом в руки поляків перейшов також монастир у Турковичах.

Але культ Пречистої виявився живучим, і чуда діялися навіть за тих жалюгідних умов. Ікону, залишену під Москвою, заступила копія, максимально наближена до оригіналу. Вона знайшла собі притулок у дерев'яній капличці, нашвидкоруч побудованій в куті турковицького православного кладовища. І хоч не стало монастиря, не стало сільськогосподарської школи, друкарні тощо, надалі до ікони йшли побожні паломники, йшли процесії, відбувалися щорічні велелюдні відпусти. Безсильними супроти них були й різні шикани та штучні перешкоди, чинені місцевою адміністрацією й поліцією. Богослуження правилися під відкритим небом. Останній відпуст перед війною відбувся 15 липня 1938 року. День пізніше, 16 липня, загони польських парамілітарних організацій і найманих робітників скористувалися тим, що люди в цей день ніякої біди не очікували та здебільша вийшли на поля жати, і під охороною поліції зруйнували каплицю на кладовищі. Поки заалармовані жниварі зорганізували відсіч, блискавична поліційна акція вже закінчилася.

Це був час, коли православні святині нищено в цілому краю. Акти зорганізованого населення стали буденним явищем. А проте вістка про зруйнування дерев'яної каплиці в Турковичах потрясла людей. Довідавшись про сумну подію, одна старша жінка в сусідньому селі М'яжке в сльозах сказала: „Як ви бурите нашу церкву, хай Бог вам збудить вашу Польщу!” Вона й не підозрівала, що її прокляття збудеться, і то так швидко.

Свято 15 липня відзначено ще раз у 1941 р. Врочистості відбулися у монастирській церкві, яку відзискано на короткий час, та на земляних валах древнього Червеня. Величаві Богослуження для тисяч вірних правив та відповідну проповідь виголосив архієпископ Іларіон Огієнко в асисті десятків священників. Пізніші

трагічні події, завершені в 1947 р. так званою акцією „Вісла”, привели до вигнання українського православного населення з його прадідних земель, як і до вигнання „Матері Холмського краю” з Туркович. Залишилися тільки недовалені церкви, іменні та безіменні, індивідуальні та масові могили. Будівництво соціалізму могло розпочатися на „чистому місці”.

Живемо в часи нуклеарної зброї, електроніки, міжпланетних полетів, несамовитого розвитку всіх видів зв'язку. Зрушення, близькі до чудес, відбуваються на наших очах у політиці, в тому числі і в політиці безбожних держав „перемігшого соціалізму”. Змінюється, інколи дуже радикально, інтерпретація історії й біжучих подій, нові віхи визначаються на шляху в майбутнє. Люди й цілі народи починають бачити й розуміти справи, яких не бачили й не хотіли розуміти століттями. Здоровий глузд долає старі ресантименти й емоції, й учорашніх ворогів перетворює в добрих сусідів чи навіть співників.

Кілька років тому проминуло перше тисячоліття від походу київського князя Володимира Святославича на Червень, приєднання Червенських городів до Руси, встановлення спільної русько-польської границі, а разом з тим і виникнення тисячолітнього конфлікту між двома слов'янськими народами. Понад сорок років пройшло від горезвісної акції „Вісла”. І зрушення позначаються також в українсько-польських відносинах. Зроджується надія, що в другому тисячолітті ті відносини будуть будуватися, відповідно до нових умов, на взаємному пошануванні — без проливу сліз і крові. А тоді землі древніх Червенських городів обабіч визнаного політичного кордону переминяться з першої кістки незгоди в міст добросусідського співжиття та співпраці між двома слов'янськими народами. Такий розвиток подій певно отримає благословення як від „Матері Холмського краю” у підмосковному засланні, так і від Її посестри — „Королеви корони польської” в Ченстохові. Це буде спільне чудо Їх обох.

УКРАЇНЬСЬКА ПСИХІКА І ДЕРЖАВНІСТЬ

Про вплив людської психіки на державно-політичне життя, форму влади і міжнародні взаємини пишуть філософи і політичні мислителі вже від давніх-давен. Згадати хоча б Платона, Арістотеля, св. Августина, Т. Гоббса, Монтеск'є. Трактати з політичної психології пишуть на цю тему й сьогодні.

Висновки цих досліджень віддзеркалені, між іншим, в таких політичних правдах-аксіомах, що тільки такий державний лад найкращий, який найбільше відповідає психіці й традиціям даного народу; що державу легше здобути, ніж її втримати, що ніяка влада довго не може втриматися без підтримки населення тощо. Психікою російського народу пояснюють його комуністичний лад, вдачею східних народів — їх деспотизм, характером слов'янських народів — їх часту бездержавність і т.д.

Ця тема особливо актуальна в наш модерний вік, в якому висунено принцип про право кожної нації на свою самостійну державу, бо тільки такий стан є нормальний. Цей принцип оформлений у 14-ох точках доктрини американського президента Вудро Вільсона з 1918 року „про самовизначення народів”.

Бо, як це з'ясовує наш історик Т. Коструба, „кожний етнічний колектив... змагає до повного вияву своєї індивідуальности, а такий вияв може статися тільки при самостійному державному існуванні..., щоб така нація дала людству на 100% те, що може із себе дати”. В цьому й моральне право кожної нації на суверенну державу, тобто на незалежність від чужого контролю.¹

У нас проблему української державности та її пов'язання з національною психікою, мабуть, найдокладніше опрацював історик і соціолог В. Липинський. Наслідком його праці є доволі песимістичне твердження, що український народ нездужає „на хворобу недержавности” і тому „так тяжкого політичного завдання, як здобуття Держави Української, нема в цілому світі”.² Липинсь-

1. Т. Коструба, Нарис історії України, 1961 (1942), стор. 17.

2. В. Липинський, Листи до братів хліборобів, 1926, стор. XII.

кий був задивлений у свій ідеал гетьманської держави з монархічним устроєм, ставився негативно до демократії і, мабуть, це вплинуло на його погляд.

Україна була суверенною державою періодично — в Київський період, згодом як козацько-гетьманська держава і в нашому столітті — як Українська Народна Республіка, а органічний зв'язок між тими державними формаціями існує донині. Проте порівняно коротке існування тих держав підтверджує згадану аксіому, що державу легше здобути, ніж її втримати, або, як каже китайське прислів'я, „крамницю відкрити легко, але трудно тримати її відкритою”.

Причини цього явища слід дошукуватися передусім у тих рисах української вдачі, що ослаблюють або й паралізують державне життя.

Українська національна психіка

Український національний характер зумовлений генетичною основою, системою визнаних і привілейованих цінностей (добро, правда, краса) та фізичним довкіллям (підсоння, земля). Ці чинники вплинули на те, що в українців перевагу мають такі психічні функції як емоційність, тобто примат почувань над розумом і волею,* волелюбність, індивідуалізм, ідеалізм, релігійність, демократизм (як психічна настанова) та інші.

Емоційним піднесенням творилися і падали українські держави, хоч відігравали при цьому роль й інші чинники, про які мова буде далі. Однак слід зазначити, що почування й емоції самі в собі, як і кожний дар Божий, є наскрізь позитивною психічною насагою. Вона є основним елементом у релігійності, гуманності, мистецтві та іншій культурній творчості. Але в державно-політичному житті, де головну роль відіграє холодний розум і сильна воля, почування мають радше вплив негативний. Вирішальним елементом для держави є сила, так як віра для Церкви і любов для родини. Сила є конечна для захисту державних інтересів внутрі і назовні.

Почування відігравали неспівмірно велику роль вже в Київській державі. Ідеалом для населення був там князь-„батько” з його люблячою опікунчою ролю над суспільством. „Мати князя, щоб бажав усім серцем добра для Руської Землі, — це була альфа і омега київської громади, — каже М. Грушевський. — Знайти такого

* „Надмірною чутливістю (при пропорційно заслабій волі та інтелігенції) пояснюється наша легка запальність і шкоре охолодження; пояснюється теж дражливість на дрібниці і байдужість до дійсно важливих речей, яких розрізнати від дрібниць не вміємо”, писав В. Липинський у „Листах до братів хліборобів” (1926, стор. 427).

князя, до котрого маєш довір'я... се був ідеал тодішньої суспільности, від котрої, як бачимо, не далеко втікла наша теперішня".³ Загалом, після твердого режиму перших варязьких князів і з прийняттям християнства, в Київській Русі до голосу приходять слов'янський елемент. Державний лад опирається на християнських засадах любови, гуманности, опіки над потребуючими. Навіть взаємини між удільними князями базуються на родинних, а не на службових обов'язках: київського князя-, „сеніора" інші князі уважають „отцем", а себе називають „братією" і слухають старшого князя з рацій моральних, а не з титулу службової залежности. Не багато зрозуміння було там для державно-правного (легалістичного) ладу, притаманного римській цивілізації.

Мало такого зрозуміння було і в пізніших часах. „Батьком" уважали козаки кожного свого отамана, „батьком" називав український народ Богдана Хмельницького. Навіть на польських королів, ще до Хмельниччини, дивилися козаки як на „батьків", доброго „тата" бачило згодом галицьке населення в кожному австрійському цісареві, дарма що ті цісарі, за винятком Йосифа II і Марії Тереси, зовсім на те не заслуговували.

Гетьман П. Дорошенко казав, що „в цього народу можна більше досягнути ласкавістю, ніж строгістю". Він порівнював цей народ до тростини, що подається під кожним сильнішим подувом вітру.

Слід теж мати на увазі, що в українському розумінні суспільне і державне життя повинно полягати на співпраці громадян, а не на опануванні їх згори. Українці вважають, що „вони є свободними людьми, які добровільно, не під терором, співпрацюють із своїм володарем-батьком... Коли будуть старатися прищепити українцям іншу форму влади, то вони завжди дадуть такій владі відчуті своє відчуження і байдужість", — пише Т. Коструба.⁴ Зрештою, концепція модерної „добродійної держави" дуже нагадує цю опікунчу ролю українського князя-, „батька".

Державна програма

Однак і державні провідники є тільки продуктами своєї суспільности і співвласниками її психіки. Як уряд, вони виконують адміністративні функції — до них належить також складання державної програми чи конституції. Це завдання вимагає ясного усвідомлення мети і добір засобів для її досягнення, маючи на увазі, що держава не є метою самою для себе, але засобом для вищих,

3..М. Грушевський, Історія України-Руси, т. II, стор. 295.

4..Т. Коструба, там же, стор. 26.

благородних цілей. Тим часом, як каже Липинський, „виявити наше хотіння в ясній і тривалій ідеї та закріпити його тривалою, довгою, організованою, послідовною і розумною працею нам трудно тому, що увага наша, не керована віжками волі й розуму, весь час розпорошується під впливом нових емоціональних подразнень, які нищать попередні”.⁵ Або, як зауважив один чужинець, „українцям часто бракує далекосяжного плянування — вони лише реагують на поодинокі удари”.⁶

Через брак відповідного плянування не мала ясних державних форм система Київської Русі; недостачу ясного політичного пляну закидає Грушевський Хмельницькому та його дорадникам; на відсутність доброї політичної програми в змаганнях до української державности в 1917-1920-их роках вказують такі публіцисти як Д. Донцов, В. Будзиновський, Д. Шумук та інші. Подібний закид робить К. Паньківський націоналістичним політикам періоду Другої світової війни.

У нас події також часто випереджують думку і державні програми появляються вже після створення або й втрати держави (Конституція П. Орлика, Конституція Центральної Ради, програма Української Трудової Монархії авторства Липинського). Часом появляються у нас ідеологічні програми, запозичені в чужих народів, а потім „починається підганяння ‘існуючої дійсности’ під ту чужу ідеологічну програму”.⁷

Проте навіть при наявності доброї програми й оформленні держави, виринають труднощі в реалізуванні такої програми і організації державного життя. Французький учений А. Зігфрід твердить, що найбільш обдарованими організаційним хистом є народи Західної Європи і в цьому він бачить джерело їхньої сили. Тому брак організаційного хисту в київських князів М. Костомаров вважає однією з причин упадку їхньої держави; про Козачину каже Липинський, що була вона сильна своєю надзвичайною енергією, але слаба цю енергію організувати й повертати її на державницьку творчість. Закиди про організаційну слабкість маємо також супроти державних діячів УНР, гетьманату П. Скоропадського та інших.

Український матріярхат

Перевага почувань і зосередження їх довкола серця лежить теж в основі своєрідного українського матріярхату — домінантного становища жінки в усіх сферах суспільного, а часто і політичного життя.

5. В. Липинський, там же, стор. 427.

6. Яків Сусленський, „Свобода”; ч. 33, 20 лютого 1987, стор. 7.

7. Е. Онацький, „У вічному місті”, 1954, стор. 182.

Жіноча психіка, поруч цілої низки позитивних рис, має теж чимало слабих сторін, особливо, коли йдеться про суспільно-політичне життя. Пасивність, неохота до мислення, оборонна настанова, нахил шукати підтримки і захисту в сильніших, т.зв. „мужеських натурах”, — це яскравіші з-поміж них. Деякі автори пояснюють цим, наприклад, тяготіння України до федерації з Москвою. (Російський історик М. Погодін розрізняв „народи мужеского и женского рода” і до тих останніх зараховував українців*). Це теж, мабуть, одна з причин Переяславської угоди, цим можна б пояснити, що навіть після проголошення 4-го Універсалу про незалежність Української Народної Республіки зазначалося, що Українські Установчі Збори повинні вирішити питання про федеративний зв'язок України з колишньою російською державою. Гасло М. Хвильового „Геть від Москви” прогомоніло пізно, після цілого ряду трагічних досвідів з тією федерацією, але все таки думка про неї не зникає. Тяжко вгадати, в якій мірі відіграє тут роль політика як „мистецтво можливого”, а скільки інстинкт матріархальної настанови.

Індивідуалізм

Індивідуалізм — це життєва настанова і поведінка згідно з доктриною, що добро й інтереси індивіда (одиниці) є етично вищі, що конечна є особиста економічна і політична незалежність, а також особиста ініціатива, активність, суперництво. В цьому коріниться переконання індивідуалістів про переваги особистих справ над громадськими чи державними. Позитивними сторонами індивідуалізму (поруч активності й ініціативи) є ще почуття пошани до себе й інших, прагнення до себевияву, досконалення характеру тощо.

Чимало тих рих є притаманні українцям, які, на відміну від колективістів-росіян, уважаються індивідуалістами. Українці більше цінять особисту свободу, мають більше пошани до себе й інших людей (наприклад, множинна форма при звертанні до інших — „Ви”, „вони” тощо).

Проте в державно-політичному аспекті індивідуалізм діє радше негативно. („Держава — це прокляття для індивідуалістів”, — писав Г. Ібсен). Бо суть і сила держави лежить саме у зреченні особистих вольностей і привілеїв громадян у користь загалу, в ім'я справжньої волі і безпеки кожного члена держави. І

* Матріархат вкорінений на Україні настільки глибоко ще від передісторичних часів, „що його прояви подибуємо і в новім періоді і в Козацьку добу”, — каже Є. Маланюк (Нариси з історії нашої культури. Книга спостережень, т. II, 1966, стор. 75).

тому, коли в росіян кожний член громади зрікається свого „я”, свого майна в користь колективу, в українській громаді кожний її член залишається собою, обстоює свою думку, бере активну участь в управлінні, має свою землю.

Різкий індивідуалізм притаманний теж англійцям, але у них негативні наслідки цієї риси нівелюються широкою толерантністю, терпимістю і пошануванням думки та поглядів інших. У старинних греків, що такої толерантності не знали, індивідуалізм став причиною упадку їх держав; у поляків буйний індивідуалізм шляхти („ліберум вето”) допровадив до упадку Польщі.

В українців ця риса є однією з головних причин роз'єднання, анархії і бездержавности. Про нехиті словен і антів (предків українського народу) підпорядкувати свої особисті справи державній раці, про їхнє обстоювання своїх думок і про нелад з цього приводу в їх державі звернув увагу сучасник, візантійський автор Маврикій. Згодом ця вада була причиною княжих міжусобиць. Нездорові суспільно-політичні відносини панували в Галицько-Волинській державі, де індивідуалісти бояри вважали себе незалежними від князя, свої станові інтереси ставили понад державні. Дуже яскраво проявилася ця риса в козацькій старшині при укладанні Переяславської угоди, коли вона в першій мірі клопоталася про царське підтвердження прав на їхні маєтності, занедбуючи державні справи України. („В свідомості правлячої верстви ця державність, видко, ще глибоко не сиділа”, — іронізує М. Грушевський). Байдужою на державні справи України виявилася також більшість козацької старшини при знесенні гетьманщини в 1764 році. Були вони тоді більше зацікавлені в московських „чинах”, „жалуваннях” та інших привілеях, що й стало причиною їхньої денационалізації.

Може й тому В. Антонович приходить до висновку, що українці крайні індивідуалісти і через те неспроможні створити свою самостійну державу та жити самостійним життям.

Цей індивідуалізм осудив у відомому вірші гетьман Мазепа, мовляв, „през незгоду всі пропали, самі себе звоювали”. І все таки ця риса була причиною отаманії і анархії в 1917-1920 рр., коли вперше винесено заяву, що „коли не буде Україна соціалістична, нехай не буде ніякої”.

Цим самим політичним егоїзмом можна б пояснити і брак так необхідної в державному будівництві національної солідарности. Про слабе соціальне співжиття на національному рівні писав у 1930-их роках пізніший президент УНР в екзилі Степан Витвицький. „Соціальні в'язання в українців зовсім слабкі [і] під цим оглядом українці є крайнім противенством до жидів, — писав півстоліття

пізніше видатний публіцист Ю. Вассиян. — Українці не знають духа солідарності, не створили ніяких форм соціальної культури, яких шпилевим виявом є держава”.⁸

Солідарність в українців наявна ще в межах малих груп і сільських громад (взаємна поміч у стихійних нещастях, економічна кооперація тощо), але вона не підноситься до національного рівня. Тим часом народи зі сильним почуттям національної солідарності займають передові місця у світі.

Ідеалізм

Існуванню періодичних держав завдячує український народ у першій мірі своєму ідеалізмові. В основі ідеалізму лежить переконання, що двигуном життя є дух, а не матерія, або, як казав Сковорода, „плоть ничтоже, — дух животворящ”. Українцям притаманне стремління до волі, добра, правди і краси та плекання тих цінностей. Німецький історик Г. Трайчке каже, що „всі шляхетно успосіблені нації є і завжди будуть ідеалістами з природи. Пізнати цю рису в народі можна тоді, коли він більшу перевагу віддає розвитку мистецтва, ніж життєвим вигодам”.⁹ Про благородність українського народу писав російський критик В. Белінський.

Власну державу чи прагнення до створення її бачимо на Україні тоді, коли появляються провідники з візіями високих ідеалів — волі, віри, любови до батьківщини і її слави. Княжі дружинники, що промишляли грабежем і торгівлею, після прийняття християнства стають лицарями і воюють під гаслом „За віру християнську, за землю руську і прадідівську славу”, „шукаючи собі чести, а князеві слави”. За ті ж ідеали воюють згодом козаки, називаючи себе „лицарями хреста Христового”, нехтуючи при цьому всіми матеріальними благами і навіть самим життям.

Надхнений ідеалами і славою козацтва, відроджує занепаłego національного духа Тарас Шевченко. Завдяки його ідейності і силі слова, український народ знову піднімається до боротьби за свої ідеали і незалежну державу в 1917-1920-их роках. Невдача наступила не тільки тому, що цей народ був „окраденим збуджений сі сну”, але й тому, що прогрівшись супроти свого ідеалізму, спокусившись на обіцянки матеріялістичного комунізму.

Проте слабкістю ідеалізму є невміння тверезо й об’єктивно оцінювати кожночасні відносини і рахуватися з ними, але схильність бачити їх згідно із своїми бажаннями і уявою, словом, брак реалізму, необхідного в політиці.

8. Юл. Вассиян, Нотатки-думки, твори, т. I, 1972, стор. 270.

9. Н. v. Treitschke, Politics ... Abr. ed. 1961, p. XIX.

Релігійність

Віковична боротьба за християнську віру і її засади, а також висока моральність українського народу свідчать про його щирі релігійність. З релігійності зродилася вся українська культура, що її творило духовенство вже від часів Київської Русі-України, особливо її чернецтво. Тому й національна свідомість українців тісно пов'язана з релігією, яка була ознакою їхньої національності. За свободу віри, яку могла гарантувати тільки незалежна держава, піднявся український народ під проводом козащини і її великого гетьмана Богдана Хмельницького.

Релігія і Церква мають також позитивний вплив на стан і розвиток державного життя, зміцнюючи моральні чесноти суспільства та захищаючи їх особисту свободу. Однак релігія, як царица духовна, не сміє підлягати контролеві матеріальної державної влади, бо тільки при такій незалежності може бути запевнена свобода духу і культурна творчість. Тут коріниться теж повсякчасне вороже ставлення до релігії і Церкви всіх тоталітарних режимів і диктаторів, які претендують на право керувати всіми ділянками життя людини. Проте мирне суперництво між державою і Церквою є радше благодійним явищем, бо коли б такого змагання не було, тоді одна або друга сторона стала б бездушною і неплідною, як це доводить приклад Російської Православної Церкви. У переконанні Липинського, — тільки релігія може насаджувати громадянство духом посвяти та ідеалістичного пориву й творити клімат, необхідний до державного будівництва. Тому секуляризацію суспільства він оцінює як знак розкладу.

Демократизм

З релігійністю, волелюбністю, індивідуалізмом і гуманністю тісно в'яжеться риса українського демократизму як психологічна настанова. Зумовлена ця прикмета також хліборобським способом життя українців, де на прожиток працюють усі члени родини, всі трактуються нарівні і мають однакові права.

Демократія — це заперечення всякої форми неволі: особистої, економічної, політичної. Французький письменник Ж. Марітен каже, що демократичний ідеал — це світська назва ідеалу християнства.

У державному житті України чергувалися або комбінувалися всі три основні форми влади — монархія, аристократія і демократія, однак завжди в меншій чи більшій мірі наявна була демократія. Про демократичний спосіб правління у словен і антів (VI ст.) розповідає візантійський історик Прокопій. У Київській Русі-Україні, після прийняття християнства, князі практикують

християнську віру, прислухаються до справ суспільства, респектують голос віча, а навіть часто „признають народню волю над своїм правом” (Костомаров). На Україні не прийнявся західноєвропейський погляд про Боже походження королівської чи князівської влади — її джерелом уважався народ.

Самозрозумілим був демократичний лад у козаків, які над усе цинили волю, були щиро релігійні і „за найдорожче право уважали — всім радити у важливих справах і постановляти”, — як писав польський історик Л. Кубаля.

Свободолюбний дух породжував у них теж державницькі аспірації. Вже сучасники козацьких повстань кінця XVI століття писали про пляни козаків заснувати свою незалежну республіку на схід від Дніпра. С. Наливайко носився з пляном оформити незалежну козацьку провінцію між Дніпром і Бугом для боротьби з татарами, однак цей намір не вдавсь через поразку у повстанні. І все таки жили козаки настільки незалежно, що один польський політик в 1616 році нарікав, що вони „у великій (польській) державі свою осібну творять”. Королівська інструкція на соймики 1625 року висловлювала тривогу, що „козаки зреклися (польського) підданства, створили свою державу — вся Україна їм послушна”. Правда, вислане польським урядом військо розбило козаків під Криловом, однак державницьких аспірацій вони не зреклися.

Проте згадані імпровізації державности не могли заступити справжньої держави. Для створення такої не вистачало козакам державницько-політичного хисту. Їхня волелюбність, насичена емоційністю, була радше стихійним, неупорядкованим хотінням, або, як писав у 1628 році Семигородський князь Бетлен Ґабор, „Козаччина ненавидить рабство, але не вміє користуватися волею”. Організаційний хист також не стояв у них на належній висоті. Наприклад, рішення на козацьких радах приймалися не шляхом правильного голосування („за” і „проти”), але киданням шапок вгору і криком; вибір старшини відбувся залежно від настрою маси. Було у них сильне владолубство, але не було обміркованої конструктивної державної концепції і хисту, щоб її зреалізувати.

Богдан Хмельницький

Справжнім державним мужем, вільним від згаданих недоліків, був допіру Богдан Хмельницький, якому О. Оглоблин признає „найбільше місце в історії України, як державному діячеві, фундаторові і будівничому Української Козацької Держави”.¹⁰ М. Грушевський змальовує Хмельницького як лідера із стихійною

10. Цит. у Н. Полонська-Василенко, Історія України, т. II, 1976, стор. 35.

силою характеру, що нагадує „великого завойовника-скита”. З цим погоджується і М. Шлемкевич, мовляв, шлях Хмельницького до гетьманства — „це не шлях свідомого і розумного зусилля, але шлях раптових побуджень, несподіваних вітхень, ‘чудесних осянянь’”.¹¹ Тому його політика до часу Зборівської угоди (1649) — це також радше відрухові акції сліпого бунту, стимульовані бажанням пімсти.

Плянове, конструктивне державне будівництво починається у Хмельницького вліті 1655 року, після розгрому Польщі шведами. В загальному, воно згідне з тією програмою, що її виготовила і запропонувала гетьманові київська інтелігенція після його тріумфального в'їзду до столиці в грудні 1648 року. Тепер, у 1650-их роках, переборюючи труднощі і протиріччя українського культурного і суспільного життя, Хмельницький збагнув посереднє становище України між Сходом і Заходом та поєднав абсолютну форму правління Сходу із свободолобним духом Заходу.

Коли ж політику розуміти як захист життєвих інтересів усієї нації для надбання найвищого добробуту для найбільшої кількості населення, то Хмельницький не виявився на висоті завдання. Навпаки, він не дотримав обітниць, даної селянам на початку повстання — звільнити їх від панщини, натомість на місце польських магнатів і шляхти він поставив козацьку старшину і українську шляхту з правом на таку ж панщину.

І хоч Хмельницькому належить признання як першому з гетьманів, що висунув постулат незалежної української держави, але й закид, що, здобувши цю державу, не спромігся її втримати та допровадив до Переяславської угоди („Державу легше здобути...”). Більше того, укладаючи цю угоду (про державно-правний характер якої знавці сперечаються донині), гетьман і його дорадники не спромоглися „на ясно” обмірковану формулу відносин до нового партнера — ні то союзника, ні то протектора.

Дальші змагання до незалежності і демократії

Правда, були тоді одиниці, а згодом і цілі групи серед козацької старшини, що стояли на ґрунті повної суверенності України (І. Богун, П. Дорошенко, І. Мазепа, П. Орлик та інші), але, не маючи підтримки в розкладених московською пропагандою народних масах, вони не могли мати успіху.

Тут варто звернути увагу, що Конституція Орлика з 1710 року нагадує парламентарний устрій західноєвропейських держав: гетьманська влада, обмежена генеральною і козацькою радами,

¹¹ М. Шлемкевич, Галичанство, 1956, стор. 106.

адміністративна і судова влада від себе відмежовані, всі уряди і посади виборні тощо.

На християнсько-демократичних засадах була в ХІХ ст. складена програма Кирило-Методіївського братства з проєктом демократичного республіканського устрою для майбутніх слов'янських республік. „Духом євангельської любови задумували... Кирило-Методіївські братчики перемінити весь суспільно-політичний лад на кращий”, — писав Е. Онацький.

Ідеями козацького демократизму просякнута й „Історія Русів” — історично-політичний трактат початку ХІХ століття (коло 1825 р.). Її автор, переконаний демократ і ворог усякого деспотизму, який (деспотизм) „права приватні та загально-народні завше зневажає”. Тому боротьбу проти тиранії він вважає священним обов'язком цілого народу, бо, згідно з козацькою засадою, „ліпше вмерти зо словою, як жити зганьбленим”. Мала ця книга величезний вплив і на Шевченка, що закликав свій народ до здобуття держави і вільного життя.

Перший уряд цієї держави був обраний демократичним способом, а її Конституція зладжена на демократичних засадах свободи думки, слова, друку та всіх інших демократичних свобод. Єдиний закон про скасування приватної власності на землю, що суперечить українській психіці і традиціям, був схвалений під впливом модних тоді в Росії соціалістичних кличів, в надії неутралізувати большевицьку пропаганду.

Поставлений на місце Центральної Ради уряд гетьмана П. Скоропадського, що опирався на великих землевласників і німецькій збройній силі, не відповідав народній вдачі і сподіванням. Гетьман не тільки не мав у собі нічого з володаря-„батька” і зрозуміння інтересів широких мас, але поступав радше всупереч таким інтересам. Не маючи твердого ґрунту для свого існування, цей уряд мусів упасти з упадком тих сил, що його висунули до влади.

Роллю речника бажань і захисника інтересів народних мас взяв на себе уряд Директорії УНР. Чільний представник цього уряду Симон Петлюра, як ідеаліст і справжній „трибун народу”, швидко здобув прихильність і популярність серед мас. Один із сучасників тодішніх подій згадує, що ці маси бачили в Петлюрі „провідника їх думок і втілили в його особі свої найкращі бажання, змагання волі до власної державности”. Петлюра, може єдиний з тодішніх провідників, твердо стояв на становищі повної незалежності української держави без федерації чи якихнебудь інших зв'язків з Москвою. Він вірив у справедливість і законність своєї справи, вірив у свій народ як джерело державної сили.

Однаке цей народ виявився політично невідгодуваним, нестійким і податливим на большевицькі гасла про наділ землі. „Емоції народні були сильні, та не було єдиної організовано-виявленої волі, не було почуття громадянина в своїй республіці і обов'язків перед нею, — пише О. Доценко. — Народ плавав по морю, а не керував державним кораблем”,¹² як належало б в демократичній державі.

Остаточно переміг інстинкт індивідуалістичного утилітаризму — голод на землю виявився сильнішим, ніж національні інтереси. Також інші обставини склалися проти Петлюри. В країні бушувала отаманщина і анархія, в армії ширилося дезертирство. Союз з Польщею був непопулярний, співпраця з галичанами — неможливою. Врешті зрада польського союзника, бльокада Антанти, оточення ворожими силами в „чотирикутнику смерті” привели до неминучої катастрофи. Державу легше здобути...

Між двома світовими війнами

Визвольну боротьбу продовжувала після Першої світової війни підпільна Українська Військова Організація (УВО) під проводом полковника Є. Коновальця, переформована в 1929 році в Організацію Українських Націоналістів (ОУН). Однаке, незважаючи на ідейність і жертвенність, не зуміла ця організація позбутися багатьох українських традиційних і новонабутих вад. Одним із її головних завдань було — переродити українську невилічливу сторінку вдачі на позитивний, державницький зразок. Однаке не в Шевченковому козацькому дусі, але на зразок модного тоді на Заході типу вольовика, аморального макіявеліста. Вони запевняли, що в боротьбі за державу важлива не мораль, правда, лицарство, але сила, порив і сильна воля; що важливе на знання, але сильне бажання. Намагаючись накинути українському суспільству свою запозичену з чужого поля програму, вони знехтували політичною аксіомою про співзвучність політичних програм з національною психікою.

Не минула ОУН теж старої української недуги — роз'єднання на тлі особистих амбіцій у критичний для української національної справи час під час Другої світової війни, розколовшись на дві ворожі собі групи. Тому й при проголошенні української держави 30 червня 1941 року одна з тих груп на перший плян висунула боротьбу за захоплення влади і впливів над цілою Україною, а не бажання служити вищій українській справі. Сучасники тих подій звертають

12. О. Доценко. Цит. у В. Жила, „Нелегко бути об'єктивним”, „Свобода”, ч. 118, 24 червня 1989, стор. 2.

увагу, що до новоствореного уряду для соборної України включено самих тільки галичан, які в основному зосереджувалися на партійних справах, „нездатні до якоїсь конструктивної дії в широкому національному масштабі”. Обі групи мали свої порахунки й розраховували на своїх німецьких покровителів.

Саме ж проголошення тієї держави не було узгоджене з волею національної спільноти, але було накинене стороннім диктатом... Громадянство стало бездушним глядачем і об'єктом влади, а не співтворцем і співучасником державного життя.

Сучасний стан

Розглядаючи можливості відновлення української суверенної держави в нинішніх умовах, зокрема при політиці „гласности, перебудови й демократизації” в Советському Союзі, слід мати на увазі деякі зміни у вдачі та суспільно-політичних відносинах, зумовлених комуністичним режимом. Марксистська система різними засобами, включно до геноциду, намагалася, якщо не знищити докорінно, то хоч „перевиховати” українську людину на свій матеріалістичний і московський лад. Вона нищила традиційні риси української релігійності, ідеалізму, індивідуалізму, демократизму тощо. Большевицький режим убив історичну пам'ять і національну свідомість українських мас, витиснув у великій мірі українську мову. (На думку росіян, народ так довго не можна уважати підкореним, як довго він зберігає рідну мову). Ці маси зведено до рівня елементарного животіння з єдиною турботою про життєві необхідності, з байдужістю про справи духовно-культурні і національні. Колишніх трудолюбивих українських селян, з їхнім прив'язанням до землі, незалежних, свідомих своєї особистої гідності господарів, винищено голодом і засланнями, а решту перетворено в колгоспних робітників, державних кріпаків, у „дивовижну клясу”, — як їх окреслює А. Амальрик, — „людей з подвійною психологією... Це не селяни й не робітники і нікому невідомо, ким вони себе самі усвідомлюють”.¹³

Провідну українську верству, інтелігенцію, знищено в 1930-их і повоєнних роках і ще немає достатнього приросту, щоб заступити ці втрати. Вже кілька поколінь від коліски насичується марксистською ідеологією, знечулюється на правдиві духовні людські цінності.

У такій ситуації відрадним явищем є одиниці-дисиденти, що наважилися на самостійну думку, критикуючи режим за утиск вільної думки і слова, за національне поневолення. Вони є живим

13. A. Amalrik, Will Soviet Union survive until 1984?, 1970, p. 36.

доказом того, що людини як такої знищити не можна. Можна загнати деякі риси її душі в підпілля, але вони відживають знову при першій сприятливій нагоді.

М. Шлемкевич навіть готовий бачити деякі позитивні наслідки большевицької дресури. Він думає, що цей режим „дисциплінував людські душі догматикою і логічною схолястикою, винищуючи в них почувально-настрєву душевну отаманщину”. Він мав би вишколити критично і логічно думаючі уми, необхідні для державного будівництва, хоч, з другого боку, сталінська практика виробила в них переконання, що політика — це тільки насильство. Шлемкевич думає, що нинішній стан є більше догідний для здобуття незалежної української держави, ніж у революційні роки Першої світової війни.

Одначе не слід забувати і про труднощі. До них, крім згаданих вище, належить слабкий вплив інтелігенції на народні маси (як за часів Центральної Ради), зокрема на зрусіфіковане міське населення. Також велика кількість малоросів, опір партійних бюрократів тощо.

З другої сторони, надійним є факт, що сьгоднішні маси, зневірені в комунізмі і його партійних провідниках, огірені катастрофічною економічною ситуацією, починають думати про зміну. В березневих виборах 1989 року Комуністична партія дістала вотум недовір'я від величезної більшості населення, робітництво йде масово на страйки. Актуальними стають знову самостійницькі ідеї Шевченка. Тисячі й сотні тисяч українців ідуть на маніфестації під жовто-блакитними прапорами і тризубами на захист рідної мови, своїх Церков. Досвідчений діяч нового руху В. Чорновіл висловив надію, що при сучасній відлизі народ прискорено пройде процес національного самоусвідомлення та підніметься до державного політичного мислення.

Таке мислення вже наявне в новій інтелігенції — вона веде розмови про суверенну українську демократичну республіку. (З опитуваних в інтерв'ю на київському Хрещатику п'ятьох інтелектуалів — чотири висловилися за демократію, в переконанні, що „політична реформа дасть можливість кожному обрати власну позицію, визначити тактику... Право голосу в політичних питаннях повинен дістати народ, рядовий громадянин”, — заявив 28-літній фізик Юрій Лебедев.¹⁴ Вони вважають, що справами державного будівництва повинні займатися діячі, які ставлять державні справи понад особисті, „люди, зацікавлені у зміцненні й поліпшенні суспільства, а не свого особистого становища”. Конкретним

14. „Інтерв'ю з Хрещатика: політичні реформи в СРСР — прогнози киян”, „Наше Слово” (Варшава), ч. 14, 2 квітня 1989, стор. 7.

кроком у цьому напрямі є заснування у Львові в липні 1989 року Ініціативної групи за відновлення Української Народної Республіки з метою створити громадсько-політичну організацію для боротьби за відновлення цієї Республіки.

Тому ми повинні погодитися з думкою о. Богдана Михайличка, православного священика в Україні, що „Україна воскресє...”

Народний Рух України за перебудову

Провідну роль в самостійно-державних аспіраціях, що її в період сталінізму-брежнєвізму виконувала українська інтелігенція на еміграції, перебрала тепер інтелігенція на Батьківщині. Першим прилюдним кроком у цьому напрямі можна вважати Установчий з'їзд Народного Руху України, що відбувся 8 — 10-го вересня 1989 року в Києві. Ці збори, за словами їх учасників, були „першим викриком нашого спільного болю, першим кроком усвідомлення нашої хвороби”, голосною, прилюдною заявою національних бажань і вимог. Як сказав киянин В. Дончук, це — „відродження щасливої, вільної, незалежної України”.

Спільний національний біль збори висловили викриттям катастрофічних наслідків сталінського режиму: винищення української інтелігенції, зруйнування продуктивних сил села, голод 1932 — 1933 року, терор 1937 — 1938 року, цілковите духовне, політичне й економічне поневолення особистості та перетворення величезної більшості населення на державних рабів.

Тому для нормального, повноцінного життя в Україні необхідні докорінні зміни в політичному і соціальному ладі країни. Передумовою до цього є знищення бюрократичних центральних відомств, віддання землі селянам в індивідуальне користування.

Докладніше з'ясував ці вимоги у своїй доповіді кандидат історичних наук Михайло Брайчевський. Ствердивши, що „створений на фальшивих засадах Союз РСР під кінець ХХ ст. обернувся в нетривку реальність і потребує докорінної перебудови”, доповідач зауважив, що менші держави процвітають у багатьох випадках краще й поставив питання: „Чому не може існувати 50-мільйонна Україна як вільна держава? Як самостійна серед вільних країн світу?”

Правові аспекти створення суверенної української держави обговорив кандидат юридичних наук Сергій Головатий.

Психологічний бік цієї справи порушив Іван Дзюба, підкресливши, що реалістичний підхід до державности — це національне відродження, „розраховане на роки й десятиліття конструктивної праці, а не на вибуховий момент. Потрібна витримка, діловитість, розсудливість”.

Кроком до усвідомлення нашої хвороби слід вважати доповідь письменника Володимира Яворівського. Він проаналізував закиди чужинецької опінії про українську повільність чи навіть ледачість, сентиментальність і мрійливість („ми сентиментальні, бо в нас завжди було багато неба й землі — є де ширяти уяві. Ми сентиментальні, бо мрійливість — це не політика, бо за це нас не переслідували і не саджали до тюрем. Ми сентиментальні, бо великі”); „домашність” в розумінні нерухливості назовні — у походах чи мандрах; співучість. З іронією Яворівський потрактував закид, що українці „сепаратисти”, „самостійники” („бо вміємо вистояти під чужими кормигами”). Ми лише кільканадцять років мали свою державність, але й за це заплатили жорстоко.

Дальшим гріхом українців в очах чужинців є „націоналізм”, бо ми хочемо мати свою суверенну республіку, мову, історію, історичну символіку тощо. Доволі реальним є натяк про велику кількість перевертнів. „Сотні років рабства наклали на народ України глибокі сліди, наша національна культура розчавлена”, — писала Яворівському одна киянка. „Та все одно, — сказав він, — в нас пробуджується гідність”, бо „ми як спориш: чим більше нас топчуть, тим глибше входить наш корінь в землю”. Доказом цього є постання Народного Руху, як виклику національної атрофії українського суспільства і народження вже іншого народу. Тому Яворівський оптиміст: „У нас, — підкреслив він, — нема іншої влади, крім влади сказаної прилюдно правди. Та ми іншої й не шукаємо”. Україна — це камінь, про який писав Шевченко, що його не берегли будівничі, а йому бути наріжним — „наріжним, а не могильним”.¹⁵

Установчий з’їзд НРУ — подія велетенського, якщо не переломного значення. Відбувся він при участі 1,200 делегатів і гостей, у високому духовному піднесенні. На думку представників київської інтелігенції, ідеї НРУ немає альтернативи і без нього неможлива міяка перебудова. Вислід проведеного в Києві вибіркового опитування показав, що ідеї НРУ підтримують 90 відсотків людей, тим більше, що він не є вузько українською організацією, а демократичним рухом усіх мешканців України.

15. Доповідь Володимира Яворівського. „Українські Вісті”, Дітройт, ч. 39, 8 жовтня 1989, стор. 3.

З ПАРАДОКСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Для існування й розвитку преси треба двох основних речей: свободи слова й друку та грошей. Коли є відповідні фонди, то можна знайти і доброго редактора, і фахових співробітників та дописувачів. Коли ж нема свободи слова-друку і працівники пера наражені на переслідування за переступлювання межі дозволеного існуючою політичною владою — преса мусить пахнути „казенництвом”, ставати односторонньою і безбарвною.

Староримська приповідка „*Inter arma tacent musae*” (коли говорить зброя, мовчать музи) стосується також преси, як однієї з ділянок творчої культури. Свободи вислову потребує і науковець, і письменник, і мистець. Політична свобода і розвиток культури тісно пов’язані між собою — це давно загальновідома істина.

А проте в історії української преси був період дивного парадоксу. За Польщі між двома світовими війнами не було свободи слова-друку. Критика внутрішньої національної політики уряду, зокрема польської колонізації — військового осадництва й цивільних колоністів, фінансованих державним „Банком рольним”, — шовінізм польського римо-католицького духовенства, фальшування державними органами влади виборів і статистики, всі справи, зв’язані з військом, різними його родами, військовою політикою і станом війська — на все було накладене табу і його не можна було порушувати. Спочатку у Польщі для української преси існувала превенційна цензура, себто треба було пред’являти дирекції поліції щіткові відбитки сторінок перед віддачею їх на машину. Це затримувало вихід газети, бо треба було чекати на повернення тих сторінок від поліції та здебільшого ще викреслювати перекреслені цензором червоним олівцем місця і технічно якимось пов’язувати текст. Але заощаджувало кошти, коли скасовано — ніби концесію для нашої преси — превенційну цензуру і можна було друкувати газету швидше. Тоді поліційна цензура викреслювала небажані їй статті і речення, забирала з кіосків передані туди числа. Треба було друкувати другий наклад з білими плямами, які

стали історичним свідомством прав людини, що існували у Польщі між двома світовими війнами.

Крім цієї польської поліційної цензури треба було також рахуватися з ворожим супроти легальної української преси українським революційним підпіллям. Воно було особливо насторожене проти найбільшої української Націонал-демократичної партії, переінакшеної після Листопадового зриву 1918 року — під впливом моди на соціалізм — на Націонал-трудову партію, а від 1925 року — на Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), внаслідок злуки давньої Націонал-демократичної (трудової) партії з партією „Заграв” Самуїла Підгірського та Фронтом національної єдності Дмитра Палієва. Офіційним органом УНДО був тижневик „Свобода”, але фактичним напівофіціозом — найстарший і репрезентаційний щоденник „Діло”, формально власність видавничої спілки, що його дирекція складалася переважно з провідних діячів УНДО. Автор цих рядків був упродовж 17-ти років членом редакції „Діла” за різних його головних редакторів, з перервою у 1925-1931 рр. коли, як член редакції того щоденника, був його кореспондентом у Варшаві, де виконував також функції пресового референта Української парламентарної репрезентації та деякі додаткові завдання. В 1936-1939 рр. разом з д-ром Іваном Німчуком був головним політичним редактором, головним організаційним і технічним редактором, та з проф. Володимиром Кузьмовичем — офіційним зв'язковим із секретаріатом УНДО, щоб не повторилися конфлікти між редакцією „Діла” та проводом УНДО. Отож авторитетно можу ствердити, як страшенно важко, просто неймовірно трудно було редагувати той репрезентаційний український щоденник в умовах польської офіційної цензури, ворожості від рідного підпілля і вразливості проводу УНДО (особливо за головування Висилія Мудрого), щоб у редакційних коментарях „Діла” не було чогось, що могло б не сподобатися секретаріатові УНДО або дирекції видавничої спілки, формального видавця газети. Треба було вважати, щоб не наражати газети (видавництва) на великі грошові втрати через конфіскації, треба було вважати, щоб найменшим натяком не дати польській владі будь-якого аргументу проти рідного, хоч і ворожого видавництва, підпілля і, очевидно, треба було мати на увазі, щоб газета була добра, цікава, подавала якомога найактуальніші вістки з нашого життя, з Наддніпрянської України, з Польщі і з широкого світу. Ворожість революційного підпілля до „органічного сектора”, який був „ножем у спину революції”, не була тільки ідеологічною й теоретичною. Були жалюгідні епізоди, коли молоді ідейні одиниці, виконуючи наказ згори, прагнули фізично „задокументувати” невдоволення якоюсь статтею.

Поруч з такими польськими і українськими політичними відносинами не було ще тієї основи для існування преси, якою є фонди. Українська преса в Галичині була від початку її існування, від „Зорі Галицької” (1848), — завжди дефіцитною. Іван Тиктор, колишній член легіону Українських Січових Стрільців, засновник власного пресового концерну у Львові, першим проголосив принцип, що українська преса, як кожна інша у світі, повинна бути матеріально самовистачальною. Він придумував різні способи, щоб практично доказати можливість такого ідеалу матеріальної самовистачальності преси. Наприклад, він почав видавати тижневик „Народна справа”, де передплата була сполучена з асекурацією (страхуванням) худоби. Ту газету насмішливо називали „коров’ячою газетою”, але І. Тиктор тією газетою, популярними щорічними календарями-альманахами і цікавою та дешевою книжкою навчив наше село читати газету і спричинився до активізації читалень „Просвіти”. „Діло” не мало характеру популярної газети. Тим трудніше було з його фінансами, бож у нас не було багатирів-меценатів і не було того джерела прибутку, яке дозволяє існувати західній, особливо американській пресі: високоплатних оголошень, різних концернів, корпорацій, підприємств і сотень, тисяч приватних осіб. Коли головою надзірної ради видавничої спілки „Діла” став д-р Дмитро Левицький, колишній голова Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам Першої світової війни у Києві, він, дуже заможний адвокат, який тільки мав адвокатську вівіску на своїй віллі при вул. Небеляка у Львові, але не практикував, зібравши в українських банках і деяких заможних громадян досить великий капітал, довів обсяг „Діла” до 8-10 сторінок у звичайні дні і переважно до 24 сторінок під неділю, а бувало, що й 32 сторінки (з нагоди роковин історичних подій), збільшив склад редакції до десяти осіб, з окремими референтами літературних, спортових, економічних справ, референтом подій на Великій Україні, коректором і нічним „дижурантом”. „Діло” мало кожного дня іншу окрему сторінку: жіночу, спортову, з природи й техніки, економічну, літературну...

Кожну справу роблять люди. Добра й гарна справа залежить від професіоналів, фахівців, творчих умів. У кожній професії є фахівці і люди, може, й чесні та порядні, але без таланту чи, взагалі, не на своєму місці. Писав я колись нарис „Мої шефи-редактори”. Це були працівники пера високоосвічені, непересічні: Віктор Піснячевський, Олександр Саліковський, Федь Федорців, Володимир Охримович, Василь Панейко, Лука Мишуга. Можна було з кимось із них не погоджуватися, але перед кожним треба було схилати голову в пошані.

У чому ж парадокс, про який мова в заголовку цих міркувань? У Галичині, що перебувала під владою Польщі, не було ані свободи друку, ані грошей, але виходили у Львові три українські щоденники. У 1939 році, перед вибухом Другої світової війни, на західноукраїнських землях було 139 назв українських періодичних видань. Така кількість українських часописів виходила у 1939 році, всі — у Галичині, за винятком однієї проурядової „Української Ниви”, яка видавалася на Волині, бо інші українські часописи на північно-західних землях — на Холмщині, Волині, Поліссі і Підляшші — під тиском польської державної адміністрації були зліквідовані. І серед тих 138 галицьких часописів були справжні перлини української преси, а водночас світлий доказ тугости тогочасного українського люду під польською займанщиною, тієї тугости, що всупереч упертій, безоглядній і бездонно глупій польській асиміляційній політиці той український люд із тонкою верствою провідної верстви — духовенства і світських професіоналів — українство проявляло себе — без перебільшення — в усіх ділянках. Кожна легальна політична партія — УНДО, Соціал-демократична, Соціалістично-радикальна, гетьманці, клерикали („Обнова”), навіть толерований советофільський Сель-Роб і легальна КПЗУ — кожна з них мала свій пресовий орган. Концерн Івана Тиктора видавав щоденник „Новий Час”, двічі в тиждень „Наш Прапор”, тижневик „Народна Справа”, сатиричний журнал „Зиз”, згодом „Комар”, появлялись такі поважні журнали, як „Вісник” Дмитра Донцова і „Назустріч” Василя Сімовича — Михайла Рудницького й Осипа Боднарівича. Виходив єдиний того роду на всіх українських землях прегарний журнал „Літопис Червоної Калини” — джерело інформації про українське військо і новітню історію України. Молодь мала „Смолоскипи”, „Студентські Вісті”, „Українське Юнацтво”, жіноча преса охоплювала першорядно редаговану „Жінку” (Олена Шепарович, Мілена Рудницька) і популярний „Жіночий Голос” (Олена Кисілевська). Переслідувані польською адміністрацією молодечі організації видавали „Готові”, „Сокільські Вісті”, легалізований „Луг” — „Вісті з Лугу” (Роман Дашкевич). Дитяча преса охоплювала першорядний „Світ Дитини” (Михайло Таранько) і „Дзвіночок” (концерн Тиктора). Педагоги мали „Шлях виховання й навчання”, „Українську Школу” й „Учительську Громаду”, мистці заснували „Українське мистецтво”, лікарі мали журнал „Лікарський Вісник” і „Наше Здоров’я”, існувала багата кооперативна преса. Тут наведено тільки десяток часописів, а їх же було у 1939 році 138. Не названо теж багатої релігійної преси. Коли під час дикої так званої пацифікації — карної військово-поліційної експедиції —

грозило закриття поляками всієї української преси, мудрий Митрополит Андрей негайно погодився заснувати під протекторатом УКЦеркви тижневик „Мета” (М. Гнатишак).

Порівняймо тепер українську пресу в одній Північній Америці, у З'єднаних Стейтах і в Канаді. Є тут ті дві основні передумови існування і розвитку преси, про які була мова на початку наших міркувань: безкрайня свобода слова-друку і мільйонові фонди. На наших очах бачимо, як ця наша українська преса у двох країнах найгустішого нашого поселення не розвивається, а корчиться. І хто орієнтується у світі цієї нашої преси, в її видавничому та редакційно-журналістичному потенціалі, той знає, якими важкими проблемами вона обтяжена. Яка бідна ця наша преса кількістю назв, обсягом, зрізничуванням і змістом — в умовах, в яких нема ніякої цензури і є у громаді великі фонди, у порівнянні з тією „старо-крайовою” пресою, де були більш як одна поліційна цензура і де була фінансова мізерія!

Чому це так? В чому причина? Безумовно, найпершою причиною є тиск природної асиміляції. Ми не єдині, які його відчуваємо. Німці мали тут три щоденники, а тепер не мають ні одного. Поляки, які живуть компактною масою у стейтах Нью Йорк, Ілліной і Вискансин, мали багату пресу з провідним ньюйоркським щоденником „Нови Свят”, який перестав існувати. Вони мають ще свою пресу, але скорчену. Російський щоденник „Новое Русское Слово”, де величезна більшість членів редакції є жидівські діячі пера, давно перестав би появлятися, якби не купували його і не читали в першій мірі українці, а далі — прибулі з СРСР їхні одновіри.

Тернистий шлях проходила українська політична думка, тернистим шляхом ступала й українська преса. Нема по нинішній день доброї й вичерпної історії української преси. Найкращим ще розмірно джерелом є статтейна частина „Енциклопедії українознавства”, але вона теж звертає найбільшу увагу на заголовки, статистику і хронологію, а не на те, що у пресі найголовніше: вплив на формування громадської думки, вплив на світогляд читацької публіки, тісний зв'язок з політичними умовами, в яких живе нація. Заголовки, статистика, хронологія — це потрібний фактаж для хронікаря, але це мертві цифри, а преса — жива. Преса — це чинник, який найтісніше пов'язаний з життям людини, родини, громади, народу, взагалі, з життям суспільства та Церкви, з міжнародними відносинами. Тому у пресі на першому місці стоїть правильна, правдива і, можливо, найдокладніша інформація, сухе наведення фактів. Проте рівень часопису і його значення залежить від коментарів, від з'ясування суті фактів. Очевидно, кожний часо-

писний коментар є суб'єктивний, бо він віддзеркалює світогляд автора. Коли чуємо інколи, що треба „об'єктивної” преси, то це нісенітниця. Не існує і не може існувати ідеально „незалежна й об'єктивна” преса, бо кожний часопис завжди залежний від видавця і від редактора-коментатора.

Коли багатючий статистичний матеріал до історії української преси аж до 1970-их рр. подає Юрій Тернопільський (насправді Левко Лукасевич) у книжці „Українська преса з перспективи її 150-ліття” (фірма Спілки Українських Журналістів Америки, в-во Мар'яна Коця, Джерзі Ситі, Н.Дж., стор. 176). Деякі цікаві фрагменти з проблематики української преси у діаспорі можна знайти у книжці „Два з'їзди” (в-во СУЖА, 1969, стор. 154). Наприклад, у дискусіях на двох з'їздах українських журналістів Америки і Канади у 1965-1966 рр. деякі присутні критикували англомовні додатки до українських часописів, як ніби сприяння процесові асиміляції до англомовного оточення. Сьогодні кожному ясно, що англомовна українська преса є чинником не відстрашування від українства, а зберігання нашої молоді при роді і вірі батьків.

Говорилося на тих з'їздах про завдання нашої преси і підкреслювано дві її головні місії: сприяння єдності громади і зберігання принципів журналістичної етики. Ні одної з тих місій наша преса не виконала. Правда, про потребу єдності пишеться багато і часто, як і співається у церквах „В єдності сила народу, — Боже, нам єдність подай!”. Але громада розсварена. В ЗСА є дві репрезентаційні централі, надбудова крайових централей у постаті Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців не має й частини того авторитету й поваги, що їх повинна б мати. І знову насувається порівняння із станом і значенням нашої преси в Україні, головню за Польщі між двома світовими війнами і тут, на поселеннях у діаспорі. Наша преса була шанована, з її голосом рахувалися. Два конкретні приклади. До одного поважного українського діяча на Волині наші люди ставилися насторожено, як ніби того, що підтримував режим зручного польського воєводи Генриха Юзефського, який своє добре знання української мови використовував для деморалізування і поляризації української автохтонної громади. Коли львівське „Діло” надрукувало три статті того діяча під його повним прізвищем на тему шкільництва на Волині, — затихли всі наклепи на його адресу. Другий приклад: письменника Михайла Яцкова, автора повісти „Танець тіней”, бойкотували за те, що він у 20-их роках редагував разом із Сидором Твердохлібом (його вбили члени ОУН, але він залишив самотній найкращий переклад на українську мову поеми Юліюша Словаць-

кого „Батько зачумлених”) фінансований поляками „Рідний Край”. Минали роки, часи змінилися, і Яцків почував себе дуже нещасливим. На управі Товариства письменників і журналістів (ТОПІЖ, останній голова Роман Купчинський) вирішили прийняти Михайла Яцкова до тієї станової організації. Появився у „Ділі” короткий відповідний комунікат на видному місці і це була для громади повна реабілітація Михайла Яцкова.

Американська й канадська українська преса не має належного її авторитету у громаді. Правда, без підтримки „Свободи” не мала успіху ніколи і тепер не має ні одна імпреза. Але люди здебільша починають читати „Свободу” від третьої сторінки, перевіряючи, чи нема там посмертної клепсидри про когось з приятелів чи знайомих. Нема читачів преси, як інформаційного і виховного чинника, і нема читача українських книжок. Колись автор цих рядків писав з якоїсь нагоди про майбутність української преси на поселеннях. Був і є у цій справі песимістом. Ідеологічно-політичні середовища, союзи (навіть з’єднані) і Церква матимуть амбіцію видавати свої органи преси. Отже будуть видавці. З двомовними „грамотними” редакторами і співробітниками вже тепер є клопоти і будуть щораз більші. Оптимісти покликаються на факт, що дехто вже у третьому поколінні плавко говорить по-українськи. Цього мало. Розмовної мови у родині й між приятелями мало. Треба знати не тільки основи української історії й літератури, але й українську термінологію різних ділянок знання. Вже й тепер маємо труднощі у цій ділянці, бо медицина, техніка, астронавтика пішли вперед, не кажучи про комп’ютери й інші винаходи, а в нас немає відповідних термінологічних словників, ба навіть популярний Правописний словник Г. Голоскевича вже застарів і не охоплює численних прийнятих новотворів. До того ж галичани, не знаючи добре російської мови і втікаючи від польської, засмічують свою мову русизмами, а наддніпрянці роблять те саме з полонізмами. Проти ідеї Наукового Т-ва ім. Шевченка скликати Термінологічну конференцію представників НТШ, УВАН, Українського Наукового Інституту при Гарвардському університеті, запросити на неї відомих фахівців, професорів університетів — проти такої ідеї виступив один з фахових наших „мовників” проф. Юрій Шерех-Шевельов. Він аргументував, що все одно не всі наші часописи і книжкові видавництва застосують рішення такої конференції і що тільки поглибиться хаос. І автор цих рядків з ним погоджується.

Був історичний прецедент у передвоєнній Польщі. Польська Академія Наук прийняла й широко оприлюднила новий правопис, а проте найпопулярніший (до речі, україножерний) краківський „Ілюстровани Кур’єр Цодзенни” до кінця існування тримався

„свого” правопису. І в нас тепер „Свобода” й видання НТШ вживають „З’єднані Стейти Америки” (ЗСА), видання УВАН і добре редаговані „Українські Вісті” у Дітройті пишуть „США”. Одні пишуть Дітройт, інші — Детройт. І таких прикладів можна навести десятки. Чекаємо всі на заповіджену Термінологічну конференцію Академії Наук УССР. У київських газетах і журналах уже декілька разів порушувалася справа про повернення українській мові літери „г”. Може дійсно прийде „світло зі сходу” (Люкс експріенте люцет”) і ми всі до нього застосуємось.

І може відбудуться в Україні такі зміни, що українська проблема стане актуальною і минеться довгий сучасний період декон’юнктури для української політики і всіх родів культури. Тоді й українська молодь в діаспорі прокинеться з теперішньої її байдужості до українських справ, до українських наукових доповідей, до української преси.

Запитав я недавно знайомого мені ще з передвоєнної Варшави видавця-редактора відомого польського журналу „Культура” Єжи Гедройця, як він дає собі раду з редакційним матеріалом, відколи померли видатні польські публіцисти Мєрошевський, Лободовський. Він відповів: „Я ще ніколи не мав стільки цікавих матеріалів, як тепер. Присилають з Польщі”. Може таке настане і для нашої преси. Може Україна підсилить українську пресу на заморських поселеннях, зробить її цікавішою, більш атракційною.

Покищо є проста відповідь на парадокс, чому в Галичині процвітала наша преса, хоч не було ні свободи, ні грошей, а тут нидіє при наявності тих передумов. Тому що там був рідний ґрунт. Там була атмосфера для рідної преси. Там не треба було штучних закликів, шукання місії преси, бо все це розумілося само собою. Творити і зберігати добрий український часопис у чужомовному оточенні та ще й при прикметних українській вдачі рисах — страшенно трудно. Чи не варті дрібки пошани і зрозуміння носії тягару рідної української преси тут, за океаном?

В усіх культурних народів професійні журналісти високо шановані. Зберігання української преси на високому рівні — це зберігання невідлучної частини нашої культури. Шануймо українську пресу і її працівників!

Д-р Осип КРАВЧЕНЮК

РОСІЯ І СХІДНЯ ГАЛИЧИНА ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

Російська революція 1905 року принесла українському народові деякі полегші. Царський маніфест з 17-го жовтня того року гарантував основні громадянські свободи, відкрив дорогу українській пресі й привів до пожвавлення діяльності політичних партій. Однак вслід за цим активізувалися також противники усіх цих полегш; вони довели незабаром до відновлення попередніх заборон і обмежень, до припинення діяльності політичних партій, а Столипінський указ заборонив „инородческие” товариства, знищив „Просвіту”, відновив переслідування видавництв і зміцнив контроль над зорганізованим українським життям. Події у підросійській Україні перед Столипінським указом мали чималий вплив на відносини в Галичині. Тут посилилась уже давніше почата боротьба за український університет, почався рух за виборчу реформу, поширювалася просвітна робота серед широких мас, і завдяки цьому українство здобувало для себе все більше прав. Це й було причиною, чому Росія, хоч як пильно слідкувала за українським рухом на східніх українських землях, заслабим, щоб стати загрозою для імперії, вбачала велику небезпеку для себе у посиленій організаційній діяльності українців у Східній Галичині й уважала її гніздом українства-„мазепинства”.

Східньою Галичиною Росія цікавилася здавен-давна, і якщо тут і там вона присвячувала їй менше уваги, то це випливало із загального напрямку її міжнародної політики на два фронти — то на Захід, то на Схід, до Азії. Після поразки у війні з Японією Росія побачила, що в боротьбі за панування в Азії вона опинилася майже в повній ізоляції, бо занедбала свою політику в Європі. Тому в Петербурзі знову висунули клич колишнього слов'янофільства Хомякова, Данилевського й Аксакових, надали йому цим разом нову назву „неослов'янства” й розвинули плянову агітацію під проводом графа Бобринського. Проголошена „захисником слов'янських народів” на конгресі в Празі 1908 року, Росія

започаткувала акцію заборання Східньої Галичини у тому таки році т.зв. „кампанією Бобринського”. Вже в липні 1908 року до галицьких москвофілів приїхали „в гості” російські делегати, серед них: граф Володимир Бобринський — лідер урядової партії в Державній Думі, Олексій Гижицький — камергер двора і член Думи, Володимир Владимиров — генерал і член міської Думи в Петербурзі, Е. Дементев — секретар клубу „Громадських діячів” у Петербурзі, Г. Комаров — секретар президента Державної Думи, а князь М. Львов, захворівши в дорозі, мусів вернутися додому. У березні 1909 року, з приводу „Гоголівських урочистостей”, галицькі москвофіли мали нагоду познайомитися з російськими політичними колами та військовим штабом у Петербурзі, Москві й Кронштадті, де, як „російські гості”, вони виголошували палкі промови, вихвалюючи російського вояка, з надією, що в майбутньому він їм пригодиться.

Російська агітація в Галичині й на Буковині посилилася після анексії Австрією Боснії і Герцеговини; Росія задумувала використати „балканську кризу” австрійської закордонної політики, щоб скріпити свої впливи у згаданих двох провінціях і на Балканах. Східня Галичина вкрилася широкою мережею російських шпигунів, серед них доморослих москвофілів, а на границі поставлено багато відділів російського війська. Пригадалися Росії слова царя Миколи I: „Забрав би я Галичину, бо то наш старий край”. А Меншиков писав у газеті „Новое время” 7 травня 1909 року, що „час миру треба використати на зібрання сил, на скріплення позицій, на підготову до страшної проби, яка колись гряне”. Там же він писав: „На обіді в честь представників ‘Прикарпатської Руси’ я чув багато патріотичних бесід, що доказували нашу загальноруську єдність і національний обов’язок здійснити її... Щоб її здійснити, треба війни, може навіть цілого ряду воєн, до чого ми тепер не готові”.

Обезсилена мілітарно, фінансово й морально війною проти Японії, Росія мусіла відкласти на більш відповідний час остаточний розрахунок з Австрією. Можна думати, що згаданий вище Меншиков висловлював думку російського уряду, коли твердив, що „Австрія мусить розпастися на дрібні шматки й держави, а Росія мусить при тому відновити своє право до спадщини св. Володимира, тобто Червоної Руси”.¹ Так само думали галицькі москвофіли. Відколи вони відреклися програми самостійности українського народу, проголошеної Головною Руською Радою 1848 року, вони були домінуючим чинником серед українців до першої половини 1880-их років і тримали у своїх руках Ставропігійське братство,

1. „Діло”, 20 листопада 1911, стор. 2.

Народний Дім і Галицько-руську матицю. Коли ж народовський рух почав поволі рости, москвофіли не виступали спершу явно проти нього, бо народне життя їх не цікавило. Вони звернули на нього більшу увагу лише тоді, коли побачили, що народовці починають поширювати свої впливи серед мас. У той час вони створили економічне товариство Спільне рільничо-кредитове заведення (1873), заснували, впротиагу „Просвіти”, Товариство ім. Михайла Качковського (1874) та кілька бурс. Перше із цих товариств скоро збанкрутувало, хоч діставало допомогу від Росії, друге і бурси проіснували довше, розповсюджуючи серед народу думку, що українців вигадали поляки і тому треба їх ненавидіти. Москвофіли видавали газету „Слово”, додаток до неї науково-популярний журнал „Галичанин” та газету тої самої назви. У 1900 році вони заснували „Русскую народную партію” і вели опортуністичну політику у відношенні до Австрії і поляків. Очікували упадку Австрії після її поразки 1866 року, а коли до цього не дійшло, вони прикидалися її вірними підданими. Те саме вони робили стосовно до поляків, зокрема від часу, коли ті почали завойовувати щораз більші впливи у галицькій адміністрації. Коли у виборах 1907 року вони ще не виступили явно як союзники поляків проти українців, вони зробили це під час виборів до сейму наступного року. Поляки ж підтримували кожду москвофільську акцію серед українців, щоб у відповідний момент представити одних і других як небезпечний для Австрії елемент, а, з другого боку, з'єднати собі прихильність Росії у польському королівстві, особливо у справі відділення Холмщини. Коли граф Бобринський почав свою кампанію у Східній Галичині власними виступами у різних містах та заснування у Львові двох газет, австрійська адміністрація, опанована поляками, не дуже звертала на це увагу до часу, коли під впливом українських протестів вона мусіла викинути цього ватажка російської пропаганди.

Для ведення дальшої пропаганди у Східній Галичині, Росії потрібна була підтримка поляків. Тому питання польсько-російських взаємин обговорювалося на з'їзді в Петербурзі. Договорилися там до того, що за концесії поляків для „руських” у Галичині прийдуть концесії для поляків у Росії. Росіяни й галицькі москвофіли були однозгідні в тому, що „треба встановити польські права в Росії і російські в Галичині, бо лише тоді можлива єдність”.² Таким чином, російські інтереси у Східній Галичині сплелися з інтересами польської політики. В той час Бобринський заснував у Петербурзі „Галицко-руское благотворительное

2. „Діло”, 3 червня 1909, стор. 1.

общество", базу для дальшої його кампанії. У самій Галичині робота проходила обережно й без розголосу, а завдання дискредитувати Австрію і її заграничну політику між населенням залишено газетам „Галичанин” і „Підкарпатська Русь”. Пропаганду звернено в першу чергу проти Української Католицької Церкви і Митрополита Шептицького. Волинський єпископ Антоній проголосив себе також єпископом Галичини, щедро заопікувався кількома людьми, які прийняли російське православ'я, завербував кількох хлопців до духовної семінарії в Росії, а будова церков та безплатне утримання дітей у російських пансіонах в Галичині були дальшим засобом заохоти для місцевих людей переходити на православну віру. Крім цього Бобринський і „Галицко-русское благотворительное общество” в Петербурзі вислали 1910 року до Львова Янчевецького, колишнього кореспондента газети „Новое время” в Персії, для керівництва тайною організацією, завданням якої було фотографувати укріплення, мости й залізниці та збирати всякі інші військові інформації. По кількох арештах членів цієї організації росіяни й галицькі москвофіли піднесли великий крик про несправедливе „гоненіє”. Сам Бобринський помістив у лондонському „Таймсі” статтю про „Релігійне переслідування в Галичині”. В ній він накинувся на Митрополита Шептицького, який, мовляв, польонізує і романізує свою „російську” паству, перебуває під впливом єзуїтів та є абсолютним володарем уніятської церкви.³

На статтю відгукнувся принц Павло Сапіга, обороняючи Митрополита й називаючи його „стійким і гарячим прихильником руської національної ідеї і з'єднаного обряду”.⁴ А проте стаття Бобринського знайшла деякий відгомін в Англії і викликала зацікавлення Галичиною і пануючими в ній відносинами. До Англії почали навідуватися російські православні єпископи, а англійські церковники їздили до Росії і Галичини, щоб перевірити справи, порушені Бобринським у його статті в „Таймсі” та у відповідях на неї Володимира Степанківського й Павла Сапіги, що були надруковані в тій же газеті. В. Біркбек та чотири англіканські єпископи побували спершу в Петербурзі, відтак у Галичині, де ними заопікувалися місцеві москвофіли. Тут англійські відвідувачі прийшли до висновку, що в галицьких церквах „впроваджуються нові звичаї і церемонії, зненавиджені народом”, та що до цього „пхає” людей Митрополит Шептицький.⁵ Зовсім не знаючи

3. „Religious persecution in Galicia”, „Times”, April 10, 1912, p. 3.

4. „Religious persecution in Galicia; to the editor of Times”. „Times”, May 29, 1912, p.5.

5. W.J. Birkbeck, „Religious persecution in Galicia”. „Times”, December 3, 1912, p.5.

відносин у Східній Галичині, англійці повторювали все те, що їм говорили російські агенти й місцеві москвофіли, а закиди Біркбека в сторону Митрополита нагадують дослівно ті, що їх друкували москвофільські газети. У своїх інших статтях Біркбек став цілковито на стороні кампанії Бобринського,⁶ що згодом вийшло останньому на некористь, бо замість допомогти йому дістати підтримку для російських претенсій щодо Східньої Галичини, Біркбек збудив в Англії зацікавлення українським питанням. На самого Бобринського впала тінь підозріння, коли Франц Равіта-Гавронський назвав його роботу „діяльністю агента-провокатора, що в каламутній воді внутрішніх відносин сусідньої держави хоче ловити рибу до ставу заборчої політики свого правительства”, а про Росію сказав, що вона „купує людські совісти за гроші, витворює штучну російську партію, вводячи замішання у внутрішні відносини Австрії”.⁷

Однак у Галичині робота росіян і москвофілів не приносила бажаного ними успіху. Їхня преса нарікала на переслідування з боку австрійського уряду, на перехід православних на католицтво, одиниць в Росії і більшої кількості на Волині, та на зростання українства. Це останнє турбувало їх найбільше, що можна бачити із слів Дмитра Маркова, посла до парляменту й до сейму. В інтерв'ю, що його він дав газеті „Балканська трибуна” під час свого перебування в Софії, він заявив, що „із народницького демократичного руху українство перемінилося під сучасну пору у нас, в Австрії, в мазепинство. В наші дні у проводі українства стоять не демократи, наслідники й ученики Драгоманова, а барон фон Василько й граф Шептицький. Ось якими шляхами йде сьогодні 'українство' великих українців Шевченка й Драгоманова”.⁸ Волинський єпископ Антоній, звітуючи Синодові про втрати вірних у своїй єпархії, підкреслював, що з 1895 року 2,804 особи перейшли на Волині з православ'я на католицтво й тому він пропонував заборонити мішані подружжя між православними й католиками.⁹ „Новое время” також вказувало на зростання українства на Волині, де, мовляв, Дверницький, предсідник Волинської земської управи, спровадив собі студентів-українофілів, які допомагають місцевим українофільським земським урядникам у їхній агітації серед населення. Волинські „мазепинці” захопили не лише Житомирську

6. A. Riley, ed. Birkbeck and the Russian Church; containing essays and articles by the late W.J. Birkbeck written in the years 1888-1915 (London, 1917).

7. „Діло”, 30 квітня 1912, стор. 6.

8. „Діло”, 17 серпня 1910, стор. 4.

9. „Діло”, 5 грудня 1910, стор. 5.

духовну семінарію і одну книгарню, але й кілька менших товариств та ведуть серед народу українську пропаганду, при чому в усій цій роботі видно вправну руку Митрополита Шептицького.¹⁰

Діяльність Митрополита Шептицького дуже непокоїла також галицьких москвофілів і тому їхні провідники Дмитро Марков, Мар'ян Глушкевич, Дудикевич, Курилович та інші влаштовували в окремих повітах віча, на яких проповідували конечність його резигнації, бо він „ворог русского народа”.¹¹ Цікаво, що в той же час польська преса поширювала чутки, ніби якесь українське сторонництво старається покликати принца Макса Саксонського на митрополичий престіл на місце Митрополита Шептицького, який, мовляв, має уступити з причини радикалізму його духовенства.

Русофільська пропаганда в Галичині посилилась особливо у 1912-1913 роках і до тогочасних нарікань про переслідування місцевих „русских” людей додала конечність знищення українського руху, як передумову до поліпшення відносин між Росією і Австрією. Одночасно Бобринський вимагав від Австрії признання російської мови рівною українській, сподіваючись, очевидно, що в майбутньому він зможе використати це як аргумент, що Галичина є російським краєм. Однак про дійсні заміри всієї кампанії Бобринського відносно Східної Галичини заговорив найбільш відкрито „Почаївський листок” з 11 червня (ст. ст.) 1912 року. Ця газета помістила „лист” з Галичини, у якому автор жаліється на „гоненія” православних „в земле русскаго князя Даниила Романовича, в краю исконно-русском” і додає: „Воздыхаем и молим: когда-то придет русский белый орел и возьмет нас, несчастных под свои мощные крылья, где бы мы свободно отдохнули? О, приди, приди, русский царь, вырви нас из египетской ляшско-мазепинско-жидовской германской неволи! Досыть мы уже натерпелись, ждем твоего пришествия, как ждал народ Мессию-Избавителя”.¹² Більш відкрито, ніж раніше, заговорили тепер також поляки, зокрема Роман Дмовський, редактор „Газети Варшавской”, і галицькі „всехполяки”, які твердили, що „не можуть іти проти Росії, щоб не йти на руку Прусії”. Вони почали орієнтуватися на Росію, кидали своє австрофільство й надіялися на створення етнографічної Польщі, на що натякав в одному виступі у Петербурзі професор І. Пальмов. Він сказав, що коли Росія дістане в руки Царгород, вона не володітиме ним неподільно, бо

10. „Діло”, 23 листопада 1911, стор. 6.

11. „Діло”, 30 червня 1910, стор. 5; 16 серпня 1910, стор. 2.

12. „Русский царь” — Месія-Избавитель галицьких русофілів”. „Діло”, 9 липня 1912, стор. 4-5.

належатиме до грецько-слов'янського союзу. Цей союз буде під її протекторатом, і до нього будуть належати: Росія разом з Галичиною, Буковиною і Угорською Руссю, сербсько-хорватсько-словінське королівство, болгарське царство, чесько-моравсько-словацьке королівство, етнографічна Польща, далі Греція, Румунія і Албанія. Це, казав Пальмов, єдина розв'язка східнього питання. Про українців, чи пак русинів, у цьому пляні грецько-слов'янського союзу не говориться, немов би їх взагалі не було. А втім „Новое время” писало, що спроби насаджування російського православ'я серед населення Східньої Галичини натрапляють на великі труднощі, „бо тут самі темні селяни, зате воно (православ'я) шириться в Західній Галичині, на Лемківщині, бо там нарід більш освічений”. Значить, над тими „темними селянами” прийдеться ще „попрацювати”, а збори „Галицко-русского благотворительного общества” 9 грудня 1912 року висловили надію, що й у Східній Галичині справи поліпшаться, бо „зближається хвилина, в якій Росія зможе упімнутися за переслідуваних братів в Австрії”.¹³

Ця „хвилина” прийшла з вибухом Першої світової війни й з окупацією Східньої Галичини російськими військами.

¹³ „Діло”, 11 грудня 1912, стор. 6.

Олесь ГОНЧАР:

Якщо після всього, що Україна зазнала, якщо після поколінь розстріляних, депортованих, замучених по тюрмах та концтаборах, народ іще зберіг себе, якщо наш дух не занепав і воля до життя не зникла, якщо сьогодні на зміну тим, що були, стають до дії, до праці нові покоління роботящих, безстрашних, здатних піднятися до найвищої єдності душ, то віряться: такому народові — жити!

З привітального слова на відкритті Установчого з'їзду Народного Руху України 8-го вересня 1989 року.

Теодор МАЦЬКІВ

ВІД АВТОКРАТИЗМУ ДО ТОТАЛІТАРИЗМУ В РОСІЇ

Звичайно порівнюється Сталіна з Іваном Грозним, і хоч деякі подібності є, як, наприклад, опричина — ГПУ — НКВД, фанатизм, терор, садизм, цинізм й інше, однак між обома постатями є суттєва різниця. Іван Грозний був автократом, Сталін — тоталітарним диктатором.

Під автократичним режимом розуміємо владу сильної індивідуальності або кліки, яка хоче втриматися при кермі держави і забороняє політичну діяльність, що піддажувала б її владу, як, наприклад, критика або опозиція. З одного боку, автократ немилосердно переслідує і карає кожний спротив, кожну опозицію, що загрожувала б його владі, а з другого — він дозволяє на діяльність громадян, що не загрожує його існуванню.

У загальному автократизм у Росії не був якоюсь політичною системою, але структурою державної влади, яка опиралася на аристократію і бюрократію (чиновників). Обидва компоненти були складовою частиною тієї самої структури, ціллю якої не було взаємне винищування, але свого роду компроміс — співжиття для виконання влади. До речі, ця влада могла й опиралася не тільки на аристократію, але теж на горожанство та селянсько-робітничу масу. Терор опричнини в XVI столітті треба вважати за дикий, кривавий, однак як поодинокий епізод у російській історії і то виключно через хворобливий характер Івана Грозного (1530-1584), діяльність якого може бути радше об'єктом досліджень психіатра як історика, пише відомий російський історик В. Ключевський.

Реформи 1860-их років є доказом того, що уряд мав підтримку більшості суспільства. Наприклад, знесення кріпацтва (1861) відбулося без суспільних потрясень, без пролиття крові, без зміни уряду чи зміни державної структури, як це мало місце на Заході. Реформи 60-их років вказували на те, що не радикальні економічні зміни ведуть до політичної свободи і справедливості, а навпаки. Бунти чи повстання (Разін, Булавін, Пугачов) були наслідком

провокацій деяких невігласів при царях, які замість ради розумних державних мужів, трималися поради, яку свого часу Іванові Грозному дав архієпископ Васіян: „... Не держи около себя мудрейших й лучших людей, аще хочешь самодержцем бити”. Майже всі царі прийняли радше пораду архієпископа Васіяна, як князя А. Курбського, який І. Грозному писав: „...царю достойно бути яко главі і любити мудрих дорадників своїх, яко уди своя”. І так, наприклад, Олександр І звільнив здібного реформатора М. Сперанського, а на його місце іменував тупого реакційного генерала А. Аракчеєва, Микола II замість графа С. Вітте і П. Столипіна слухав закорузлого старого 76-літнього прем'єр-міністра І. Горемікіна і шарлатана Г. Распутіна. Політична ігноранція Олександра І допровадила до того, що чинники, які хотіли будувати державу, ставали її ворогами. Олександр III і Микола II автократичним поступуванням самі приготувляли ґрунт для революції. Наприклад, Микола II, який підписав маніфест про конституційні права, пізніше сказав, що це був „найбільший гріх у його житті”. Реакційність, політична нетерпимість і переслідування ліберальних кіл, підсилений процес русифікації та всякі бюрократичні реакційні вчинки уряду помагали революційним партіям, а передусім радикально настроєним марксистам, збудувати тоталітарний режим на території російської імперії. Наприклад, під час т. зв. Другої Думи Ленін заявив, що завдання послів соціал-демократичної партії не в тому, щоб конструктивно працювати в Думі, а торпедувати ту працю. Після тримісячної безплідної праці Думи, цар наказав її розігнати, встановив новий виборчий закон, щоб викликати в народі недовір'я до парламентарної системи, що дало перемогу крайньо реакційним колам.

Реформи законодавства в Росії у другій половині XIX століття регулювали відношення між громадянами, а не між громадянами і державою, бо ж влада автократа була понад законом. Царат відмовлявся ділитися законодавчою владою з суспільством, тобто ввести конституцію та парламентарну систему, як це було і є на Заході. Навіть після 1905 року, коли цар був примушений ввести конституцію і парламент (Думу), царська влада не дотримувалася власного законодавства, і це було у великій мірі причиною катастрофи в 1917 році, яка довела до тоталітаризму.

В той час як автократ не вмішувався до особистого життя свого громадянина, в тоталітарній системі влада контролює не тільки політичну діяльність, але й особисте життя своїх громадян у всіх ділянках. Наприклад, автократ не дбає, хто хоче бути письменником і де буде друкувати свої твори, як довго письменник

не критикує його системи. Тоталітарна влада, однак, хоче вирішувати, хто може бути письменником, що й як він має писати та під яким фінансовим і господарським пляном може свої твори друкувати і заздалегідь визначає йому гонорар. Автократ очікує від своїх громадян послуху та виконання його розпоряджень, а тоталітарна влада, тобто диктатор, вимагає від своїх громадян теж прославлення своєї особи (культ особи) та його системи чи пак режиму. Тоталітарний режим поборює все, що в його розумінні було б на перешкоді, щоб покорити уми і серця своїх громадян, отже він переслідує релігійні переконання, інші філософічні чи політичні світогляди, моральні традиції і т. д. Диктатор не знає ні вагання, ні скрупулів на шляху до досягнення своєї цілі, для якої всі засоби є добрі.

Коротко кажучи, тоталітаризм визнає тільки одну партію, накладає свою ідеологію, регламентує політичне, суспільне і духовне життя своїх громадян, тотально контролює громадськість поліційними органами і терором.

Представники тоталітаризму — це переважно утопісти, що хочуть ошчасливити людство та створити рай на землі. Уже Платон пробував заснувати таку державу, але, як відомо, цей задум скінчився для нього трагічно. У XVI столітті англійський мислитель і державний муж Томас Мур, написав твір п. з. „Утопія”, в якому описав ідеальну державу. У XIX столітті деякі філософи, відомі як соціалісти-утопісти, такі як Сен-Сімон, Фур'є, Овен, Прудон й інші, критикуючи тодішні економічні умовини, вчили, що коли приватний капітал добровільно віддасть продукцію дїбр державі або робітникам, то тоді зникне безробіття і нужда.

Майже всі соціалісти хоч оспорювали і відкидали капіталістичну структуру, однак воліли реформи капіталістичної системи, ніж зміни шляхом революції. Цьому рішуче спротивилися Маркс і Енгельс у їхньому т. зв. науковому соціалізмі, називаючи соціалістів утопістами. Хоч Маркс не любив і нарікав на соціалістів-утопістів, однак це йому не перешкоджало прийняти від них деякі тези до своєї системи, наприклад, він перебрав формулу від Сен-Сімона: „Кожний повинен працювати згідно зі своїми здібностями, а діставати винагороду згідно з його працездатністю”. До речі, цю формулу Маркс уточнив так: „Кожному треба дати згідно з його потребами і кожний повинен працювати згідно зі своїми здібностями”. Маркс і Енгельс учили, що створення безкласового суспільства, в якому приватну власність заступить колективізація, може наступити в наслідок революції пролетаріату.

Маркс був ученим і ідеологом. Як учений, він установив деякі цікаві закономірності в ділянці соціології. Будучи економістом і соціологом, він не мав наміру створити філософічну систему, як це

намірявся зробити Енгельс для розв'язки всесвітніх проблем. При одній нагоді він сказав: „Одне є певне, я не марксист”. Його послідовники, такі як Плеханов, Ленін, Кавтський, Сталін й інші, були більше ідеологами як ученими і поставили собі за ціль з ідей Маркса створити систему. Щодалі, тим більше вони старалися представити його науку як досконалу філософічну систему й уважати себе відповідальними за те, щоб провести її у життя. Згодом науку заступила пропаганда, яка з бігом часу прийняла форму науки, відкидаючи всі інші філософічні системи.

Марксисты можуть бути прикладом типічних утопістів. Вони свято переконані, що коли усунути приватну власність, то на землі запанує рай. З уваги на це, всі засоби, що ведуть до цієї мети, є дозволені. Вони уважають, що все, що було перед ними, є недобре і мусить зникнути, щоб зробити місце новому. Тож недарма в „Інтернаціоналі” співається: „Весь мир насилья мы разрушим до основанья, а затем мы наш, мы новый мир построим...”

До речі, теорія Маркса про зріст зубожіння робітництва на Заході не здійснилася, однак вона знайшла ґрунт на терені російської імперії, аграрної і відсталої країни, де його наука стала основою „нової релігії” та нової політичної і суспільної системи.

Згідно з теорією марксизму, марксисты, відкидаючи закономірність об'єктивних економічних законів, узурпують собі право підпорядкувати життєві умови, іншими словами, в комуністичному суспільстві в принципі все можна робити. Все залежить від хотіння, консеквентно, воля революційної партії спроможна силою власної творчої ініціативи підпорядкувати собі економіку чи господарське життя, як їй завгодно, за принципом об'єктивної закономірности.

Під впливом утопічної ідеології марксистів, навіть такий реаліст як Ленін проголосив у квітні 1917 року у своїй програмі, що советська держава буде новим типом держави, де не буде поліції, постійної армії й упривілейованої бюрократії, а заробітна платня буде для всіх однакова. Він цитував тоді Енгельса: „Суспільство, що організує продукцію на основі вільної і рівної асоціації продуцентів, відставить державну машину до музею, де знаходяться антикварні предмети минулого”.

Однак коли Ленін прийшов до влади, він скоро переконався в утопічності теорії марксистів і замість зліквідувати поліцію, постійну армію і упривілейовану бюрократію, саме він впровадив тайну поліцію — ЧК, — наказав створити Червону армію і запровадив ще більшу бюрократію. Саме ці компоненти стали основою його влади, на якій комуністичний режим опирається в СРСР вже 70 років.

У суті речі марксизм треба розглядати як систему утопічних догм, які, до речі, на практиці виявилися нереальними. Однак ця

система залишилася як досконала система практичних засобів для укріплення і розширення влади не пролетаріату, а Комуністичної партії, принципи якої ніколи не мінялися, хіба, відповідно до обставин, модернізувалися.

Згідно з комуністичною доктриною, кожна економічну навдачу пояснюється тим, що виконавці не хотіли виконати накресленого плану. Керівництво тоталітарної влади ніколи не шукало причин своїх невдач в хибних принципах ідеології, але скидали вину на буржуазію, чи підривну роботу „контрреволюції” й посилювали репресії проти суспільства. Советська економічна система впродовж багатьох років вимагає соціальних видатків зовсім непропорційних до фактичної продукції. Сьогодні не є таємницею, що советська економіка знаходиться в застої і стоїть перед щораз труднішими проблемами. Советське сільське господарство є у тотальному провалі. В зв'язку з цим, треба очікувати, що „тимчасові” репресії тоталітарного режиму супроти суспільства будуть перманентними. Щобільше, тому що комуністи не вірять в те, що причина їхніх неуспіхів не лежить в самій системі, але у методах, то консеквентно вони будуть поліпшувати свої методи до досконалости. Іншими словами, ще більше контролю, насильства, пропаганди та фальшивої інформації. Недарма Ленін сказав, що добрий комуніст мусить бути теж добрим чекістом.

Автократа можна ще переконати, що його пляни можуть бути шкідливими для держави чи суспільства і він згодиться їх залишити. Фанатика-доктринера переконати неможливо, навпаки, він буде ще більше переконаний у правильності своєї ідеології. Георг Гігінс так висловився про фанатиків: „Немає більш небезпечної людини як ідеаліст з машиновим крісом у руках”.

Кажуть, що колишній американський віцепрезидент Волтер Мондейл хотів знати, яка є різниця між автократичними і тоталітарними тортурами. Відповідь — ніяка. Злочин залишається злочином, хто б його не поповнив, однаке число злочинів робить різницю. Ледве чи був коли-небудь такий режим, який вчинив більше злочинів, ніж комуністичний. На цю тему вже багато написано, згадати б наочних свідків, наприклад, О. Солженіцина, колишнього генерала НКВД А. Орлова (Л. Фельдбина), Євгенії Гінзбург, П. Григоренка, документальні праці А. Авторханова, Р. Конквеста, Р. Пайпса, П. Шайберта і, нарешті, свідчення М. Хрущова на XX з'їзді Комуністичної партії СРСР та багато інших.

Бюрократія, централізація та догматичність задушують в безпрецедентній історії всяку ініціативу в СРСР. Усе ще треба партійного дозволу на найвищому рівні, щоб продукувати якунебудь річ. Мабудь, ніколи в історії людства люди, і то

талановиті люди, з багатими природними ресурсами, не працювали так важко і так довго, щоб випродувати так мало, як в Советському Союзі. Згідно з даними західних фахівців, СРСР протягом останніх десятиріч з року на рік відстає від господарського, а передовсім від технологічного розвитку західних держав.

Порівняльні досліді соціо-економічного розвитку, як, наприклад, Ц. Блека, професора Принстонського університету (ЗСА), показують, що сьогодні Советський Союз у порівнянні з соціальними і економічними показниками інших країн світу залишається приблизно на тому самому місці, на якому він був на початку цього століття. Проф. Блек зробив такі висновки: „...За минулих 50 років місце СРСР у порівняльному списку економічних та суспільних показників, правдоподібно, істотно не змінилося. Наскільки доступні, — радше обмежені, — дані дозволяють на оцінку, СРСР від 1917 року не перегнав за показниками на душу населення ні одної країни (можливо за винятком Італії), а 19 чи 20 країн, що стояли вище від Росії в 1900 і 1919 роках, так само стоять вище і тепер. Національний продукт Італії на душу населення, який нині ледь менший від продукту СРСР, правдоподібно, був трохи вищий 50 років тому”.

Іншими словами, надзвичайні жертви, безпрецедентні людські втрати, тривале позбавлення суспільства всього життєвого, кінцевого, що відчував і відчуває советський громадянин, дали мізерні висліді, порівняно з тими, яких здобули інші суспільства багато меншою ціною. Щобільше, темпи розвитку советської економіки після Другої світової війни лишаються середніми, не зважаючи на те, що спочатку СРСР статистично мав перевагу, відбудовуючи економіку з дуже низького рівня, спричиненого воєнним спустошенням. У 1950 році національний дохід СРСР становив 11 відсотків світового, тридцять років пізніше він все ще становить 11 відсотків. Не дивно, що советські пропагандисти воліють тепер не згадувати пророцтва Хрущова з 1960 року про спроможність перегнати ЗСА в абсолютних числах продукції до 1970 року, а в обчисленні на душу населення до 1980 року.

Тоталітарна комуністична економічна система життєво себе не виправдала. Люди далі бігають з „авоськами”, питають, „що дають”, стоять терпеливо в чергах, намагаються купувати де тільки можна товари щоденного вжитку, передусім закордонної продукції, бо советська є дуже погана.

До речі, понад 85 років тому Іван Франко критично розглянув концепції Маркса й Енгельса і прийшов до висновку, що т. зв. „народна держава” не буде державою народу, але „народною тюрмою”. Своє твердження Франко мотивував тим, що влада в

такій „народній державі” складалася б з т. зв. „вибранців” народу і „лягла б страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусіла б щезнути, знидіти, бо ануж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казньоною. Люди виростили б і жили б в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови”.

Франко остерігав своїх сучасників відносно ілюзій щодо соціал-демократичної держави на принципах Комуністичного Маніфесту Маркса і Енгельса з 1848 року. Він писав: „...люди, які виконували б владу у цій народній тюрмі, мали б у своїх руках таку величезну владу над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти”. Франко своєчасно збагнув суть марксистського соціалізму і передбачив всю її антинародність. Він писав: „... Та й загалом всевладність комуністичної держави, зазначена у всіх 10 точках Комуністичного Маніфесту, в практичнім переведенні означала б тріумф нової бюрократії над суспільністю, над усім її матеріальним і духовим життям. А в цілому соціалізм сьогодні (1903-1904), особливо для нас, менше освічених його прихильників, має далеко більше характер релігії, опертої на непорушних догмах та на культі осіб, аніж характер науки”.

До такого висновку прийшов теж підсовєтський журналіст М. Шилов. Він написав статтю п. з. „Введення в демократію”, яка була надрукована в журналі „Радуга” (1989, ч. 2). Загально уважається в СРСР, що Сталін був автором „культу особи”, яка була причиною трагічних наслідків для народів Совєтського Союзу. Однак Шилов є іншої думки. Він пише: „...Поразка Німеччини в Першій світовій війні, пониження гідності німців сприяли, без сумніву, приходу до влади нацистів. Нема сумніву, що сама національна гідність, не підсилена куском хліба, ніколи не стала б вирішною. Нацистам вдалося зліквідувати безробіття і вивести економіку з кризи шляхом її мілітаризації. Це загарантувало їм соціальну підтримку, між іншим, серед значної частини робітників. У слід за тим, маючи підтримку з боку більшості народу, нацисти розправилися зі своїми опонентами. І щойно потім, в умовах однопартійної системи, скоро зформувався культ фюрера. І в нас, як усюди, об’єктивною передумовою культу, його обов’язковою умовою була однопартійна система... Заміна Сталіна на іншу людину не дає ніякої гарантії проти культу особи, доказом чого були Хрущов і Брежнєв. Гадаю, що з неменшим успіхом зробив би це і Черненко, якщо б не перенісся на лоно Авраама. Змінюються керівники, але незмінною залишається влада. І яка! Не обмежена!”

Відомий український журналіст Роман Рахманний у своїй статті п. з. „Коли ще мудрість у нас була своя...” („Шлях перемоги” ч. 22, 1989), цитує ще гострішу критику російського дисидента А. Синявського советської системи. Синявський, якого в 1966 році советське правосуддя засудило за т. зв. антирадянську пропаганду на сім років концтабору, після звільнення виїхав до Франції і в 1988 році поїхав до ССРСР, щоб наочно побачити сучасне тамошнє життя. У своїй книзі п. з. „Советська цивілізація” та, зокрема, в інтерв'ю для паризького часопису „Експрес”, він так схаактеризував сьгоднішній ССРСР та суть його штучного суспільства: „...Це небувале явище в історії людства. Це позбавлення людей волі в кожній галузі життя: в праці, в творчості і в приватній ініціативі. В результаті там виросла велетенська бюрократія... Як не дивно, все це наслідок революції, що мала принести волю, але дуже швидко, з 1917 року, ця революція значила всі основні свободи для того, щоб (носії тієї революції) могли втриматися при владі. Такий стан триває досі”.

Ще яскравіші недоліки та суперечності виявилися у соціальній та культурній ділянці советського життя. Недавні дослідження показують зменшення середнього віку: чоловіків, поганий стан охорони здоров'я, збільшення смертності дітей та поширення алкоголізму. У Советському Союзі існує також проблема з наркоманами, про яку досі не було відомо. Нещодавно міністер внутрішніх справ Олександр Власов подав до відома, що в Союзі є 46,000 наркоманів і заповів безпощадну боротьбу з продажем наркотиків. Інтелектуальне і мистецьке життя придушене, суспільні ініціативи наражуються на бюрократичну інерцію. Коротко кажучи, у Советському Союзі тоталітарна система не здала життєвого іспиту, господарська криза не тільки що не поліпшилася, але поглиблювалася, так що соціалізм, а згодом комунізм у „державі нового типу” щастя не приніс. Про це в останньому часі у зв'язку з новими гаслами М. Горбачова — „перебудова” і „гласність” (одвертість) — пише немало советська преса.

Історія Росії є пов'язана з особистостями та їх політикою. Так було за царату, так є і тепер у Кремлі. Наприклад, Леніна можна б порівняти з Петром Великим, Сталіна з Іваном Грозним, Хрущова з Олександром I, Горбачова з Олександром II, який вважав, що ліпше робити зміни згори, ніж вони мали б прийти знизу. Виглядає, Горбачов прийшов до переконання, що ліпше зробити зміни („перебудову”), ніж, наприклад, впровадити сталінський терор, щоб поліпшити економіку. Одначе є сумнівним, чи Горбачов може провести реформи, бо це означало б зміну системи. На це не погодиться номенклатура, бо основна зміна тоталітарної системи

означала б їх упадок. Тому правильно оцінив Збігнев Бжезінський заходи Горбачова не як реформи, але як модернізацію системи. Хто на цьому скористає, неважко догадатися.

На закінчення слід сказати, що ідеологія марксизму-ленізму — це псевдорелігія. Псевдорелігія тому, що обіцяє людям щастя на землі, намагаючись доказати не науковою методою, яка є основана на принципі „партійної науки”. Це значить, що тільки така праця може побачити світ, що написана в душі історичного матеріалізму і принесе користь для ідеї комунізму. Замість аналізу проблеми — готова марксистська схема, замість дослідів і нових концепцій в ділянці філософії, соціології чи економії — на це є непорушні догми марксизму-ленізму, який вважається у комуністичному світі „досягненням усіх наук”. З уваги на те, що якийнебудь критичний підхід до нього є табу й вважається за державний злочин, не може бути об’єктивних дослідів у ділянці духовних дисциплін. Як уже сказано на початку, у тоталітарному режимі диктатор, у цьому випадку партія, не тільки кермує, але і вирішує тематику і методику духовної творчості, відомої як „соцреалізм”.

БІБЛІОГРАФІЯ:

- А. Авторханов, „Технология власти”, 1983.
А. Авторханов, „Происхождение партократии”, 1981.
Г. Андреев, „Заметки о традициях русского либерализма”, „Континент”, чч. 22, 23, 1980.
Б. Бажанов, „Побег из ночи. Из воспоминаний бывшего секретаря Сталина”, „Континент”, чч. 8, 9, 10, 1976.
М. Геллер, „Концентрационный мир и советская литература”, 1974.
Евгения Гинзбург, „Крутой маршрут”, у 2. т., 1978, 1979.
П. Григоренко, „Мемуари”, 1980.
М. Джилас, „Новый класс”, 1958.
Л. Ковалевский, „Три главных мотива в марксизме”, „Континент”, ч. 2, 1975.
Р. Конквест, „Большой террор”, 1974.
С. Мельгунов, „Как большевики захватили власть”, 1984.
А. Орлов, „Тайная история сталинских преступлений”, 1983.
А. Солженицын, „Архипелаг ГУЛаг”, 1973-1974.
Р. Пайпс, „Выжить недостаточно”, 1984.
А. Федосев, „Почему вы не должны быть социалистом”, „Континент”, ч. 15, 1978.
В. Чалидзе, „СССР: Внутренние противоречия”, 1984.
Л. Шапиро, „Коммунистическая партия Советского Союза”, 1975.
И. Эренбург, „Люди, годы, жизнь”, 1966-1967.
А. Янов, „Комплекс Ивана Грозного”, „Континент”, чч. 9, 10, 1976.
„Der Sowjetkommunismus, Dokumente”, 2 т. 1964.
W. Leonard, „Die Revolution entlasst ihre Kinder”, 1962.
V. Suvorov, „Inside the Soviet Army”, 1984.
T. H. von Laue, „Why Lenin? Why Stalin?”, 1971.

КООПЕРАТИВИ ЗДОРОВ'Я В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Кооперативний рух на західноукраїнських землях, в межах польської держави по Першій світовій війні, був викликаний невідрадными соціальними й політичними відносинами, які польський окупаційний уряд силою накинув нашому народові. Замкнений доступ до державної праці українській фаховій інтелігенції і робітництву, перенаселення села, парцеляція поміщицьких маєтків тільки для спроваджених з заходу поляків, все це скерувало національні сили для власної самоохорони й самопомоги. Здоровий інстинкт і народна амбіція підказували провідній верстві народу не опускати рук, а організовувати всі здорові моральні й творчі сили народу для боротьби за власні духовні і матеріальні цінності.

На руїнах Першої світової війни відновили діяльність центральні культурно-освітні, господарські й кооперативні організації, Просвіта, „Сільський Господар”, РСУК, „Маслосоюз”, „Центросоюз”, постали нові жіночі, молодечі, спортові, навчальні „Рідні Школи” й освітні товариства.

Найбільш динамічний ріст в той час виявила українська кооперація усіх видів й усіх ступенів, добре організована у своїх центрах і контрольована своїм Ревізійним Союзом Українських Кооператив (РСУК). Наймолодшою віткою в системі кооперативного руху на західноукраїнських землях були „Кооперативи Здоров'я” (К. 3.). Їх виникнення було обумовлене потребою рятувати й охороняти народне здоров'я, яке було занедбане, ним ніхто не цікавився і про нього не дбав.

Цей вид кооперативів уже існував у таких народів як Японія, Швейцарія, Франція, Бельгія і Югославія. На корінних польських теренах працювало також кілька таких кооперативів. На західноукраїнських землях працювало успішно три кооперативи здоров'я. Перша в селі Ременові (Львівщина), друга в селі Боднареві (Станиславівщина), третя в селі Цеблові (Белзщина). Був це новий

тип спілчанської співпраці, за яку члени мусіли платити, а це вже вимагало від них високої свідомості і кооперативного вироблення.

Першу на українських землях „Кооперативу Здоров'я” організував в селі Ременові коло Львова автор цієї статті ранньою весною 1937 року. Невідрадані гігієнічні умовини по наших селах, злидні, часто погані і тісні мешканеві приміщення, епідемії, брак матеріальних засобів на лікарську опіку і пораду, високий відсоток передчасної смертності, особливо немовлят, стали поштовхом і причиною шукати порятунку і ці проблеми розв'язувати спілчанським способом, організацією „Кооперативів Здоров'я” в селі.

В Ременові був осідок „Районової Молочарні”, пов'язаний організаційно і комунікаційно з довколишніми селами. Членами К.З. мали стати теперішні члени Р.М. і за їхньою згодою можна було кожного місяця з виплати за доставлене молоко перекидати виплати місячних членських вкладок для К. З.

Членом К. З. ставав господар, а на лікарську опіку мали право всі члени родини, що були на його утриманні. За 50 грошів, або шість злотих річно всі члени родини мали повну лікарську опіку, перевірку здоров'я і приписання відповідних ліків. За ліки член платив окремо. Крім того, член платив вписове (одноразово) два зл. і 10 зл. уділ (був зворотний).

Надзірну Радю К. З. очолював о. Матвій Демчук зі сусіднього села Руданець, а дирекцію — автор, до якої ще входили С. Дедик, бухгалтер, і А. Проців, касир (згинув в німецькому таборі Авшвіц). Дирекція працювала безкоштовно.

5-го квітня 1937 року д-р Олександр Літинський офіційно почав працю в К. З. З лікарем дирекція уклала умову, платню усталено місячно 200 злотих. Нечлени кооперативи платили за лікарську опіку окремо, і з тої суми лікар відтягав для себе 75%, а 25% віддавав до каси К. З. за вживання приміщення і лікарських інструментів, які були власністю К. З.

Підручна аптечка найконечніших ліків була дуже помічною для хворих. В К. З., крім лікаря, працював один день в тиждні лікар-дентист, повитуха і гігієністка. | Головну увагу звернено на профілактичні заходи, гігієну, чистоту помешкань, людського тіла, одягу, харчування і як остерігатися перед заразливими хворобами. В програмі була також перевірка помешкань, доповіді, будова гігієнічних і чистих криниць та ясних помешкань.

Друга К. З. постала в селі Боднареві на Станиславівщині, в якій працював спочатку д-р Б. Михалевський, а потім д-р М. Попович. Третя К. З. почала свою працю вже перед війною 1939 року в селі Цеблові на Белзщині, а лікарем в ній працював д-р Оробець. Було вже все приготоване до заснування дальших кооперативів у таких місцевостях: Гвіздці коло Заболотова, у Турі Великій в Стрийщині,

Новому Селі в Збаражчині й інших місцевостях.

Щоб закріпити і розбудувати новий спілчанський рух, розглянути висліди праці „Кооперативів Здоров'я” в перших роках їх піонерської діяльності, намітити методик у їх праці, щоб рятувати народне здоров'я і вести боротьбу з високим відсотком смерті селян, особливо немовлят, скликано перший з'їзд кооперативів здоров'я у травні 1939 року у Львові. В з'їзді взяли участь члени управ і лікарі вже існуючих кооперативів і представники тих місцевостей, що підготовляли їх організацію. Ревізійний Союз Українських Кооперативів заступали дир. Остап Луцький, д-р Олена Степанів, д-р Ілля Витанович, дир. Іван Грабар, д-р З. Петров і кілька ревизорів, що цікавилися тим видом кооперативів. Українське Лікарське Товариство заступав д-р О. Філяса, за словами д-ра І. Витановича, „мабуть” д-р М. Василів (Корнилів, помер у Філядельфії), а д-р М. Логаза в статті до „Історії Українського Лікарського Товариства у Львові” пише в Альманакху УНС за рік 1976, стор. 196, що члени УЛТ д-ри В. Білозор, В. Ганківський і Т. Воробець співпрацювали з кооперативами здоров'я в краю. Хто з них був на першому з'їзді кооперативів здоров'я, мені не вдалося вияснити.

З'їзд виніс такі постанови: Добре підготувати господарів районів, в яких мають постати кооперативи здоров'я, райони творити невеликі, кілька сіл, близьких до осідку кооперативи. Осідок вибирати в такому селі, яке з організаційних, транспортних і центральних поглядів, найбільше на такий надається; можна брати до уваги осідок Районової Молочарні, але не завсіди. Число членів на одну кооперативу — найменше 600 осіб, а найбільше 1,000 осіб. Число членів мало забезпечити потрібні фонди для адміністрування і ведення кооперативи, а також щоб не обтяжувати лікаря надто великим числом членів, бо він мусів обслуговувати також нечленів. Для лікарів і допоміжного персоналу з'їзд намітив такі напрямні: профілактична праця з ділянки підставових медичних знань для членів і громадянства району. Боротьба з причинами пошесних хворіб, протидія високому відсотковій смертності, особливо немовлят, гігієна мешкань, тіла і харчування, лікарська опіка і порада вагітним жінкам і бототьба проти всякого знахарства, шептух і способу домашнього лікування. Як бачимо, з'їзд, опираючися на досвіді вже діючих кооперативів, керуючися потребами і вимогами нашого села та беручи під увагу його моральні і матеріальні можливості, виніс найконечніші постанови, які стали напрямними в дальшій організації і праці цього виду кооперативів.

В 1938 році за неповний рік лікар К. З. в Ременові прийняв 1626 осіб, в тому 582 чоловіків, 764 жінок і 280 дітей, з того 49.8% членів і

50.2% нечленів, яким дав лікарські поради, приписав потрібні ліки, деяких пацієнтів відіслав до шпиталю у Львові. Лікар кооперативи в Боднареві в тому часі прийняв 808 осіб, 299 чоловіків, 312 жінок і 197 дітей, або 58.4% членів і 41.6% нечленів, а в Цеблові за кілька місяців лікар прийняв 238 осіб, 86 чоловіків, 102 жінки і 50 дітей.

Після року піонерської праці, коли кооператива здобула загальне визнання, коли наладжано фінансову і взірцеву опіку над хворими та заплановано широку профілактичну акцію, лікар, виконуючи свої обов'язки з хворими, заразився тифом, був негайно перевезений до шпиталю у Львові, де помер. Був це перший лікар кооператор, суспільник, що впав жертвою, виконуючи свої обов'язки, зберігаючи народне здоров'я. Хворого на тиф урятовано, а лікар помер.

Коли польський уряд і зацікавлювався народним здоров'ям, то це зацікавлення і опіка ніколи не доходили до українського села і українського народу. Український народ мав обов'язок платити податки, але уряд „не мав обов'язку” дбати про тих „своїх” громадян.

Інститут суспільних справ у Варшаві скликав у днях з 31-го січня до 2-го лютого 1937 року конференцію, присвячену лікарській опіці села. Організатори запросили на ці наради представників українського організованого життя, сенатора Остапа Луцького, дир. РСУК, інж. Іллю Лапчука, дир. С. Г., і лікарів д-ра Музику і д-ра Кордюка.

На конференції виголошено 21 доповідь головно лікарями на урядових становищах. Порушено і вказано на цілий ряд занедбань в селах: немає або дуже мінімальна опіка над матір'ю і дитиною, поширення хворіб в селах, особливо туберкульози, велика смертність, недостача лікарів і шпитальної допомоги, дорогі ліки, слаба або жадна профілактична акція. В селах немає лікарів, вони в містах далеко від сіл. Лікарі не знають села, не вміють до потреб села достосуватися, немає в селах діагностичних засобів (рентген, лабораторії).

Такий стан у польських селах, стверджений польськими урядовими лікарями, якими уряд все ж таки опікувався, у своїх бюджетах на ту працю мав поважні суми грошей, з яких користали суспільно-громадські і кооперативні польські установи.

А що говорити про українське село, яке було залишене напризволяще, уряд не допомагав йому, але часто перешкоджав і переслідував українські культурні і економічні установи, ставив перешкоди у їх діяльності, а навіть фізично нищив. (Знана пацифікація в 1930-их роках, нищення читалень „Просвіти”, кооперативного майна, руйнування „Просвіти” і склепів „Маслосоюзу” та „Центросоюзу” у Львові).

На польських теренах в той час працювало 400 осередків здоров'я. Лікарі, що в них працювали і брали поважні суми грошей з державної каси, хвалили їх і пропонували, щоб це число осередків піднести до 2,000, ними покрити всю територію держави, а потрібні фонди на цю працю дістати з піднесення податків. Знову ж польські діячі села в дискусії висловилися проти творення таких осередків, бо вони не сповнили і не сповнять поставленого завдання, вони висловилися за створення К. З.

Дир. Остап Луцький і інж. Ілля Лапчук заявили вповні за К. З. і виступили рішуче проти додаткових податків на осередки здоров'я. Рівно ж піднесли аномалію, обмеження українській молоді вступу на медичні студії, саме тоді, коли був великий брак лікарів на селі.

Такі невідрадливі відносини доводилося українському народові переживати на своїй землі, під окупаційним польським урядом.

Єдині і тільки українські культурно-освітні, господарські і кооперативні установи були рятунком для українського села. Ці установи сповняли велику і корисну працю в народі і для народу, вони учили його свідомості, національної гордості, організованості, учили брати свою долю у свої руки, і народ чим далі ставав кращим, зрілим, позбувався почуття меншевартості, об'єднувався і сам творив свої моральні і матеріальні цінності.

Це була найкраща і рішуча відповідь українського села польському урядові, який заплянував повну асиміляцію українського народу, понад голови провідної верстви.

З ПІДСОВЕТЬСЬКОГО ГУМОРУ

У советській конституції появилася нова стаття: „Громадяни СССР мають право на реабілітацію”.

* * *

- Чи можна в Люксембурзі побудувати комунізм?
- Можна, але навіщо такій маленькій країні таке велике нещастя.

* * *

На великому плякаті у Варшаві написано: „Тиждень польсько-советської дружби”. Внизу хтось дописав: „Добре, але ні одного дня більше!”

І ЗГАДУЮ МИНУЛІ ДНІ...

Спомини вчителя з 1939 року

Коли почалася Друга світова війна, ми жили в Тернополі, що належав до Польщі. Ми сліdkували за повідомленнями заграничного радіо, яке передавало, що німецька армія розбила поляків і швидко посувалася на схід. Але ще більшою несподіванкою було, коли 17-го вересня над Тернополем пролетіли большевицькі літаки, а згодом появилось військо, що перейшло прикордонну ріку Збруч. Їх озброєння було значно ліпше і модерне, ніж те, що ми бачили у поляків, було багато танків і майже все змоторизоване. Але їх вояки були насторожені, застрашені пропагандою, не входили в розмови і чекали, щоб за них на запитання відповідав вишколений політрук (політичний керівник). Ми відразу відчували скритість, нещирість і зрозуміли, що нічого доброго від них не можна сподіватися.

Українська приватна гімназія „Рідна Школа”, де я працював, почала з початком вересня навчання. Від большевиків ми сподівалися великих змін. Якось прийшов до нас їхній представник у військовій уніформі, представився, що він також учитель, навіть колишній директор школи, і почав оглядати все, знайомитися. Взяв підручник німецької мови і запитав:

— Що це?

— Підручник німецької мови, — відповіли ми.

— А так, у наших школах також учать німецької мови.

Ми дивувалися, що учитель, директор не може прочитати по-німецьки кілька слів. Але кожний мовчав, боявся щонебудь сказати.

Мали ми порядний радіоприймач. Політрук підійшов і запитав, чи можна ним почути Москву. Ми відразу наставили на відповідну хвилю, він почув і задоволівся. Відїжджаючи, політрук Тетієвський забрав цей радіоприймач. Просто вкрав і пропало. Нікому ні слова не сказав і ніхто його не питав. Крім радіо забрав він зі собою килим і ще деякі речі.

Після відїзду Тетієвського були інші політруки: Ткаченко, Фролов. Наш терціян Михайло Шпирка порушив справу „зникнення” радіо. Новий політрук не робив закидів Тетієвському і не

старався повернути радіо, але обвинуватив Шпирку, що той нібито робить наклепи на Тетієвського — порядного, невинного чоловіка. Але чесний Шпирка відважно стояв на своєму.

Представники нової влади трималися від нас осторонь, не входили в якісь ближчі позаурядові розмови, хоч ми були цікаві довідатися про їхнє ставлення до нас, про життя, яке й нас чекало. Ми боялися їх, не знаючи, „що в них сидить“, що від них можна сподіватися, про що говорити, а про що ні, і як говорити.

До нас давніше, бувало, приїздили інспектори, вчителі з інших шкіл і ми їх приймали навіть у своїх домах, дружили. Ми також їздили прогулянками до Золочева, Рогатина, Крем'янця на Волині, де були наші гімназії. Всюди нас приймали дуже щиро, просили переночувати в їх хатах, і зав'язувалися між молоддю особисті сердечні контакти. Ми і в себе приймали гостей з інших міст і шкіл.

Одного разу сказали нам, що до нас приїде делегація учнів середньої школи з Димера коло Києва і буде зустріч з ними. Ми дуже зраділи, думаючи, що щось цікавого побачимо, довідаємося. В той день ціла школа зібралася у великій спортивній залі. Гості зійшли на імprovізовану сцену. Одна з їхніх учениць почала читувати їхні школи, життя, навіть політику і „потішала“ нас, що вони приносять нам таке саме життя. Ми дивувалися, як вона гарно про все говорила, але її словам-похвалам ніхто не вірив, бо ми вже мали нагоду пізнати їхню неправдомовну пропаганду. Потім вони заспівали кілька пісень і заграли на струнних інструментах. Ми також привітали їх, подякували, і тоді сказали нам, що можемо ставити запити. Не пригадую, чи були якісь запитання. Ми чекали, що можна буде поговорити з ними ближче, що їм дозволять зустрітися з нашими учнями, познайомитися особисто і навіть відвідати нас вдома. Але провідник програми не дозволив, і їх всіх гуртом забрав зі собою, так як прийшли.

Одним з перших питань, яке ми поставили нашому політрукові, було: „А як з навчанням релігії“. На це він відповів, що навчання релігії не буде. „А як з молитвою, як то було дотепер з початком навчання і при кінці?“ Він відповів, що хто хоче — може молитися, але змушувати до того нікого не вільно. Наступного дня, тобто першого дня навчання за советської влади, ми сказали учням, що обов'язкової молитви в школі не буде, але якщо хтось хоче, може молитися. На це всі учні відповіли: „Ми хочемо молитися“, і помолилися перед наукою. Так ми почали молитвою, але це була й остання молитва в школі: політрук довідався і заборонив молитву.

До добрих сторін нової влади слід віднести те, що школу взято на державний бюджет і навчання стало безплатним, доступним для всіх. До нашої школи зголосилося багато дітей зі сіл і ми мусіли відкрити дев'ять перших клас. Ми зайняли найбільший шкільний

будинок, де була колись польська гімназія.

Я вчив математики і фізики. Одного разу прийшов до нас їхній учитель тих самих предметів. Побачивши кабінет фізики, яким я завідував, він похвалив, що такого кабінету вони не мають навіть у вищих учбових закладах. Сказав і захопився, бо, мабуть, такої правди не можна було йому виявляти. Були випадки, що наодинці у розмовах з нами вони говорили правду про своє життя.

Приїздили різні інструктори і влаштовували з учителями конференції про наші нові завдання в навчанні. Випитували кожного з нас про наше особисте життя і то докладно з деталями, головню про політичну діяльність. Пригадую, що один з нас, Теодосій Ковальський, сказав, що він, будучи на студіях у Граці, заснував студентський соціалістичний гурток. Сказав це, думаючи похвалитися перед новою соціалістичною владою, але тоді вони почали розпитувати докладно про ту його діяльність, політичні переконання, так, неначе б це був злочин, який треба розслідувати. Нам всім аж жаль стало Ковальського. Він думав похвалитися, а тут впав у халепу. Так воно й вийшло, бо за якийсь час його вивезли разом з жінкою і за ним слід пропав. Ми зрозуміли і навчилися дечого з советського життя: нічим не хвалитися, не виявляти самостійної думки, ініціативи. В них цього не цінили, навіть не любили, а вимагали бути сірим, бездушним працівником, щоб лише слухати їхніх вказівок і точно виконувати накази, без жадного роздумування, критики.

Почалися акти терору, вивози, а то й вбивства, люди пропадали. Спершу вивозили поляків, військових, поліцаїв, урядовців, польських колоністів. Советській поліції, НКВД дісталися в руки списки членів Організації Українських Націоналістів, яких переслідували за Польщі, і тоді почали винищувати їх. З наших учнів також пропало кілька, наприклад, Zenko Брикович, дуже добрий учень. Ходив до школи і от одного дня не прийшов, пропав. Ніхто не питав, що сталося з ним, де подівся, а головне — чому його забрали, за що. Люди боялися відверто виявляти якісь симпатії.

Совети створили цілу мережу „сексотів” (секретних сотрудників) з наших людей, яких попросту змушували співпрацювати з НКВД і доносити про своїх знайомих, приятелів, що вони роблять, говорять, чи не виступають проти советської влади. Якщо хтось не згодився співпрацювати, його самого вивозили на схід. Їх змушували співпрацювати секретно, зобов'язуючи тримати це в тайні навіть від своїх рідних. Це були нещасні жертви советської шпигунської системи.

У кожній установі НКВД старалося мати таких шпигунів. Були

вони і в школі, серед учнів, учителів. Людина чулася неначе в якійсь сітці, де на неї чигають зі всіх сторін.

Один такий випадок став відомий у Тернополі. Учень нашої школи Аполінарій Данилюк прийшов додому, розплакався і сказав: „Мамо, ми мусимо звідси виїхати і втікати”. Він не хотів спочатку сказати чому, бо йому заборонили говорити про це навіть вдома з рідними. Мама настояла і він, врешті, признався, що його покликали до НКВД і там змусили підписати заяву, що він буде з ними співпрацювати. „Як я можу доносити на своїх рідних, товаришів, учителів, знайомих і про це не вільно навіть вдома нікому сказати”, — крізь сльози розповідав Аполінарій. Але Данилюки мали щастя, бо вони були американськими громадянами, народилися в ЗСА. Їх батько вислав з Америки жінку з двома синами до Тернополя, щоб вирости і вчилися у рідному краї у своїх школах. Мама зараз поїхала до Львова до американського консула і розповіла про свій клопіт. Консул лише усміхнувся і сказав, що має вже до діла з кількома такими випадками, він про це знає. Заспокоїв маму, щоб не журилася і що ту справу поладить. НКВД більше не чіпало хлопця, а пізніше дали йому змогу виїхати до Америки. Але таке щастя мали лише одиниці.

Одного дня, коли я прийшов вранці до школи, підійшов до мене учень Андрійко Верблян і сказав з плачем: „Тата мого забрали... Уночі прийшли і забрали нашого тата і не знаємо де він і що з ним”. Його тато був нашим учителем. Я потішав його як міг, сказав, що тата звільнять, він повернеться, хоч сам не вірив в те, що говорив йому, потішаючи.

Наша школа дуже збільшилася, до неї вписалося навіть кілька жидів, які українську мову знали слабо, але пхалися, а ми боялися відмовляти їм, бо жиди мали великий вплив і авторитет у новій владі, швидко пристосовувались до нових порядків. Їх тоді не можна було називати жидами, лише „євреями”. Наші діти, виховані в релігійному дусі з традиційною пошаною до старших, а особливо до нас, учителів, зверталися через „пане”, хоч цього слова не вживалося у советському спілкуванні. А жиди-учні відразу почали звертатися через „товаришу учитель” чи „товаришу директор”, згідно з новим духом.

У шкільництві відбулися зміни: колишню початкову школу (4 роки) і гімназію (8 років) об'єднано і створено „десятирічку”. Взагалі зміни відбувалися весь час. Це створювало замішання в навчанні. Мені дали завдання робити пляни і розклади годин і то при всяких змінах, що часто траплялися. Я мусів змінювати ці розклади, що забирало дуже багато часу і часто траплялося несподівано, так що я часто мусів тратити лекції для цієї роботи.

Представники нової влади проводили з нами довгезелзні наукові конференції, на яких повторювали ті самі партійні гасла й розповіді про їхнє життя, в що вже ніхто з нас не вірив. При чому ставилися до нас з недовір'ям, з претенсіями, що ми нібито не оцінюємо того факту, що вони нас визволили з польської неволі і принесли щасливе життя. Ми мусіли все це вислуховувати, нічого не перечити, не оправдуватися, і навіть не дати пізнати по собі, якої ми думки. Політрук заявив, що між нами є вороги радянської влади і погрожував, що їх треба виявити і викоринити, погрожуючи, що вони це зроблять. Не лише в школі, але й у щоденному нашому житті запанувала атмосфера недовір'я, страху. Відчувалася ненависть з їхнього боку до всього, що українське, що було нам найдорожче, до релігії. Акти терору були спрямовані в першу чергу проти нашої ідейної молоді і наших найсвідоміших людей.

Ми знали раніше дещо про життя на Великій Україні і в СССР, про терор, переслідування, вивози на Сибір, концентраційні табори, але думали і пояснювали собі, що все це було в перших роках, коли советська влада мусіла щойно закріплюватися серед воєнних ворожих обставин. Надіялися, що тепер, 20 років пізніше, коли влада зміцніла і настали спокійні часи, становище змінилося. Але згодом зрозуміли, що наші надії були марні і все там залишилося таким, яким було після революції.

* * *

Офіційно говорили нам, що віра в Бога і релігія не є заборонені, але в дійсності було цілком інакше. Приходив, наприклад, політрук до класи, говорив про Бога, релігію, що все це видумки, а діти слухали, не перечили, бо знали вже від своїх батьків, щоб не говорити багато, і боялися. Тоді він каже:

— Я докажу вам, що Бога нема. Скажіть голосно: „Боже, дай нам цукерків”.

Діти повторили, а тоді він, почекавши хвилину, каже:

— От і нічого нема. А тепер скажіть: „Сталіне, дай нам цукерків”.

Діти кликнули, а політрук витягнув цукерки з кишені і роздав дітям кажучи:

— Бога нема і від нього нічого не дістанете, а від Сталіна все маємо.

Так було з малими дітьми: просто і легко. У вищих класах треба було вживати інший підхід і відповідно приготувати вчителів, щоб вони проводили антирелігійну пропаганду при кожній нагоді. У грудні 1939 року вони зорганізували для вчителів вищих клас Тернопільської області курси навчання атеїзму.

Кілька тижнів раніше сказав мені наш партійний завідувач, що я повинен дати лекцію для вчителів математики і фізики про методику навчання атеїзму у вивченні тих предметів. Для мене це було дуже прикрою несподіванкою брати участь і то не як слухач, а викладач такої безглузної, попросту гріховної, доктрини, тому кажу йому, щоб якось викрутитися:

— Я не можу цього робити, бо я сам віруючий, то як мені проводити лекцію про навчання атеїзму.

— Ви можете бути віруючим чи ні, — сказав він, — але в школі маєте проводити навчання згідно з нашими праграмами і вимогами. А пізніше, пізнавши нашу науку, самі перестанете вірити в Бога і станете також атеїстом.

— Якже ж до математики і фізики можна причепити атеїзм, — сказав я. — Воно ж ніяк не підходить одне до другого. Я не знаю як це зробити, що говорити.

— А от у нас є велика література про атеїзм, різні книжки, журнали, і я знайду для вас, що маєте прочитати і сказати.

Така була наша розмова. А на другий день він приніс мені невелику книжку і сказав:

— То прочитайте, вивчіть і будете знати, що говорити.

Взяв я ту книжку з почуттям попросту обридження, так, неначе б в ложку зупи впала мені комаха і я був змушений проковтнути її. Прочитав і переписав текст, що мав відчитати на 45-хвилинному викладі. Робив це з неохотою, презирством, так щоб потім забути і ніколи не мати з тим більше до діла. Тому якогось переконуючого враження лекція моя на нікого не зробила.

У советських виданнях, наукових статтях на початку, як правило, є згадки про Леніна, наче чолобитні, а в темах про релігію й атеїзм подана цитата Маркса: „Релігія — це опій народу”. Це — аксіома, підстава, на якій опирається їхня система атеїзму. Тому в лекції мусіла бути згадана ця цитата і від неї я почав свій виступ.

В тій книжці було сказано, що в советській науці велику увагу приділяється математично-фізичним проблемам і що це причинилося до високого розвитку советської техніки. Натомість підкреслюється, що в капіталістичних країнах учені і дослідники тих наук зазнавали від церковних кіл тяжких переслідувань і багато визначних учених згинули від рук інквізиції, бо їхнє вчення було незгідне з наукою віри в Бога (це останнє слово писане в советських виданнях з малої букви). В СССР техніка дуже розвинена, а літаки літають високо, при чому летуни в небесних просторах ніколи не бачили Бога.

Такі і подібні „мудрощі” студіював я і виписував.

Атеїстична конференція була організована так, що вчителі математично-природничих наук мали відбутися в Чорткові, бо в Тернополі для всіх учителів не було великого приміщення. Поїхав я туди разом з іншими учителями тих предметів. Ми, українці з Тернополя, всі зналися і трималися разом.

У Чорткові такий же самий настрій від большевицької окупації, без жадної радості. Повно військових і урядовців нової влади. Головною вулицею проїздив трактор на залізних „гусеницях”, неначе повз з великим галасом по камінному бруку, а з рури тріскотів дим з вогнем. Люди ставали і дивилися на те видовище, на нову техніку.

Заїхали ми до новозбудованого будинку української гімназії „Рідна Школа” з гарними приміщеннями. Там ми замешкали і відбували свої наради, лекції.

Наступного дня на конференції у великій залі відчитав я свій виклад і відідхнув з полегшею, що позбувся того неприємного обов’язку — кривити душею проти своїх переконань. Були також доповідачі від представників нової влади, спеціалістів науки атеїзму. Вони говорили справно, гладко, бо це для них не була першина. Але те, що вони говорили, слухали ми з неохотою і воно проходило поза нашу увагу неначе краплі води по плащі-дощовику, не залишаючи по собі жадного сліду.

Ввечері після конференції зібралися ми, невелика група товаришів, добрих знайомих, до яких мали довір’я, з якими були цілком одверті, щирі. Говорили про свої враження з вислуханих викладів, одноголосно погодившись, що то все злослива, безглузда пропаганда. Це відносилось також і до мого викладу, чого я не заперечував, а, навпаки, признав їм рацію. Так я, відчитавши свій виклад, потім у вужчому гурті приятелів заперечив всі свої твердження.

Мій товариш Кордуба з Тернополя, учитель природничих наук, симпатична людина і добрий фахівець, який також, як і я, змушений був говорити про навчання в науці природи, признався нам, як тяжко і прикро було приготуватися до того свого завдання і відтак говорити проти своїх переконань.

Він розповів нам, що в одному місці його доповіді було сказано, що советські науковці дослідили хемічний склад яйця і тепер можуть штучною синтезою створити субстанцію яйця без допомоги „надприродних Божих” сил. Ми зразу ж поставили йому запитання:

— А якщо таке штучне яйце підкласти під квочку, вилупиться з нього курчатко?

— Аж ніяк, — відповів він. — Я сподівався, що ви мені таке питання поставите. Зі штучного мертвого матеріалу, навіть советського виробу, не вийде нічого живого.

— Чи не задавали вам таке питання у дискусії після вашої лекції на конференції? — питали ми далі.

— Я навіть боявся, — сказав він, — що хтось може такий запит поставити, бо кожній тверезій людині таке насувається на думку, і тоді я не знав би, що на це відповісти згідно зі советським вченням. Але, на щастя, ніхто цього не запитував. Наші люди, мабуть, стали вже настільки досвідчені, стероризовані, що таких клопітливих запитів не ставили. Господь створив життя на землі, — казав він далі, — і встановив так, що живе може зародитися лише з живого, продовжуючись з покоління в покоління. Советська наука не може тут нічого змінити. То неправда, що вони говорять і нам кажуть цього навчати в школах. Я ніколи не повірю в це.

Так ми дискутували про те, що говорилося на конференції і критикували цю советську науку атеїзму, знаходячи в ній безліч нісенітниць.

Наша конференція закінчилася якраз в останній день року, 31-го грудня. З тої нагоди урядова адміністрація влаштувала новорічне святкування в одній великій залі і запросила також нас, учасників конференції. Показали нам фільм про те, як комсомольці жертвенною ентузіастичною працею в лісах Сибіру допомагають доставити для держави якнайбільше деревної продукції. Відтак слухали ми промови якогось партійного діяча про наше визволення та нове, щасливе життя, що чекає нас. Це те, про що нам говорили при кожній нагоді. Потім був концерт. На закінчення якийсь місцевий учитель музики пописався і заграв советський гімн, Інтернаціонал, на шість рук зі своїми учнями. Сіло їх троє коло фортепіяна, ледве змістилися, і так заграли. Не раз бувало, що грають на чотири руки. Але на шість — це було щось нове, мабуть, щоб приподобатися новій владі чимось незвичайним.

Другого дня виїхали ми залізницею до Тернополя, починаючи так новий, 1940 рік. День був хмарний, понурий, як і наші сподівання, що чекали нас в новому році. Нові ідеї атеїзму, якими нас напоювали на конференції, зовсім нас не переконували, не тішили, не гріли, і нічого доброго не пророкували.

Про нас говорили потім: „Зїхалися безбожники і радили, як вони мають відтягати наших дітей від Бога, релігії і насаджувати безбожність”. Це говорилося жартом, бо всі знали, що ми не є безбожниками. Але дехто може й повірив, тим більше, що ми були в такому становищі, що не могли відверто того заперечувати.

Мені вдалося пізніше вирватися від того режиму неправди і

терору та зажити вільно, спокійно в З'єднаних Штатах Америки.

З приємністю бачимо, що та насильно впроваджувана і насаджувана наука атеїзму не принесла добра і щастя, а завела країну в злочини і невдачі на всіх ділянках. По довгих роках, як лише настало трохи легше, релігія відроджується і люди повертаються знову з вірою до свого Творця і Його моральних засад.

Минуло 50 літ від тих пережитих подій. Я позбувся, вилікувався від жахливого почуття страху і не раз згадую ті далекі дні. Тепер навіть жалу, що не зберіг на пам'ятку ту книжку з атеїзму, яку тоді вживав. З перспективи простору і часу читав би тепер її з почуттям погорди, а навіть гумору.

Церква в селі Прокурова на Косівщині — пам'ятка дерев'яної архітектури.

Ольга
КУЗЬМОВИЧ

У ДОБУ МОЛОДЕЧИХ ПОРИВІВ І ГАРЯЧОЇ СМЕРТИ

У добу молодечих поривів, у ці останні передвоєнні роки, студіюючи журналістику у Варшаві, мені вперше довелося відчувати справжню соборність, коли я — галичанка з крові й кости — у студентській громаді та в щоденному житті пізнала ряд осіб із найрізноманітніших областей України. Між ними були і генерали армії УНР Марко Безручко та Всеволод Змієнко, і проф. Іван Огієнко (пізніше митрополит Іларіон), і подружжя Телігів. Але найкращою картиною цієї соборності була таки студентська домівка, де переважали студенти з Полісся, Волині, а то й постійні мешканці Варшави, діти саме тих військовиків, що залишилися там після Першої світової війни. Але їх ніхто не уважав за „зрадників народу” і вони були з нами у цій студентській громаді, де „галичани” становили меншість. Громада мала суто націоналістичне обличчя,

а її душею була в ті роки зовсім не студентка, а учителька і дружина інженера Олена Теліга. Вони додавали нам ще більше почуття одності — Михайло був з Кубані, походив із старого козацького роду, а Олена — дочкою проф. Шовгенева і матері з білоруського роду, була вихована в Росії і довгий час навіть не знала української мови.

Мені повелося часто зустрічати Телігів у студентській харчівні на вулиці Мйодовій, де можна була за 25 грошів з'їсти велику тарілку смачної юшки. Однак вечорами, коли не було іспитів в університеті, усі сходилися до домівки студентської громади, яка була для нас справжнім домом на чужині. Там, у маленькій кімнатці, призначеній для урядування, де ми, „звичайні студенти”, не мали доступу, просиджувала Олена у товаристві Олега Штуля, що був головою громади, та кількох інших наших активістів-студентів — Бориса Вітошинського, Любка Ортинського, Богдана Коваля, Ростика Сочинського, ведучи палкі розмови. Инж. Теліга у цьому, як правило, не брав участі, а оподалік, звичайно у кухні, грав на своїй улюбленій бандурі. Протилежно до своєї дружини, він був незвичайно спокійний, мовчазний, повздержливий, але на Олену глядів, як на образ. Його захоплення Оленою передавалося усім студентам. Бо як можна було нам, молодим, не захоплюватися цією молодого (їй було тоді 30 років!) жінкою, привабливою, з темпераментом за десятих і з вийнятовою інтелігенцією!

Це вона була духовним провідником усіх студентів, вона надавала напрям програмі, часто виступаючи з блискучими доповідями, які ми слухали, затамувавши подих, бо до всіх своїх прикмет була вона ще й блискучою бесідницею та знаменитою декламаторкою. Розуміється, те, що говорила, було часто контрверсійне та не для всіх сприйнятливим, тим більше, що вона часто критикувала наше політично-громадське життя і ніколи не бракувало їй цивільної відваги це зробити. І нам, що були по молодечому запальні, саме це подобалося. Із тих „років поривів” пригадую дві доповіді, які мали на мене вплив, а стосувалися жіночого питання: „Якими нас прагнете” і „Сліпа вулиця”. Щойно тепер, з перспективи понад 50 років, прочитуючи знову ці доповіді, я зрозуміла, чому саме вони мали такий вплив на мій особистий світогляд, з яким я пройшла ціле життя. У першій з них Теліга висміювала погляд українських літераторів на жінку-українку і тут під обстріл попали і Маланюк, і Мосендз, а вже зовсім немилосердно Пачовський із своєю картиною Галі „В білім ліжку, у негліжку, у негліжку, гей!..”

Але не лише поетів критикувала вона за їхнє поняття завдань української жінки. Вона також мала застереження до деяких

жіночих журналів, які ставили емансипацію як ціль саму для себе. У „Сліпій вулиці” вона критикувала і „Жіночу Долю”, але передусім „Жінку”, закидаючи, що в ній віддзеркалюється давно відшумілий вітер минулого століття — фемінізм. Бути співучасницею саме цієї доповіді було мені доволі важко з різних причин. В тому часі О. Теліга була вже співробітницею „Літературно-Наукового Вісника” під редакцією Дмитра Донцова, якого вона всеціло обожувала, а „Вісник” атакував на своїх сторінках журнал „Жінка” і з того приводу управа Союзу Українок, що була видавцем „Жінки”, поставилася дуже вороже до цілої групи духовних дітей Донцова. Моя мати, як найближча співробітниця і співредакторка „Жінки”, була того самого погляду, що інші члени управи, і вимагала від мене, щоб я добре запам’ятала, що Теліга буде у своїй доповіді говорити, та щоб я виступила на терені Громади в обороні „Жінки”. Розуміється, в мене не було на це цивільної відваги, а в тім я увесь молодечий запал вложила у тих роках у тайний Пласт, членом якого була. І тут я, молода студентка, станула перед подвійним конфліктом. Це був час, коли група тайних пластунів, група „Вогнів”, як її називали, відсунулася від дії студентства з ОУН, до якої перейшли найкращі пластуни: Роман Шухевич, Володимир Янів, Богдан Кравців та інші. Розбіжність поглядів на тему завдань молоді існувала вже від славного нападу Гриця Пісецького у пластовому однострої біля Бібрки, наслідком чого Пласт розв’язали. Отже мені, новоспеченій членці тайного Пласту, дано доручення не піддаватися у Варшаві впливам товаришів із ОУН. Як важко було виконати таке доручення — не уявляли собі ті, що його давали. Я була сама, а тут поруч була ціла сильна група студентів, до не одного з яких в мене щеміло серце. Здається, вершком моєї відваги було, коли я гордо відповіла одному із добрих друзів, до якого відчувала особливу симпатію, що не куплю „Вісника”, що його він продавав усім, бо, мовляв, „такої преси не читаю”... У висліді всі насміхалися з мене, але і О. Теліга знала про це і дуже обурилася, бо для неї „Вісник” був найкращим з української преси, та ще з таким редактором як Д. Донцов. До речі, я ніяк тоді не розуміла її захоплення Донцовим, яке усі бачили і яке не було для нікого таємницею. Коли він відвідував Студентську Громаду і Варшаву, Теліга просто сіяла і не бачила нікого довкруги себе. Доповіді Донцова були кульмінаційною точкою для студентів і для них вони посвячували науку, іспити і можливість „перепастися” на іспитах в університеті. До речі, шляхи Теліги і Донцова розійшлися у 1940 році, незадовго перед трагічною смертю Телігів у Києві. Це був рік розколу в ОУН, і Теліга пішла за Ольжичем і групою „мельниківців”. Донцов залишився по іншій стороні греблі. Який

дивний, але характерний для тих часів кінець палких почуттів, що їх Теліга виразно показувала у своїх віршах!

Але вертаюсь до варшавських часів. Я ніколи не мала відваги виступити публічно в дискусії над рефератами таких промовців, як Донцов чи Теліга, однак остання мала завжди трохи іронічну поблажливість для молодой студентки, навіть після найбільш „драматичной” моєї компромітації у цих роках.

Друзі з управи Громади, що знали мене з гімназії як „професійну декляматорку”, вибрали мене до виголошення нової поезії Теліги на студентському балі у 1938 році. Для мене це була неабияка честь, тим більше, що, як жартома мені казали, я „стояла на інших позиціях”. Одного вечора мене покликали до малої кімнати в домівці Громади і Теліга сама прочитала мені свого „Козачка”, який я мала рецитувати. Вірш був не довгий, плив, як кожна її поезія, легко, і вивчити його не було важко.

Прийшов день балю, і у великій залі зібралася добірна публіка української Варшави, а не лише студенти. Осередком уваги була Теліга — гарна, розсміяна, що кипіла життям. Прийшов мій момент, оркестра замовкла, танцюючі розступилися у широке коло і я почала деклямувати, наслідуючи Телігу у її темпераменті: „Я — вогонь, я — вихор, а вони спиняться не звикли!..” Але коли прийшло місце „Бачиш — стіни зникли, мов примари!..”, я поглянула на слухачів, що стояли в ясному світлі рефлекторів, і мій зір упав на групку біля колюмни. Це була Олена, Любко Ортинський, Олег Штуль і Наталка. Вони щось шептали до себе і я подумала: „Чи не критикують мене і моє виголошення вірша?” У тому моменті я забула зовсім дальший хід поезії, в голові була пустка і я стояла немов заклята. Цих кілька секунд тишини, здається, не забуду до смерті. Вкінці ноги, що були немов пришпилені до блискучої долівки, порушилися і я вибігла зі залі. В маленькій роздягальні поміж вішаками, повними плащів, я пролила море сліз від сорому, розчарування і злости на себе. Врешті знайшла свій плащ і вже хотіла тікати додому, але увійшов Олег Штуль. Як завжди опанований, тихим голосом старався мене заспокоїти і переконати повернутися на залю, але це викликало нову хвилю сліз, і Олегові не залишилося нічого іншого, як відвезти мене додому, при чому я, все ще хлипаючи в таксі, знищила йому позичений „смокінг”, на вилогах якого залишила мокрі плями.

Так сумно закінчилася моя „кар’єра” декляматорки і я заприсягнула, що ніколи вже не буду деклямувати, і слова дотримала. Але ні Теліга, ані друзі студенти не брали цієї моєї особистої „трагедії” дуже поважно, бож довкруги коїлося стільки важливого і трагічного, що мусіло сколихнути усіми, які жили

українськими справами. Весною 38-го року прийшов трагічний 23-ій травень і тоді я відчула, що мені прощено усі гріхи. Ніколи не забуду, як на моїй квартирі з'явилися втрьох мої друзі з Олегом у проводі, з поважним сумом на обличчях, але з теплотою до мене, а Олег передав співчуття не лише від Громади, але й від Телігів окремо. Ця трагічна і потрясаюча подія — вбивство Коновальця як і наступний рік з подіями на Карпатській Україні відбилися сильно на нашій студентській безжурности. До того приєдналися переслідування нас, українців, польськими шовіністичними студентськими організаціями.

А далі прийшли: студентський конгрес, арешти усіх моїх друзів з Варшави і літо 39-го року, що закінчилося вибухом Другої світової війни, а з нею наших молодечих поривів. Здається, ми усі немов стали дорослішими з днем 1-го вересня 1939 року.

Група студентів з УСГромади у Варшаві на прогулянці на Вислі. Друга справа — авторка спогаду.

* * *

Мої шляхи з Оленою Телігою знову схрестилися у непевних, сумних місяцях осені і зими 1939-1940 року в Кракові. А зустрілися ми на вулиці Зеленій, де у двох будинках вміщалося ціле українське провідництво. Пробиваючись вперше сама крізь життя, я працювала секретаркою у націоналістичному проводі і там ми побачилися з Телігами, що після руїни Варшави також переїхали до Кракова.

Олена Теліга і Роман Світлик на студентському балі у Варшаві 1938 року.

У цій непривітливій, холодній і повній різних вісток зимі українські біженці збиралися в єдиних теплих місцях, — у харчівні на першому поверсі, а відтак у каварні „Полтава”, де можна було прохарчуватися та почути, що нового сталося в Україні. Там збиралася ціла інтелектуальна група: Гординський, ЕКО, Василь Дядинюк з дружиною, Гошовський, а Олена стала осередком уваги, безкомпромісово, як і раніше, висловлюючи свої погляди. Ми, молодші, могли тільки прислухуватися до їхніх палких розмов. Пригадую, як ми лише перешіптувалися про непорозуміння Теліги з ЕКОМ за його вдалу, до речі, карикатуру Олени у невідлучному капелюшку із задертим носиком і підписом „А за мною, молоді, ходять хлопці чередою”. Не менше була відома нам справа видання збірки її поезій, яку Теліга забрала з видавництва „Вістей” і „Дороги”, коли редактор Богдан Гошовський не погодився помістити в „Ілюстрованих вістях” її розторощуючої рецензії на повість „Христіна” І. Винницької. Але, здається, у цей вагомий на події час О. Теліга не мала вже серця до поезії, а перекинулася на есеї, доповіді та виклади для студентів. У 1940 році вона зв’язалася з Ольжичем, і ця жінка, яка ніколи не робила нічого „наполовину”, віддалася справам ОУН, перейшовши після розколу до табору т. зв. „мельниківців”. Цей розкол і його наслідки її всеціло полонили.

Сьогодні, з перспективи півстоліття, дивує мене, а рівночасно жахає, її передчуття. Рівно 55 років тому вона писала, уявляючи свій приїзд до Києва: „В осінній день прозорий перейдемо ми на свої дороги і те, що мрією було роками, все обернеться в дійсність і можливість...” Чи так побачила вона після приїзду свій Київ — не знаємо, але скільки із нас після півсторіччя мусить думати те саме тепер, у першій зустрічі з Києвом!

Сповнилося її передчуття також щодо смерти, коли писала про неї: „Я палко мрію до самого рання, щоб Бог зіслав мені найбільший дар: гарячу смерть, не зимне умирання”.

Справді, не можу уявити собі О. Телігу вмираючу зі старости і тому вона вибрала іншу смерть. Її вірний паж Михайло загинув з любови до неї зовсім непотрібно — вона, однак, немов з бажання так закінчити без компромісів своє життя.

Є різні види героїв: одні стають ними через обставини, сказати б, випадково, інші — з обов'язку, ще інші — з наказу. О. Теліга стала героєм з власного палкого бажання, яке було завершенням її світогляду, що героїзм — це вияв цивільної відваги у житті одиниці.

Її світогляд був для нас у ті роки зрозумілий, але нині важко його пояснити нетрафаретними словами молодому поколінню.

Може зустріч тепер із людьми з України, що мали таку цивільну відвагу у минулих роках, переконає їх про можливість палких почувань і гарячої смерти навіть у добу прагматизму і холодної вирахованости.

Олена ТЕЛІГА

КОЗАЧОК

*Кожний крок — сліпуча блискавиця,
А душа — польовий буйний вітер.
Розгоряються уста і лиця
Неспокійним пурпуровим квітом.*

*А душа, розбещеністю п'яна,
Вип'є туги золоту отруту.
О, злови мене, злови, коханий,
Я так хочу біля тебе бути!*

*Не піймаш! Я — вогонь, я — вихор,
А вони спиняться не зикли!
Але раптом усміхнувся тихо,
І в очах моїх заграє виклик.*

*Бачиш — стіни зникли, мов примари!
Трави лізуть нам під закаблуки, —
А над нами рожевіють хмари!
Перед нами зеленіють луки!*

*Тільки зловиш, — радісно і в'юнка
Закручу тебе звитяжним рухом,
А з оркестри бризне поцілунків
Весняна, бурхлива завірюха!*

ЗУСТРІЧ ЗА КОЛЮЧИМ ДРОТОМ

Уривок з повісти „У череві дракона”

Був у мене свій привілей: я мав право озирати найжачений багатьма рядами сталевोї колючки, забудований похмурими казармами, заметений кучугурами снігу лісовий прямокутник концтабору з висоти сторожової вишки. Цю висоту створювала шлакова гора, на яку я виштовхував тачку, наповнену смердючим жаром — щоденним випорожненням табірної кочегарки. Ніхто, крім кочегарів та їхніх підручних, не мав права підійматися на гору.

Сумне видовисько відкривалося перед моїми очима: те, що природа виплекала у своїй любові до краси, було спотворене брутальним втручанням людини. Все тут свідчило про насилля й неволю. Відтятий від вільного лісу концтабірний прямокутник, периметр якого становив близько двох кілометрів, був поділений на робочу й житлову зони. Вервечки людей у чорних ватянках і ще до сходу сонця під командою наглядачів тяжко долали замети, насипані нічною хуртовиною. Навіть здалеку видно, що ці люди ледь-ледь переступають — здебільшого це похилі діди, яких держава відірвала від онуків чи навіть правнуків.

Завершувався 1978 рік — другий рік мого ув'язнення.

Незважаючи на застарілу фронтову інвалідність, мене призначили в кочегарку робочої зони — я мусів підвозити до казанів вугілля та видаляти зашлакований попіл, що ятрив легені чадним газом. Слід хутко вибігати з тачкою по круто настелених дошках на вершину шлакової гори, щоб сині вогники над шлаком не встигли позбавити тебе притомности. А з вугільної купи, що вища від самої кочегарки, добувати вугілля доводилося шахтарським обушком. І це було не легше, ніж у вибої. Вугілля привозили восени. Спершу його поливали дощі, відтак наскрізно сковували сорокаградусні морози — купа перетворювалася на суцільний моноліт, що переймав міцність гірської породи. Нарубати й підвезти до казанів двадцять тачок за зміну — ото й був мій обов'язок. Куфайка парувала на морозі — до наступної зміни не встигала висохнути.

Кочегар Михайло нерідко, відтрутивши мене, хапався за обушок або налягав на тачку і якось ніби не вивозив, а викидав її на шлакову гору. Там він залишав тачку, щоб я також почувався при ділі: аджеж її, вже порожню, належало спустити вниз і поставити біля дверей кочегарки.

Ми з Михайлом — ровесники: обидва двадцятого року народження. Михайло вже відбув двадцять сім років тюремного й табірної терміну — через рік його мали вивести за ворота: йди, чоловіче, — ти вільний. Двадцять вісім років набралось тому, що до його бандерівської двадцятип'ятки долучилося три роки за втечу. Спіймали аж удома: не витерпіла душа, повела в рідне село, де його парубоцька любка ростила синів якомусь безногому зайді. Думалося: тільки зазирну до Настиного подвір'я — та й гайну до лісу. Солдати навалилися ззаду, із-за спини — вони чатували на Михайла в засідці близько місяця. Знали про це навіть вербові куші в лузі — знали та мовчали. І хоча б молодий був, а то, можна сказати, вже вельми підтоптаний.

Іноді Михайло здавався мені ходячим карпатським бескидом — таке в ньому все було дебеле, надійно поставлене на землю. Плечі круті, якісь навіть нелюдські — мовби призначені для того, щоб вивергати гірські брили й гатити ними провалля. Кисті рук нагадували оброблені сокирою дубові колоди — із тих, що пролежали у воді років півтора. Обличчя в молодості було, мабуть, вродливим, а тепер його найвиразнішими рисами були відкритість і доброта. Михайло створений не для війни нашого століття, коли людська дрібнота легко винищувала велетнів. Я не міг уявити його в бункері, хоч знав: він просидів під землею років декілька — взяли його чекісти за два літа до смерти вусатого московського диктатора.

Була іще одна риса в обличчі Михайла: коли він усміхався, з глибини його ества висвічувало щось зворушливо дитяче, безпорадне — здавалося, цього велетня міг скривдити школяр-шибайголова. Інколи на його обличчі, як мигавка на вечірньому небі, з'являлося сяйво, породжене природним гумором. Тоді Михайло називав мене паном комісаром.

— Еге-е, пане комісаре! Якби ми з вами десь у сорок п'ятому здибалися на плаї — скажіть, чи розминулися б заживо, га?.. Тепер, бач, біля одного дишла ходимо. Чи то ж не чудасія?..

Я й сам думав: не розминулися б. Усе, що я чув і читав про бандерівців, аж ніяк не схоже на те, якими згодом я побачив їх у заснованій колючими дротами Мордовії. Михайло недарма називав мене комісаром: у свої двадцять років був я політруком роти, війну завершив замполітом окремої частини. „Орденоносний

майор, а бач, опинився в дисидентах”, — дорікали мені чекісти на допитах.

— Чого ж мовчите, пане комісарє?

— Не розминулися б, пане Михайле. Ваша правда.

Із мороку кочегарки на нас котилися два паровози — вони бігли поруч, як на плякатах тридцятих років: „Хто кого?” Ті плякати — єдина окраса мого дитинства, бо інших окрас ми не бачили. А проте мордовські паровози були всього лиш двома паровозними казанами, вмурованими в залізобетонні постаменти не заради високої честі, а заради високотемпературної пари, що нагрівала камери, де сушилося дерево. Наше невідільницьке підприємство виготовляло тисячі, сотні тисяч корпусів для „ходиків” — як не дивно, а сільські годинники минулого століття мали й досі попит на неосяжних просторах Росії.

Часом заплющив очі — і поринаєш у напівсон чи марення. Тоді казани обростають колесами й шатунами, все це починає рухатися — стіни кочегарки розвалюються, мов під ударами двох могутніх таранів. Підминаючи під колеса концтабірні паркани, шматуючи залізне павутиння загорож, ми з Михайлом мчимо на двох вороних паровозах: „Хто кого?” Ні, то вже не соціалізм кричить капіталізові, а зек — зекові: „Хто кого?”

Мабуть, без отаких марень за колючим дротом не прожити й року, не кажучи про мої сім. А про три Михайлові десятиліття я й подумати боюся: то вже ціле людське життя — і воно лишається десь поза межами моєї уяви. Принаймні я не здатний уявити, що на двадцять восьмому році концтабірного животіння міг би отак спокійно когось повчати, як мене повчає Михайло.

— Ось я виставлю свій прощальний чай — просітеся на моє місце, Андрію Карповичу. Тутка слід одну хитрість засвоїти: ніколи не ворухіть жару в казані! Дехто тільки те й робить, що кочергою в топці скрегоче. А я за кочергу беруся лише тоді, коли казан від шлаку треба звільняти. Наприкінці зміни. Ви це помітили, пане Андрію?..

Правду кажучи, я на це не звертав уваги. До того ж мої літературні уявлення про професію кочегара були здавна прив’язані до кочерги.

— Алеж треба дірки пробивати, бо погасне.

— Не треба, — повагом заперечив Михайло. — Дайте казанові життя — коби сам почав дихати. І не заважайте йому, ради Бога. Підкидайте час від часу вугілля — та й годі. Про кочергу до кінця зміни забудьте. Вам же менше клопоту. Оце, власне, й уся наука.

Михайлові років п’ять не дозволяли кочегарити в робочій зоні — його особова картка була перекреслена червоною лінією, що

означало: „Схильний до втечі”. Та вже коли залишився рік — дозволили.

Як тільки на душу лягав тягар, я просив Михайла знов розказати про його втечу. Мені була вже відома кожна подробиця, я й сам зміг би оповісти не згірше від нього, та ми обидва піддавалися чарам споконвічної людської боротьби за звільнення із тюремних стін (сюжет сюжетів!) — і тоді мордовська хурделиця марно ламала сипучі крила об дерев'яні стіни кочегарки — ми її не чули...

Сталося це в 1972 році. Дощі не випадали всю весну й літо, почалися лісові пожежі. Горіли не тільки ліси — горіли глибокі торфовища. Здавалося, то пекло ген попід землею крадеться до людських поселень, щоб живцем проковтнути грішних і праведних. Небо вкрилося не хмарами — чорна пелена підіймалася з землі, сонце було схоже на нічне світило. Звідусюди долинали поодинокі ревище корів — їх і в Мордовії мало, але досить, щоб людська туга зростала від жалісних благань нещасних худобин. І хоч зеки були відгороджені від цілого світу, якось-таки й до їхніх вух докочувалися оповідки про бронетранспортер, що провалився в підземний жар разом із солдатами, про добровільців-пожежників, яких відрізало лісове полум'я — їхні душі, покинувши на згарищі обгорілі кістяки, тепер вільно шугали поза димовими хмарами й бачили чисте, незатьмарене сонце.

Пожежа насувалася й на концтабір, де відбували кару так звані особливо небезпечні державні злочинці. Головно це були діди, що колись виконували обов'язки поліцаїв на окупованих німцями територіях. З них адміністрація мордовських таборів вербувала викажчиків („сук”), через те бандерівці й лісові брати з прибалтійських республік гдилися ними. Політв'язнів було порівняно небагато — вони трималися осібно, згуртовано. Із них не можна вихопити жодного, щоб на його захист не піднялися всі інші. Це викликало серед в'язнів загальну повагу, легенди про політиків перепурхували через колючі вервечки концтабірних заборонок. Їхня популярність неабияк бентежила адміністрацію.

А пожежа насувалася все ближче й ближче. Невдовзі старі бувальці почали показувати на сторожові вишки: там були прорубані отвори, з яких стирчали великокаліберні дула. Вранці наступного дня кулеметні гнізда з'явилися просто над парканами. На поспіхом споруджених помостах чергували кулеметники, часом в офіцерських погонах. В робочу зону виводили тільки кочегарів і сушильників деревини, всі інші купчилися по казармах. Точилися суперечки, люди не боялися висловлювати найпохмуріші прогнози — і не завжди цензурними словами. „Суки” принишкли — у них не було надії на якусь іншу долю; що всім разом, те й кожному зокрема.

— Начальство поспішає офіцерські родини вивезти. А нас усіх під машинку — можете не сумніватися. Пожежа все спіше.

— Ми не засуджені до страти. Це ж свавілля.

— Законник знайшовся! Моліть Бога, щоб вітер відвернув. Це наш єдиний порятунк.

— Подивіться, як розставлені кулемети. В зоні не лишається квадратного метра, що не прострілюється.

— А в казармах?

— Ха! Підпустять червоного півня — сам із казарми вискочиш. Мов корок із шампанського.

Тим часом у робочій зоні кочегар Михайло й сушильник Грицько готувалися до втечі. Вони давно задумали втечу — ото ж іще раніше запаслися гумовими трубками від клізм, поплавками із піноплясту, щипцями-кусачками. Розрахунок був простий: тікати через басейн, за допомогою якого із залізничних платформ подавалися колоди в робочу зону. Їх звальювали у воду й баграми проштовхували на ту половину басейну, яка містилася вже на території концтабору. Отвір до самого забетонованого дна перекривали потім залізними воротами. Але Михайло помітив: поміж воротами й стіною басейну лишалося півметра, що були густо засновані дрютяною колючкою.

У басейні плавало з десятків соснових колод — саме під ними й поховалися у воді наші втікачі. Поплавки з піноплясту, що передбачливо був покритий сосною корою, тримали кінці гумових трубок на поверхні води, дихалося неважко. Щипці-кусачки в Михайлових руках були інструментом бездоганним.

Невдовзі при самому дні з'явився отвір, через який зеки вилізли в ту частину басейну, яка містилася вже поза табором. Тут їм довелось просидіти під водою найдовше: лісова пожежа наближалася до робочої зони. Полум'я, мов велетенський крилатий ящір, перелітало з сосни на сосну — тріщало, бурхало, гелготіло. То гнів, то лукава лагідність вчувалися в полум'яній стихії. Ніби навіть умовляння бісівське: не тікайте від мене — я пригорну вас до грудей, вам буде затишно й солодко.

Сторожова вишка бовваніла неподалік від басейну — саме це й посилювало небезпеку. Рятувала товста соснова колода, що плавала й тут, де вже починалася воля. Михайло завважив ту колоду раніше, а тепер, намагаючи її пальцями, сантиметр за сантиметром підштовхував до залізниці. Треба було діяти так, щоб здавалося, ніби вітер штовхає колоду. Поза нею вартовому не видно було голів, що інколи виринали з води.

Пожежа допомагала вартовим: вона освітлювала басейн, залізницю і платформи на колії ліпше від прожекторів. Але пожежа водночас допомагала й утікачам: вартовий на вищій дивився не в

'басейн — він дивився у житлову зону, де ось-ось мали обізнатися кулемети.

Втікачі непомітно вилізли з води, перебігли попід плятформою і невдовзі, лежачи на узліссі, зважували ситуацію: куди дме вітер і в якому напрямку слід їм рушати, щоб не вскочити із води в полум'я...

І в цю мить сталося неймовірне: вітер, круто розвернувшись, погнав лісове полум'я геть від табору. Отже кулемети мають мовчати. Тим часом втікачі, перехрестившись, рушили в далекую дорогу. Але то вже була інша повість.

— А як же Грицько?..

Тепер наш діалог нагадував якесь священнодійство. Запитання й відповіді давно відомі наперед. І мовби повторюючи слова ненаписаної трагедії, завчено відгукувався Михайло:

— Його взяли на тиждень раніше. Вдома взяли, від дітей. Вигадали додаткові злочини, розстріляли одразу ж після суду. Насправді мене б належало розстріляти — я його підбив. — І після скорботної павзи додавав: — Завжди одного розстрілюють.

В цій завченості було щось страшне — ніби знов і знов повторювався розстріл.

Так, я вже знав: якщо втікає двоє або декілька — завжди одного розстрілюють. Найчастіше під час затримання: за вигаданий опір, за небажання спинитися тощо. Це неписане правило діє й сьогодні, коли пишуться ці рядки. Виграш подвійний: і закон виглядає гуманно, і страху більше — бо неможливо передбачити, на кого впаде смертельний вибір.

Часом я думав: як могли ці двоє літніх мужиків виявити таку легковажність? Аджеж вони підготували втечу задовго до пожежі. Їм лишалося дожити в таборі по кілька років — навіщо ж було ризикувати? А коли вже втекли, чи варто було приходити в рідне село? Хіба ж не ясно, що там на них чигала засідка?

Грицька ще можна якось збагнути: потягнуло до дітей. А як зрозуміти Михайла? Це було те життя, якому не судилося продовження в дітях. Жіноча ласка для Михайла обмежилася цнотливими поцілунками — двадцятилітнім парубком він рушив на війну, яка вже не відпустила його до коханої Насті. Чого ж він зазирає до її обійстя? Хіба ж не ясно, що за чверть століття Настя перестала бути дівчиською, котре його колись цілувало?..

Та, мабуть, людину в цьому світі веде не лише логіка — існує те, чого ми не здатні навіть назвати, не тільки пояснити.

УКРАЇНСЬКИМ ЖІНКАМ РАВЕНСБРЮКУ

I

У світовій публіцистиці за останні 45 років багато написано про нацистсько-німецькі концтабори, які під час панування звироднілого режиму Адольфа Гітлера були продуманим нацистами правдивим пеклом на землі.

Українці, як і всі інші поневолені німцями народи, терпіли великі страхиття нацистського терору, складаючи разом з іншими свою вимушену велику данину окупантському режимові Третього району.

Однак в світі сприйнялась штучно насаджена опінія нібито ми, поголовно, були німецькими вислужниками, а навіть нібито брали участь у винищуванні інших, а зокрема жидівського населення. Хоч всі ми добре знаємо, звідки і чому нам накинено таку анатему, але донині ще не зуміли сказати перед світом своєї правди, належно себе оборонити й вказати на справжніх авторів цього історичного зла.

Ми не заперечуємо, що так, як і всі інші народи, які опинилися під окупацією нацистської Німеччини, включно з поляками, росіянами, жидами, а навіть голляндцями й французами, в нас знайшлися поодинокі люди, що пішли на співпрацю з німцями, допомагали їм (нам усім на шкоду), служили і виконували їхні вимоги. Це є факт і його немає потреби приховувати, як і немає нам чим пишатися. Була війна, була окупація, був тиск і терор, слабші піддавались тому і ставали рабами німецьких гауляйтерів. Український народ їх туди не посилав, не давав їм ніякого мандату, а тому ми не несемо за них ніякої відповідальности. Категорично відкидаємо велику брехню, зфабриковану майстрами КГБ та деякими колами жидівських екстремістів, які свідомо фабрикують проти чесного українського народу наклепи, позбавлені будь-якої правди.

Українці не менше інших в Другій світовій війні кривавилися на різних фронтах, боролись з німцями в нерівних боях, змагались в затяжній боротьбі підпілля, гинули тисячами голодовою смертю у таборах військовополонених, стікали потом і кров'ю на примусових

роботах, як і не забракло нас у всіх млинах смерті — концтаборах Гайнріха Гімлера.

Нашу кривду, наш біль, наші жертви, нанесені німцями, ми, затиснувши зуби, сприймали із збройним спротивом. Ми не плакали! Ми не вміємо плакати, і тому може нас не було чути так як інших. Може нас і не було видно, як інших, бо навіть і тут наші „приятелі” зуміли підтасувати нас під квоти поляків, росіян, румунів, чехів і Бог-зна кого ще.

Але ми були активними учасниками Другої світової війни! Ми не втікали з фронтів, ми не ховалися, не йшли назаріз без спротиву, хоч стікали кров'ю і потом та вмирали не гірше інших на розтерзаних згарищах збанкрутованої гітлерівської „Нової” Європи... А з нами йшли наші дівчата, наші жінки, наші матері... І їх не жаліла, не милосердилася над ними здичавіла, хоч і „цивілізована”, людина гітлерівської смертоносної машини.

II

Равенсбрюк...

Гарне, мале містечко, розташоване над озером Шведтзее, в мекленбурзькій частині Німеччини, недалеко на північ від Берліну, було спокійне й тихе. Нікому з довколишніх мешканців й в голову не прийшло ніяке підозріння, коли пізньою осінню 1938 року приїхала сюди валка вантажних автомашин і почали якісь будови з другої сторони озера.

Будували новий концтабір... Будували його для жінок-в'язнів. 500 привезених із Саксенгаузена в'язнів-чоловіків під наглядом СС працювали цілу зиму, а вже на весну 1939 року виросло там нове місце болю, нещастя і смерті.

Вже влітку 1939 року привезено туди перші жертви. Було їх 867. Майже самі молоді німки, яких забрано з мішаного кацету в Ліхтенбурзі. Щонайменше половина з них були т. зв. „політичні”, а решта підпадала під категорію „кримінальних”. Крім перших 14 бараків для в'язнів, побудовано тут велику швейну робітню, яка мала заготовляти обмундирування для частин СС, внутрішню тюрму (бункер), кухню, а згодом крематорій та газові печі. Все це було обведене густим частоколом і колючим дротом, з вартівнями та баштами для СС, як і окремим місцем для тренування собак-звірюк, що помагали німцям, як справжні їхні вірні пси.

Адольф Гітлер, прийшовши до влади в Німеччині 1933 року, встановив однапартійну диктатуру, якій мусіло підкорятися все. Ніяких компромісів, ніякої критики, ніякого непослуху. А хто тому противився чи навіть виявляв найменше незадоволення, опинявся за дротами концтаборів.

Щоб здійснити таку програму нелюдськості в центрі цивілізо-

ваної Європи, треба було мати силу та надійну організацію, яка сліпо виконуватиме всі, навіть найбільш жорстокі, завдання. І ця сила виявилася в організованих ще до приходу Гітлера (як райхсканцлера) боївках, званими СА (Штурмабтайлунген), а згодом в СС (Шуцштафель), які від партійних упорядників через відділи Гітлера й безпеку дійшли до найбільш диявольських виявів, які знає людина.

Очолив цю есесівську машину баварський німець, народжений в Мюнхені 1900 року, Гайнріх Гімлер. Незначна особистість, але з великим потенціалом зла та прикметами цинічного садизму. Ставши райхсфюрером СС, а згодом ще шефом всієї німецької поліції, він зумів створити подиву гідну залізну гвардію, яка могла дорівнюватись хіба до колишніх римських легіонів. Ця гвардія ділилась на: а) елітарні військові частини, б) охоронні та екстермінаційні відділи, до яких пізніше ще додано СС-Айнзацкомандо, якими проводив заступник Гімлера Райнгард Гейдріх. Коли додати до того ще ославлене гестапо (Гегайм Штатц Поліцай) і поліцію внутрішньої безпеки (Зіхергайтц Дінст), то можемо собі уявити, яким потенціалом розпоряджав Гімлер.

Адольф Гітлер ніколи не здійснив би своїх замірів, якщо б не есесівська машина, яка не лише силою реалізувала його програму, але виконувала всю найбруднішу своєю жорстокістю працю. СС, з одної сторони, — військова елітарність, дисципліна, бойовість, а з другої — це банда горлорізів, які вбивали дітей, насилували жінок, палили живцем людей...

І ось ці Гітлерові „вибранці” управляли й концтаборами. В них, есесів, був неймовірний гін виконати й перевиконати свої завдання, байдуже, хто і що, де і коли. Фанатична віра, безкритичність позбавлення елементарних почувань милосердя чи будь-якої людськості — це було кредо сторожів порядку Третього району.

Одним із тих виродків був комендант концтабору в Равенсбрюку. Офіцер СС Франц Зурен старався не лише втримувати та провадити свій кацет взірцево, бо приїздив тут не раз Гімлер та інші на інспекцію, але, перш за все, вимагав нелюдської продукції в шитті уніформ СС, що недоживлені жінки-в'язні ніяк не могли виконати. Тоді він карав їх тим, що врізував наполовину і так малі пайки гливого хліба чи рідкої баланди. Йому все таки вдалося поставити цю продукцію задовільно, за що його відзначено та нагороджено. Знана електромеханічна фірма Сіменс зробила з Зуреном окремий договір, який привів до побудови цехів коло табору, де тисячі жінок почали працю на три повні зміни, виробляючи й монтуючи електричні частини для воєнної продукції.

Від літа 1939 року, коли туди прибув перший транспорт жінок-в'язнів, концтабір вдесятеро розбудувався, приймаючи в свої

жорстокі обійми тисячі жінок із всіх європейських країн, де вступила агресивна нога німецького солдата.

III

Німецькі концтабори були продумані, щоб елімінувати небажаний нацистами елемент; застрашуванням і терором втримувати дисципліну, безкоштовно одержати засоби військової продукції і прихід з майна конфіскованого в екстермінованих. Щоб досягнути цю ціль, як і впоратись з мільйонами людей, Гімлер із своїми дорадниками в кінці 1942 року вирішили прискішувати всякими засобами винищування, бо німецькі млини смерті не були в силі подолати даного їм обов'язку. Тому вирішено вбивати прискореним способом, а це — газувати і палити.

Равенсбрюк прийняв у свої брами 132,000 жінок і дітей (1939 — 1945), з того 92,000 знищено тут на місці, а коло 15,000 вислано до Авшвіцу і Треблінки, де їх спалено в крематоріях.

Національний склад жінок-в'язнів у Равенсбрюку був різний. Нараховувалось 23 різні національності, але найбільше було жінок з Польщі, як і найбільше їх знищено, а вже зокрема в другій половині 1944 року, по варшавському повстанні. Але були тут і українки, й українські діти... В групі дітей (8-14 років), привезених з Харкова взимку 1943 року, було принайменше двадцять дітей українського роду. Всіх їх загазовано.

Восени 1944 року розстріляно в Равенсбрюку 17 українських дівчат з Великої України, закинувши їм саботаж на фабриці Юнкерс в Маркленбурзі. В цьому самому часі вбито, разом з польками-в'язнями з Варшави, Марію Ястремську, Божену Грабкович і Софію Щудло. На початку 1945 року замучено, а тоді спалено в крематорії: сестер Галину і Ірину Поборців, Валентину Бойко, Наталію Олійник, Раїсу Коваль, Ольгу Чужак, Віру Науменко, малолітню Таню Самочко разом з її матір'ю Настею Самочко. В групі 300 монахинь, привезених з Польщі, було коло десятка українок. Всю цю групу приміщено в т. зв. „палатці”, де не було ліжок, столів, води, а лише зігнिला солома. Їх там протримали понад два тижні, а тоді всіх загазували.

В березні 1945 року, один місяць перед приходом туди советської армії, д-р Розенталь і д-р Лукас при активній допомозі д-р Герти Обергайзер (живе ще до сьогодні в Західній Німеччині), роблячи медичні експерименти, вирізали без знечулення головні жили на ногах в Марії Санько і так вона сконала в безмежних болях, а її подруга Анна Левандовська (була зареєстрована як полька) пережила цей експеримент і була одним із свідків по війні, коли судили тих „докторів”. Багато українок загинуло там, будучи в російській або польській квоті. Деякі мали щастя і вийшли з цього пекла перед

чи після закінчення війни. Одною з тих щасливців була сл. п. Дарія Гнатківська-Лебедь, яка з маленькою донечкою та іншими членами родини були ув'язнені в Равенсбрюку у т. зв. „бункері”, що був відомий жорстокістю, а катом був там представник гестапо СС гауптштурмфюрер Рамдер та його помічниці есесівки Марта Мандель і Дорота Бенц.

IV

1945 рік.

Весна...

Нацистська Німеччина лежала на лопатках, у своїх власних розвалинах, які були политі людським горем, слізьми і кров'ю...

Здавалося, що кожний розумний чоловік, а зокрема патріот та державник свого народу, сказав би: годі! Ми програли, не руйнуймо далі, не вбиваймо... Та не фанатики типу Гітлера, Гімлера, Гебеля, а з ними вся есесівська еліта, вибранці жорстокости двадцятого віку.

Битися до кінця! Нищити все, щоб камінь не залишився на камені...

Гімлер видав окремий наказ по лінії концтаборів: тотальне знищення всіх, байдуже на засоби і методи.

Берлін горів...

Альянти стояли на його порозі, а СС бились далі, тортували ще недомучених до кінця людей. Газові печі та крематорії безперестанку горіли, а в них згоряти тіла невинних мучеників німецької тиранії.

Равенсбрюк...

Комендант концтабору Франц Зурен одержав таємний наказ з Берліну: „...звільнити з табору всіх скандинавських громадян і передати їх шведському Червоному Хрестові... звільнити всіх німок і австрійок, які мають підписати перед тим свою згоду на мовчанку... спалити всіх, хто не може ходити чи вставати з ліжка... всіх інших гнати походом до Балтійського моря і там топити у водах...”

Франц Зурен не завагався ні на мить виконати наказ Берліну. Все пішло з прецизною німецькою точністю, але зформувати похід живих примар-жінок, а їх було понад 25,000, виявилось не легкою справою.

Дня 27 квітня 1945 року з концтабору Равенсбрюк виходили живі трупи жінок, яких зформовано в похідну колону, по п'ять в ряді. Жінки були в капетних лахміттях, простоволосі, або без волосся, обезсилені, а навіть байдужі за дальшу свою долю...

Формування походу тривало аж до пізньої ночі наступного дня. Колони жінок розтягнулися на багато кілометрів, що створило

перешкоду втікаючим від фронту цивільним людям, а також військовим транспортам. Зурен дав наказ зійти з битих доріг і провадити жінок полями, а есесівці їздили мотоциклями, охороняючи жінок-в'язнів. Повели їх у поля, стріляючи кожну, що впала чи присіла, або загризали їх на смерть собаки, які бігали навкруги колони.

30 квітня похід спинився в макленбурзьких лісах.

Була ніч...

Жінки впали на землю найже непритомні. Одні так і заснули на місці вічним сном, інші тихо ридали, треті, сильніші, розглядались за можливістю загубитись в лісі... Втікати, шукати волі ось там, де довкола горіло небо, де здригалась земля від детонацій, де йшов бій, де був фронт...

Коли прийшов ранок, жінки-в'язні були здивовані: їх ніхто не гнав далі в похід. Довкола було тихо...

СС-івські герої не зуміли виконати останнього наказу свого райхсфюрера Гімлера до завершуючого кінця. Вони повтікали...

Понад двадцять тисяч жінок Равенсбрюку були вільними!

Війна, а з нею нацистсько-німецьке пекло, закінчилися для них.

Євген КРИМЕНКО

Ж И Т Т Я

*Життя — вірлиних мрій хороми золоті,
На канві юних літ цвітучі акварелі;
Слотливих потім днів осінні паралелі
І книга споминів у сніжній самоті.*

*Життя — весни привіт і відлет журавлів,
Контрастів перелив в часу струї пливучі;
Початок і кінець в синтезі нерозлучній,
Життя — це родження і похоронний спів.*

*Життя — це рідний дім і чужини скитання,
Людини і Творця невпинний діалог:
Це ласка чи проклін? Яка ж мета остання?*

*Терпіння й зойк невдач? Де ж радість перемог?
А Божя відповідь на всі оті питання:
Життя — це символ-хрест і вічності пролог.*

Вересень, 1989

З МИНУЛОГО

Шкільний двір був двором мого дитинства, мов цілий світ. В кутку біля паркана росла береза з широкою зеленою кроною, під якою любили діти відпочивати під час перерви, а для мене це було місце для роздумів і мрій. За парканом був луг, а далі, вся в кучерявих вербах, протікала річка. В спеку від річки солодко пахло травами, хотілося хлюпнутись в холодну воду, але мені було заборонено виходити з двору. По інший бік двору височіла гора і на ній завжди відпочивала хмарка. На тому дворі було багато дітей — хлопчиків і дівчаток: білявих, русявих і чорнявих з голубими, як небо очима, або чорними, як у річці вода без дна. Під час перерви було багато галасу. Я ховалася десь в кущах від тих хлопчаків, бо вони завжди тягли мене за коси і дражнили мавкою. Я не плакала, бо мама цього не любила.

Неділя була найкращим для мене днем. Мама була зі мною цілий день і їй непотрібно було нікуди поспішати. Ми їли разом снідання, ходили до церкви, де гарно співав хор, ходили до річки, де ми купалися і я бавилася з своїм песиком Палканом. Тому з великим нетерпінням чекала я завжди неділі. Росла я самотньою. У мене не було ні сестричок, ні братиків, крім двоюрідних. Серед школярів був у мене товариш на кілька років старший від мене. Він завжди ставав у захист, коли на мене нападали діти. Після школи він затримувався і розповідав про що вони вчилися. Завдяки йому я рано навчилася читати, а його розповіді про широкий і цікавий світ захоплювали мене і ми мріяли разом про далекі подорожі. Я могла просити і наказувати. Він виконував усе, що я хотіла. Під час війни школу закрили і ми вже не могли часто бачитись. Потім він виїхав і я його загубила.

Минуло багато часу. Я була вже студенткою і випадково, відбуваючи літню практику в Миколаєві, ми зустрілись.

Він був вже поважною особою супроти мене з відповідальною службовою позицією. Почалися згадування нашого дитинства і він мені сказав:

„Ніколи не забуду мавки з двома довгими золотими косами.

Вона була вигадлива й дуже серйозна. Коли торкалася моєї руки, я ставав зачарований. Вона казала — стій, бо ти вже гора, і я уявляв себе горою, я був дубом, річкою, навіть лебедем, хоч над нашим двором ніколи лебеді не пролітали. Коли я був дубом, я підносив свої могутні віти над цілим тим подвір'ям, в моїй густій зелені щебетали пташки, а ніжна береза тулила свої тремтливі листки до мене. А одного разу маленький, безстрашний хлопчисько заліз мені на самісінький вершок...

— Чого хочеш?

— Я хочу побачити, чи широкий світ?

І відтоді я навчився шанувати широчінь і прагнути вдалину. Був я горою і навчився міцно думати. І коли в житті було мені скрутно, я говорив собі: 'Ми будемо міцно думати — гора', і уявляв, як тремтлива берізка ронить свої золоті сльозинки за нашим дитинством. Був рікою — навчився мріяти, як мріяла ти...

Пройшли роки і ми знову зустрілися, щоб знову розійтись... І хоч не був я дубом, ні горою, ні річкою, ні лебедем, я завжди намагався бути тільки людиною, бо того хотіла дівчинка з двома золотими косами”.

Яр СЛАВУТИЧ

ПРАВООБОРОНЦІ

*Газдівський сину з томиком Франка,
Зростав ти беркутом на Підкарпатті.
Твоя, Павличку, кована в багатті,
Гряде постава, мудра і струнка.*

*І вмить Плачинда палко заклика
Усіх байдужих із низів і знаті;
Драчеві змаги, мов мечі крилаті,
Зовуть на подвиги рятівника.*

*Лунає гнівно слово Новиценка,
Соборний дзвін Олеся Гончара
Гуде у світ — як заповіт Шевченка.*

*І знов радіє Київська гора —
Не вмер народ, шаткований доценту!
Для вас, борці, на ній поставлять монументи.*

Едмонтон, 1988.

1

*Я споглядав ту далину,
Що на застиглих хвилях схожа —
Мов їх, ці хвилі, в мить одну
Спинила примха зловорожа
Чи навпаки — десниця Божя.*

*Між скель гриміли в тумані
І грізно пінилися ріки.
Та я втомився — і мені
Уже змикалися повіки.*

*Тоді й прийшла ота мана
Через мої зімкнуті вії:
З'явилась храмова стіна,
Дзвіниця і хрести Софії.*

*Довкола храму — явори,
Шумує клечання зелене.
Тим часом ген із-за гори
Печерська лавра йде на мене.*

*Видіння незвичайне те
Вражає ясністю, огромом —
І наближається, й росте,
І висне золотом, як громом.*

*А я радію, бо мене
Від краю рідного відтято.
Приходь, видіння неземне, —
Даруй мені жадане свято!..*

*Мо', й справді б радісно було,
Якби і лавра, і Софія
Прийшли під ангельське крило —
Не під кігтисту лапу Змія.*

*Поглянь: на бані золотій
З'явився дядечко під хмелем.
Та я вже знав: це він, це Змій, —
Хоча й при галстуху,
З портфелем.*

*Такий, неначе сват чи брат,
Що звук до посмішок привітних;
Немов проноза-бюрократ,
Який вернувся з дач лімітних.*

*Чи, може, офіцер, який
Частіше ходить без мундира.
Він з вами ніжний і м'який —
Людина симпатична й щира.*

*Та це у вимірі однім.
А в іншому...*

*Якщо зумієм,
В той інший вимір перейдім —
І там запахне справжнім Змієм.*

*Той вимір можна віднайти
Не десь ув огненній гесні,
А там, де вишки і дроти,
І безневинно убійсні...*

*А дідько на святім хресті
Портфель повісив діловито,
В'юном крутнувся на хвості —
І в бляху вдарило копито.*

*Сякнувся, втерся нашвидку,
Лайнувся голосно і грубо —
І задвигтіло в гопаку
Церковне золото, як бубон.*

*...Гоп, мої гречаники,
Гоп, мої милі...*

2

*Я гримнув знизу:
— Сатано,
Ану ж бо геть з святого дому.
А він у відповідь:
— Давно
Мені про тебе все відомо.*

*Ти ж той Руденко, що колись
Сторожував на кладовищі,
На атомнім*...*

*Ми поклялись
Шукати істини найвищі...*

*Я ж думаю: бреши, бреши —
Гадаєш, мабуть, клюну знову.
А в протокола запиши:
Мовляв, підточує основу.*

3

*Ми в Пирогові не клялись,
А, може, й не поговорили.
Ти був тоді то хитрий лис,
То грізний випар із могили.*

*Це сталося в далекі дні —
Тоді вже я попав у жорна,
Та ще не пролягла мені
„Столипінська” дорога чорна.*

*) Автор справді в 1975 році служив сторожем на атомному могильнику в Пирогові.

„Столипін” потім — рік чи два
Я ще отут посторожую,
Де є такі чудні дива,
Що з чортівщиною межують...*

*Проте я тут не зек, а страж:
Біля могил стою на варті.
Не бійся: підійди і зваж,
Чого оці могили варті.*

*У старокиївським селі
Ні в кого не питали згоди:
Обгородили шмат землі,
Ховають атомні відходи.*

*В могилах скриньки із свинцю —
Їх сотні, вимощені справно.
Ту вже засипали, а цю
Заготували нещодавно.*

*А та, найперша, як і слід, —
Зелена, від сусідок вища...
Балакають, на триста літ
Киянам стачить кладовища.*

4

*Тоді ж бо й скоїлось оте,
Що жахом у душі постало.
...Дивлюсь: криниця, а проте
Вода в ній буцім із металу.*

*Це теж могила — для води,
Що здобула пекельну вдачу.
І зазираючи туди,
Я ніби щось знайоме бачу.*

*Щось там ворухиться на дні —
Ба, нібито на мене схоже.
Але ж не вірте Сатані —
Будь-ким прикинутись він може.*

*) „Столипін” — на в'язничному жаргоні спеціальний вагон для перевезення в'язнів.

Зненацька чую:

— Відпусти!

*Я тільки дірочку прокляну.
Не побіжу — хоч вільно плюну.
Хіба не бачиш? Я — це ти.*

*Я видерся з того вогню,
Де стогнуть душі — грішні, голі.
А не відпустиш — так вчиню,
Що й сам опинишся в неволі.*

*Він це вчинив. Але тоді
Я стражем був — тож мовив гордо:
— Сиди в диявольській воді,
Сховай свою пекельну морду.*

*Ти не підробишся під нас —
Нам підступи твої відомі.
За триста літ ми знайдем час,
Аби прибрати в нашім домі...*

*Та раптом задвигтів бетон
Попід криницею страшною.
Хтось там піднявся — й сотні тонн
Завурилися піді мною.*

*І регіт, наче землетрус,
Завдав мені тупого болю.
— Ой, насмішив! Мотай на вус:
Я швидко видерусь на волю.*

*Які там триста? Років сім —
І хуга атомна засвище.
І стане зрозуміло всім,
Що Київ — також кладовище.*

*Смерть помандрує крадькома —
Ніде ні грому, ні руїни.
Та захисту в віках нема:
Зведу на пси пів-України.*

*З'їси редиску — й то вже смерть,
Її несуть сливки й томати...*

*Отож тепер чи круть, чи верть —
Від мене нікуди втікати.*

*Ту кару вам готує час
За те, що не жили, а спали.
В століттях вирощу із вас
Свою породу — шестипалу.*

*А хочеш знати, де той цвях,
Що скріплює мої кутурни?
Весь фокус в хитрих папірцях,
Котрі ви кидаєте в урни.*

5

*Я довго мов прибитий був —
Криницю згадував бісівську.
Та згодом все ж таки забув
Про ту погрозу пирогівську.*

*Як жив, що бачив — не питай.
Літа не скрутиш в перевесло:
Аж під самісінький Китай
Мене в „столипіні” занесло.*

*Я тут усякого зазнав:
І спеки, і сибірських віхол.
Та все ж лукавий наздогнав:
Бач, сірим видом приїхав.*

*Портфель гойднувся на хресті,
Заворушилося копито.
Очиці сонні і пусті —
Напевне, забагато пито.*

*На лисині сліди від мух
І жилки кривулясті, сині.
Скажи мені, пекельний дух,
Яке у тебе свято нині?*

*Він, ніби магазинний зав,
Гладкий, ледачий з перепою,
Махнув рукою — показав
Дахи над Прип'яттю-рікою.*

*Щось там невидиме зроста
І суне через огорожі
На білокамінні міста,
На верби, соняхи і рожі.*

6

Щось там невидиме...

Еге,

*Та це ж знайомий з Пирогова!
Повітря пружне і туге —
Його колиска і основа.*

*Уже не в скриньках із свинцю,
Не в бетонованій криниці —
Грайливий вітер з путівцю
Дівчатам напина спідниці.*

*А хлопцям підійма чуби —
Як пахне він весняним цвітом!
Здавалося б, що для журби
Підстав нема наступним літом.*

*Та я рушаю на поріг —
Іду на сповідь і на кару:
Судить нещадно — не вберіг
В могильнику страшну почвару.*

*Ганяв від цвинтаря ворон:
Летить туди, де вже розквітло.
А від суворих заборон
Звільнив пекельне Антисвітло.*

*Лякав берданкою сову —
Спочинь в безпечному затінку.
Але забув, що сам живу
Із Антисвітлом через стінку.*

*Кружляло чорне лжезерно
Над простором річок і суші —
А я не бачив, що воно
Невидимо руйнує душі.*

*Тягар несплачених боргів
Все нижче буде нас клонити.*

*Не увібгати в Пирогів
Всього, що слід захоронити.*

*Хтось видужав, а хтось помер.
Десь хлипає дитина хвора...
Скажіть, чи будем відтепер
Такими, як були учора?*

*Не слухайте, що кажуть нам
Недоброзичливці і сноби.
Та варто внукам і синам
Збагнути, що таке Чорнобиль.*

*Ні, не поступляться сини
За пайку м'яса чи за лички.
Та що затямили вони:
Космічний образ Сатани
А чи бузковий ніс п'янички?..*

*Я це пишу не для повчань.
Але ж бо відають народи:
Плететься бездуховна твань
Лиш там, де гасне Дух Свободи.*

1986, грудень. Село Майма, Сибір.

Любов КОЛЕНСЬКА

СЕРЦЕ В ПОШТОВІЙ СКРИНЬЦІ

Кожний день, завітчаний ромашкою сонця чи смаганий вітрами, Адріянові однаковим був, однаково нудним. Недавно його відправили з праці, і він сидів собі ліньки, без ніякогісінького зайняття. Тому Адріян покинув містечко і перейшов жити до своєї битої вітрами хати на селі.

Та й скажіть, кому не вкучилося б одне і те саме життя в чотирьох стінах хати: телевизор, книжка, газета, грамофонні платівки... Хібащо іноді до Адріяна заходив хтось із його сусідів, властиво не так до нього, як щоб за чаркою, у божественному похмільлі розважити свою нудьгу. І в яке зайняття не запрягався б Адріян — нічого путнього з того не виходило. Починав коло будь-чого заходитись і те покидав і... нудгував далі. Колись кохався ще в природі, але тепер вона не поєднана з ні з ким з людського роду, ставала неживою, нецікавою.

Та чи ви завважили, що в житті часто трапляється щось таке, що похитне людиною у незвичайний спосіб. І тут неважливо, чи ви майстер своєї долі, чи, бува, хтось вами покереує. Сталось таке і з Адріяном. Як кожного пополудня, він підійшов до своєї поштової скриньки, вигорнув звідтіля листи і газети, та й, не кваплячись, подався додому. І, засівши у вигідному фотелі, наперед кинув оком на сторінки газет, не силуючись їх читати, а тоді відкривав коверту за ковертою. Переважно в них були рахунки до вирівняння заплати, повідомлення про якісь збори, аж раптом — очам своїм не вірив:

„Дорога Талю! Як нам ще довго одне без одного бути? Навіть з церкви додому мені рідко доводиться Тебе проводити. Та й хотів би з Тобою кудись піти, чи то в кіно, чи просто пройтись, чи проїхатись автомобілем... Аби лиш з Тобою бути... Але Ти все відмовляєшся будь-чим... Та й скажи мені ще, Талю, чому в Твої очі закрався наче холод? Ти ж уже була в моїх обіймах і уста Твої моїм не чужі й не байдужі... Невже розлюбила? Я вкінці хочу поговорити з Тобою про майбутнє, про нас...” — А далі в листі — нецікаві слова: про його успіхи в праці, про те, як збільшилось його банковеkonto. А

там ще кілька чулих слів, але, на Адріянів смак, — надто прозаїчних, і підпис: „Павло”.

Дивно, проте цей лист, дрібно друкований на машинці, особливо ж слова про Талині уста, чомусь розхвилювали і подразнили Адріяна. Та він лиш здвигнув раменами і, підвівшись, заклеїв листа і вкинув його до скриньки. Яка це біда понесла листоношу вкидати чужого листа в його скриньку?.. А й він сам — йолоп останній — не зауважив, що лист не до нього...

Пройшло кілька днів, а той тиждень у однаковісінькому для Адріяна нуднющому порядку. Дні ще як дні, а ночами сон не приходив. Забув Адріян про листа того, що хвилював його, та ще й зацікавив. Аж раз знову, забувшись і не поглянувши на прізвище на коверті, відкрив листа... А там уже, коли пізніше, помилково, листоноша вкидав оці листи в його скриньку, читав він їх уже один з одним і просто заносив у Талину поштову скриньку. Мабуть цікавість його брала верх над совістю, бо коли бачив листа в білосніжній коверті із перламутровою обвідкою, навіть не задумувався, а брав його додому, наче свою власність. І чи тільки це була цікавість? Не зовсім. Адже тепер він уже з нетерпінням чекав, чи не попаде лист в його скриньку, і, ніби перейшовши всі недозволені мости, знайомився з Талею, Павлом, з їхнім способом життя, інтимністю, а навіть із різними примхами. І коли раз-у-раз перестерігав Талю, то в нього горіли, пашіли щоки; йому здавалось, що, глянувши на нього, вона розкриє його таємницю.

Аж зненацька одного дня Адріян відчув, що починає у Талю закохуватись. У нього весь день тільки гадки були що про неї. Правда, Талю він знав віддавна. І вже раніше йому подобалось її пухнате волосся, блакитні подовгасті очі. Але тепер ще притягала Талина удача — промениста, ніжна, радісна, про що вчитував у Павлових листах, коли цей цитував Талині слова. Ба, й пізнавав її глибіню духовну, якої досі не зустрічав серед інших дівчат. Пізнавав її і зживався з нею.

І було б усе, як досі, якщо б Адріяна не вдарили слова в Павловому листі:

„Дорога Талю! Ти вчора написала до мене, як ніколи, такого чудового листа. Читаючи його я повірив, що Ти мене справді любиш.... Хоча Твій поцілунок при прощанні ледь-теплий був... Та про це іншим разом... Однак скажи мені, моя Талю, чому Ти відмовляєшся зустріти мене в своєму домі? Адже я хотів би познайомитись із Твоїми батьками. Ти ж хіба знаєш, що я хочу затримати Тебе назавжди, одружитись із Тобою хочу, щоб Ти уже ніколи не виходила з моїх обіймів, щоб це був тільки я, а не хтось інший. Щоб Ти була зовсім моя. — Твій Павло”.

Враз Адріян побачив себе з Талею зовсім близько і на своїх

устах відчував дотик її уст. І мріяв, мріяв. І почала його турбувати думка про подружжя поміж Павлом і Талею. Тож не витерпів, і ніби Талиний адоратор, ніби це Павло написав до неї, теж друкуючи на машинці, і підписуючись Павловим ім'ям.

„Кохана Талю! Ти, як бачиш, зустрічатись тут на оселі нам не щастить, — завжди бо надійде Твій чи мій знайомий і навіть поговорити нам не дасть. Гарно було б, щоб Ти післязавтра вийшла на бульвар, що біля міської ратуші у нашому містечку. У мене там справи до полагодження. Чекатиму о годині 4-ій по полудні біля каштанів. Там лавочка, то й посидіти зможемо. Твій Павло”.

*

* *

Нарешті надійшов той день, коли Адріян мав побачитися з Талею. Ішов, а серце його кудись схвильовано бігло вчвал, здавалось, скоріше від його кроків... Хтось міг би подумати, що це в нього перша зустріч з дівчиною... Зблизився до бульвару, до двох каштанів, до лавки. Таля вже там була: поверх ясних її кучерів — солом'яний капелюшок, а шовкова темнозелена сукня тісно обтягала її тонюсенький стан, прилягала до її високих грудей. А внизу широким дзвоном з кожним Талиним кроком хвилювалась її сукня. Вона проходила то сюди, то туди. А потім стурбовано подивилась на годинник...

Адріян підійшов до неї і запитав:

— Скажіть мені, будь ласка, в який бік мені направитись на вулицю Линден? Хоч живу в цих сторонах, але туди я ще ніколи не ходив. Вибачте, що до вас, незнайомої, звертаюся, але я уже запитував у кількох зустрічних прохожих, але вони ніяк не вміли мені пояснити. Тому я до... вас.

Мить вона помовчала, аж врешті, підвівши на нього збентежений зір, сказала:

— Чому ні. Виясню. Це дуже проста дорога. Наперед підете цією вулицею вгору, потім на перехресних світлах скрутите наліво, а там, — і Талині очі глянули на Адріана — а з його обличчя дивилась на неї пара брунатних очей, що послали їй такий теплий погляд, що вона здивовано глянула на нього.

— Начебто я вже вас десь бачила... Ви — українець?

— Так. — І він з англійської мови перейшов на українську: — Ви, напевне, мене бачили, адже я належу до тутешньої громади. Але, вибачте, пані, ви наче на когось чекаєте?

Таля йому нічого не відповіла тільки прикушувала в напруженні уста, знову глянувши на годинник.

„Боже, яке в неї ніжне зап'ястя руки! Рожеве, аж начебто прозоре”, — подумав Адріян на відході:

— Дякую вам! Гарно було ближче познайомитись з вами!

— Ближче?.. Хіба ми були колись знайомі? — і на нього із здивуванням глянули її волошкові очі.

Адріян завуалював свої необачні слова підкреслено весело:

— Та це я лиш так сказав, як це буває при зустрічах із гарними жінками. — І, вклонившись їй, вже вибачався: — Я, певно, у ваших очах ніби якийсь нахаба, бож навіть свого прізвища не сказав. Я — Адріян Турманович.

А тоді вона, наче відрухово, докинула:

— А я Наталя Кримчевська. Тут ми живемо в одному великому гурті. Тож познайомимось. Я, бачите... чекала на свого знайомого. Звичайно, він точний...

— Не тривожтесь, — заспокоїв її Адріян, — йому, можливо, перешкодило щось.

Схитнулись хмари і послали на землю кілька краплин дощу. Завагавшись на мить, Адріян сказав:

— Мабуть піде дощ. Дозвольте, панно Наталю, підвезти вас додому. Тут, біля цього бульвару моє авто. Можливо, що ця особа, що мала прийти...

Але Таля швидко заперечливо хитнула головою:

— Спасибі вам! Бачите, я ще почекаю. Дощ невеликий.

Адріян вклонився їй і відійшов ніби з піснею легкою якоюсь у серці. Відійшов, щоб відтепер сумувати за нею ще більше...

А так, властиво, від цієї пори нічого не змінилось, лиш в Адріана більше зросло прагнення перерахувати Павлові листи. І він тільки чекав на це, що листоноша знову ...помилиться... Це рідко траплялося, але й те добре було, що принаймні час від часу в його скриньку попадав Павловий лист. Та що й казати! Він закохався і строчив листи до неї, — ніби це Павло — сповнені палкого горіння і ніжності великої, такої, якої він досі не знав. Іноді він перестрівав Талю то тут, то там серед громади. А на одному з концертів він так задивився на неї, що вона, відчувши його погляд на собі, вся зарум'янілась.

Одного тільки не знав Адріян, що Таля змінилась у своїх почуваннях до Павла, чи радше у відношенні до нього якась тепліша стала. Її тепер з дивною силою почали притягати Павлові листи, особливо ті сповнені глибоких почувань. Не знала тільки, що їх писав не Павло, а Адріян. Вона навіть раз запитала Павла, чому він, умовившись з нею на бульварі біля міської ратуші, туди не прийшов?.. На це Павло здивовано їй заперечив, що він ніколи з нею не умовлявся на ніяку там зустріч, що це хіба якась помилка. Далі Таля не настоювала, подумала, що Павло, мабуть тепер надто зайнятий працею й, можливо, забув. А коли, вона, сіяючи вся сказала йому, що їй подобаються його теперішні палкі листи, Павло від них не відмовлявся і не заперечував, бо вірив, що певно такими

вони справді є. При тому він вдоволено посміхався: „Адже тепер вже не буде ніяких перешкод. Ще трохи і вони одружаться”. Тільки раз, коли Адріян знову листовно умовився з Талею, щоб зустрітись, а вона, не дочекавшись, про це Павлові сказала, то він нетерпеливо кинув:

— Мені здається, Талочко, що в тебе якісь галюцинації чи що...

Адріян не прийшов тоді, бо побоювався, що коли він знову „припадково” з'явиться на умовленому місці, Таля могла б почати підозрівати. А при тому ще й подумав збиточно: „Не шкодить, хай почекає. Може побачить, що Павло зовсім не той, що вона думає!”

Адріянові було ясно, що він щораз більше заплутується у рядки уявного покищо роману, лиш той роман творить не хто інший, а він сам.

Та одного дня прийшло оте найгірше, прийшов кінець його мріям, бо довідався, що Павло і Таля одружуватимуться.

Адріяна усього струсонувало терпким хвилюванням і занило серце болем, а на його душу налягла така гнітюча пустка, що не знав, що йому далі діяти, куди подітись, де заховатися перед невимовною дійсністю. Якже йому бути далі без Талі? Без Талі, любови його, що він сам створив своїми, ніби Павло, листами. І щоб з нею в горі своєму не зустрічатись, він не виходив нікуди.

Правда, раз мусів вийти за деякими орудками і зустрів її зараз таки біля її дому. Глянула вона на нього, начебто хотіла щось йому сказати. У нього аж перехопило віддих і знову вразив його біль, що з ним ніяк поради не міг... Проте, він якось існував. Не дивився щоправда на календар, тому не знав, що пройшов тиждень, потім другий від цієї злощасної вістки про шлюб.

Одного ж дня кинуло Адріяна в гаряч і холод, бо коли він відчинив свою поштову скриньку, побачив лист, написаний незнайомим йому почерком. Він угадав, хто був адресантом і серце його побігло швидко, швидко... Це ж писала Таля:

„Мій Знайомий і Незнайомий Друже! Прийдіть післязавтра на той бульвар, де ми раз (припадково) стрінулися. Прийдіть у тому самому часі, що й тоді — Таля Кримчевська”.

Адріян бажав і шалено боявся цієї зустрічі. Адже вона — одружена тепер — з ним умовляється побачитись!

І ось прийшов той день і той час. Він зауважив її зразу, ніби навмисно — вона одягнулась в ту ж шовкову темнозелену сукню як тоді, коли вони вперше розмовляли. Привіталися, а потім закам'яніли в мовчанці, і стало тихо і стало нестерпно. Врешті Адріян перервав тишу:

— Ви... тут? Я чув, що ви зі своїм мужем вибираєтеся до Італії...

— До Італії? Я? Навіщо мені до Італії?..

— Адже медовий місяць... — Хотів щось дотепне сказати, але слова застрягли б горлі, а серце билось, билось...

— А так тепер признавайтесь, — і його торкнувся Талин погляд. — Адже це ви писали оті листи до мене? Особливо ті, що в них розказувалось про палку ніжність і кохання... Спочатку я якось не звертала уваги на змінений тон Павлових листів, а потім стала міркувати, що тут щось не те... Адже у Павла ніколи не було поетичної вдачі. Раптом він змінитися не міг. І ось кілька днів тому я додумалася, хто був автором ніжних дисципів... Павло і я стали чужими собі; тож краще коли кінчати, то зразу. — І затихла, ніби втомилася, і на Талині волошкові очі набігли сльози.

А тоді Адріян почув докір:

— Скажіть, чому ви таку гру завели зі мною? Хіба так гарно? Адже в кожного в нас є серце — і ми є люди, справжні, живі люди, і це болить... Як ви могли?!

— Талю, прошу так гостро не судіть мене. Спочатку я забавляв себе тим, що листи мої, а не Павлові вони... А якщо і дійсно гра була, як ви сказали, Талю, то тривала вона коротко, і не легковажність володіла мною, а щось зовсім інше, чому назви нема... Правда, не треба було так. І соромно мені тепер... Але коли б не ці листи, не міг би я ближче пізнати вас, не міг би...

На нього глянули Талині затінені сумом очі.

— Талю, тільки кілька хвилин... Я виясню, — просив Адріян, — а тоді хоч що робіть зі мною, але не сердьтесь, не гнівайтесь, бо... — і жалісно глянувши на неї, замовк.

Талю хвилину ще вагалась. Було видно, як у неї тремтіли руки. А тоді нерішуче сіла на лавці, а біля неї — Адріян. Поглянувши на них, можна було сказати, що тут сидять двоє або дуже чомусь засмучених людей, або закоханих, що після якогось непорозуміння знову пригорнуться одне до одного, стужившись за поцілунком.

І Адріян просив:

— Талю простіть... Талю, вибачте мені! Ще раз скажу, що гра моя тривала дуже коротко. Бо потім, — чи вірите, я вас почав любити. Зродились у моїй душі такі сильні почування, як ніколи ні до кого...

Талю з запитом глянула на Адріана, здавалось, не знала — чи вірити. А потім:

— Все це таке дивне, але вірю вам... І мені здається, Адріане, мені здається, що і я теж не байдужа до вас... Хоч і дивуюся: невже це можливе? — І враз з її обличчя спадав мов серпанок за серпанком. Воно мінялося, світліло, а в очах загойдалася усмішка жінки, що любить — і уста її повніли, наливались солодом... Та раптом

стрепенувшись, вона підвелася з лавки, стискуючи в руках торбинку:

— Тепер, Адріане, я мушу вже іти... Мене чекають вдома.

— Чи можна вас підвезти, Талю?

— Ні, ще не сьогодні. Над усім мені спершу треба подумати, бо воно все таке раптове і нове, наче я в якомусь сні... — і вона провела рукою по очах... І враз йому назустріч запроменів ніжний погляд волошкових Талиних очей. А потім вона ще додала: — Але я вже не гніваюсь на вас. Я зрозуміла...

Адріан узяв її за руку, торкнувся, але не поцілував, не відважився.

— Талю, ми побачимось, ми ще...

— Так, побачимось! — І кивнувши йому головою, Талю відійшла, залишаючи біля Адріана наче світляний промінний круг...

Адріан сіяв з радощів і, увійшовши в хату, заспівав на весь голос. Це було завжди так, коли він був щасливий.

А ввечорі він писав Талі листа. Писав листа, в якому слова для Талі були кращими сріблених зір, бо все блідло, відходило у тінь перед найкращою в світі мелодією кохання. Адріан бо розповідав Талі про свою любов, яка вже ніколи не минеться.

Липень 1989

З ПІДСОВЕТСЬКОГО ГУМОРУ

— Чи буде злочинство при комунізмі?

— Ні! Не буде що красти.

* * *

При розкопках в Єгипті знайшли саркофаг з мумією. Експерти не могли встановити, чия це мумія. Запросили трьох спеціалістів з ССРСР. Советські експерти, засукавши рукави, наказали всім залишити приміщення. Незабаром вони вийшли, витираючи піт з чола:

— Аменготеп XXIII!

— Як вам вдалося встановити? — здивувалися єгиптяни.

— Сам, сволоч, признався!

* * *

Плякат у кабінеті Михайла Горбачова: „Наша партія бореться за звання комуністичної!”

Володимир БАРАГУРА

ЗУСТРІЧ З РУСАЛКОЮ У ХВИЛЯХ ОКЕАНУ

Романтична пригода громадянина-сеньйора

Теоктистові Пляжуків померла дружина Марія кілька років тому, але він ніяк не міг погодитися з фактом її смерті, хоч повернувся до звичайних своїх професійних та суспільно-громадських зайнять, які збільшилися ще домашньо-побутовими турботами. Назовні перед людьми Пляжук був, як і раніше, товариський, привітний, усміхнений, навіть жартівливий. Тільки в хвилини самоти відчував пустку й тугу, бо зі смертю дружини зійшла в могилу і половина його власного “я”.

Він знав Марію довгі роки, ще до одруження, і вбачав у ній ідеал жінки-подруги. Одружившись з нею — не розчарувався, а, навпаки, переконався, що зробив правильний вибір. Обидвоє розуміли себе взаємно та доповнювали одне одного, відчували й думали подібно. Дружина була його повірницею й надхненницею, а своєю погідною, оптимістичною вдачею підтримувала його в хвилини сумнівів чи зневіри, давала йому поштовх до творчої праці.

У самоті власного помешкання, яке втримував у такому вигляді, в якому залишила його Марія, він відчував її духовну присутність та незриму турботу й опіку над ним. Він часто дивився на великий портрет дружини над ліжком і йому здавалося, що вона супроводжує його своїми синіми очима. Другою пригадкою її духовної присутності став йому макет проєкту їхнього спільного нагробка. На її гранітній плиті була викарбувана сентенція: „Ціле життя шукала квітки щастя”. Чи знайшла — він не знав. Навіть вмираючи вона не відкрила йому цієї таємниці, а останні її передсмертні слова були: „Я тебе дуже люблю”.

Чому він помістив таку сентенцію? Декілька років перед смертю Маруся була занедужала й у гарячці шептала: „Квітка щастя, квітка щастя”. Після її видужання він придбав дружині картину Володимира Баляса, на якій зображена дівчина, яка в Купальську ніч зриває мітичну квітку папороті, що в повір'ях народу буцімто приносить щастя, але яка насправді ніколи не цвіте.

Це символ і zarazом пригадка неіснуючого в дочасному житті людини щастя.

Пляжук часто сягав думками у перші хвилини їхнього знайомства, що поступово переходило в дружбу, потім у кохання й подружжя. Перед його очима пересувалася інколи кольориста, інколи понура, сіра стрічка їхнього спільного життя.

*

* *

Деякі члени родини, навіть рідні діти та ближчі знайомі, натякали йому на поновне одруження, от так, „для товариства”, вважаючи такий крок єдиним ліком на самоту. Але така думка ніколи навіть не промайнула в його голові. Він ніяк не хотів, щоб поміж ним і Марією станула якась інша жінка. При всій пошані до вродливих жінок він не бачив жодної, яка могла б зайняти місце його єдиного справжнього кохання.

*

* *

Марія любила океан. Вони багато років їздили під час вакацій на чудові пляжі південносхідного побережжя. І після смерті дружини Пляжук продовжував ці поїздки. Він теж любив море. Не тільки тому, що воно нагадувало спільно з дружиною проведені приємні хвилини в житті, не тільки тому, що в надбережному піску надаремно шукав тепер слідів її стіп, а в гомоні людських голосів дослухувався звуку її голосу, але й тому, що океан нагадував йому людське життя й він радо проводив паралелю поміж цими двома стихіями.

Він залюбки залишався на пляжі під вечірню пору, коли вже любителі сонця, піску й солоної води йшли вечеряти чи втішатися розвагами. Тоді він сідав на березі океану й заглиблювався у філософські міркування над суттю людського життя. Він бачив подібність між морем і життям людини. Недаремно в надгробних риданнях згадується про „життєєє море”.

Бо, справді, море нагадує життя людини. Море здавалося б безмежне й бездонне, але це тільки сповидність. Найбільший і найглибший океан має свою обмеженість. Плесо моря може бути спокійне з легкими морщинами на поверхні води під впливом леготу. Морська вода може мінитися різними пастелевими, принадними для ока кольорами — лазурним, ясно-зеленим, синім. Воно може бути освітлене соняшними променями або залите срібlistою доріжкою блідолицього. Але воно може бути й неспокійне, сердите, бурхливе з грізними нищівними бурунами.

Пляжук любив спостерігати море й роздумувати над подібніс-

тю океану до людського життя під час припливу або бурі. Тоді хвилі набігали грізними валами та з диким ревом і зловіщим шумом намагалися вдертись якнайдалі на суходіл. Одначе, незважаючи на найбільші зусилля, вони муіли безсильно відступати і, розпливаючись, вертатися до накреслених Творцем меж.

Чи ж це не нагадує амбітних, розпучливих людських піднесень, дерзань, намагань досягти духовних, інтелектуальних чи матеріяльних вершин на те, щоб зазнати невдачі й розплистися безсильно в пересічі повсякденного життя, так як грізні буруни розпливаються по прибережному піску чи розбиваються та розбризкуються на дрібні краплини об надбережні скелі? Бо все на світі — й мертво-фізичне й духовно-інтелектуальне й насажене потенціалом почуттів — має свої обмеження й ніякі зусилля не дадуть переступити накресленої межі. Ніхто не скочить вище себе.

В морському бездонні живуть невидимі для людського ока міріади тварин, животин та рослин. Так і в глибинах людської душі приховані підсвідомі, а то й неусвідомлені інстинкти, нерозгадані почування, порухи.

А ще любив Пляжук спостерігати грізні темносірі аж чорні буруни, які, незважаючи на свій понурий колір, мають білі гребені. Це впевняло його, що й найтяжчі та найбільш болючі переживання в люському житті мають свої ясні, надійні моменти. Кожна чорна хмара має срібне обрамлення.

Спостерігання моря в погідний день під час купелі, коли воно гомонить голосами й сміхом сотень людських істот, під час повного спокою в підвечірні години та в час бурі й негоди давало Пляжукові матеріял до філософського мислення та приносило йому полегшу, внутрішній спокій, привертало захитану душевну рівновагу.

*

* *

Сьогодні Пляжук був у погідному настрої. День був чудовий, ідеальний на пляжування. Поміркована температура, низька вогість, освіжний легіт від океану, лазурний колір води, лагідні хвилі-морщини. На пляжі було багато людей — дехто під парасолями, дехто проти неба. Прибережні води роїлися від купальників. Дехто стояв у воді спиною чи боком проти хвиль і втішався їх легким масажем. Відважніші підходили до смуги заломлювання гребенястих хвиль і кумедно підстрибували, щоб вони їх не заливали, інші головою пробивали й тріумфально виринали потойбіч хвиль. Діти галасували, вживаючи пристроїв до плавання. Ген на обрії мерехтіли кольори полотнищ вітрильників, вітроплавів, мчали з гуркотом швидкоплавні моторні судна. Під небом літаки реклямували ресторани, крамниці, розвагові льокалі.

Пляжук станув поблизу смуги заломлювання хвиль і цупко вгруз у пісьове дно океану, щоб не дати хвилям збити себе з ніг. Звідси добре було обсервувати людей, які проходжувалися по пляжі, зокрема жінок у різнорідних купелевих одягах, різної вроди, фігури, росту й вигляду. В перервах поміж напливом хвиль пригадував собі, як із дружиною трималися цупко за руки і спільно ставили опір хвилям так само, як і в реальному житті спільно відбивали удари найгірших життєвих бурунів.

Раптом крізь гам людських голосів, крізь шум хвиль, гуркіт моторів суден і літаків Пляжук почув за собою звук милого жіночого голосу, хоч не бачив хто говорить і в гаморі не розумів сказаного. Одначе здавалося йому, що мова звернена до нього. Він обернувся і побачив перед собою молоденьку, вродливу, усміхнену, чарівну дівчину, що несподівано виринула з води. А що був романтиком і фантастом-мрійником, майнула йому думка: „Та це ж морська русалка з хвилі океану!”

Між ними почалася звичайна в таких умовах розмова на тему погоди, океану, пляжі, вакацій. Після кільканадцяти хвилин розмови дівчина сказала, що мусить відійти, бо на пляжі чекає її сестра, яка сидить під парасолею, бо лікар заборонив їй купатися в морській воді. Пляжук підійшов до дівчини й представився “Тео”. Вона назвала своє ім’я “Ольга” й подала йому дрібну долоню, яку він відрухово поцілував.

Прощаючись, русалка спитала свого співрозмовника, чи після обіднього відпочинку Пляжук прийде купатися і чи можуть знову зустрінутися на “морську розмову”, бо їй приємно було з ним познайомитися та поговорити. Вона тут не має знайомих і була б рада з кимсь обмінятися думками. Пляжук зрадів з перспективи поновної зустрічі, бо, незважаючи на велику різницю віку, русалка видалась йому приємною, інтелігентною співбесідницею. Умовились зустрітися в тому самому місці, де дівчина перший раз виринула з хвиль, бо в муравлищі людських тіл у купелевих одягах нелегко себе віднайти у вічно рухливій, шумній стихії. Орієнтаційним знаком мала бути похила дерев’яна плятформа, якою треба було сходити з твердого суходолу на прибережний пісок. Другим орієнтаційним знаком буде солодководний душ для сполікування з тіла солоної води й піску.

Рівно о 4-ій годині по полудні Пляжук стирчав уже в воді і вдивлявся в умовлені орієнтаційні знаки. Минуло кілька хвилин, але дівчина не з’являлася. Коли це раптом її струнка постать і усміхнене вродливе личко виринули з пінливої хвилі. Цим разом розмова стала більш особистою, інтимною. Пляжук розказав русалці дещо про себе й про свою дружину та про свої мислительські міркування в погляді на світ і на людське життя, на подібність життя до моря.

Від своєї симпатичної співбесідниці довідався, що вона з Тексасу, студіює економіку, але, на жаль, завтра зустрінеться з Пляжуком востаннє, бо це кінець серпня, вона мусить за кілька днів скласти іспит з літнього курсу економіки. Завтра вона обіцяла теж сказати Пляжукові одну несподіванку, але хай буде терпеливий і цікавий.

Вістка про раптовий від'їзд морської русалки засмутила Пляжука, а розкриття обіцяної несподіванки його заінтригувало. Але він не прозрадився перед співрозмовницею зі своїх тривог. Решта часу пройшла на принагідну, поточну, уривчасту розмову, на спільне поринання головою проти хвиль, на підстрибування, щоб високий бурун не залив їх піною, на спільні зусилля встоятися, тримаючись взаємно за руки, коли нахлинала раптова хвиля. Пляжук скидався на кита поруч в'юнкої рибки...

*
* *

На другий день морська русалка з'явилася дещо пізніше і Пляжук побоювався, що вона взагалі не прийде. Розмова не клеїлася. Дівчина заявила, що відійде раніше, бо по полудні мусить бути на летовищі.

Відходячи, вона притулилася до Пляжука й майже шепотом розкрила обіцяну таємну несподіванку — цього року восени вона одружується...

На Пляжука наче хлинула велетенська хвиля-бурун, хоч море було спокійне. Але він опанував себе й побажав дівчині, уявній морській русалці, багато щастя. Поцілував її в обі руки. Вона віддалилася декілька кроків, але за хвилину вернулася, поцілувала Пляжука в щоку й промовила: „Як я хотіла б, щоб мій чоловік був такий, як ви...”

Вона швидким кроком, розбризкуючи в підскоках краплини води, вибігла на пляжу й незабаром зникла в надбережному стовпищу людських тіл. Пляжук стояв кілька хвилин мов очманілий. Він не відчував, що хвилі збивають його з ніг, що вода заливає йому очі, що буруни перевалюються через нього.

Цього вечора, сидячи на опустілому узбережжі під захід сонця, Пляжук відчув, що незнайома дівчина, русалка з хвиль океану, — це останній ясний промінь у пізньому періоді осені його життя.

Але негайно повернувся до своєї життєвої філософії — паралелі поміж справжнім і „життєвським морем”, що й найчорніші, найбільш понурі й найлютіші буруни мають на своїх гребенях білу піну — ознаку надії...

Г Р А Ф І Т І

Вагон мчав з гуркотом через вічну темряву ньюйоркського підземелля, різко шарпаючи на поворотах. Пасажири сиділи мирно у напівдрімоті. Тільки пара студентів біля дверей не впала в цю ліниву нірвану. Він, дебелий парубисько з яскравим шаликом, обійняв її вузькі плечі. А вона, невеличка і тендітна, підігріта його ласкою, розчервонілася від задоволення і її гострий носик спітнів. Зі жвавим личком під хутряною шапкою вона нагадувала собою забавну лисичку.

Коли напроти них якийсь дідок прокинувся від несподіваного поштовху потягу, їй, що потрапила в поле зору випадкового свідка, стало ніяково за свої почуття, й вона, щоб замаскувати їх, звернулася голосно до свого попутника:

— Ти тільки подивися, — повела вона пальчиком навкруги, — я раніше мало звертала на них увагу.

— На що? — не зрозумівши, запитав він.

— На усі ці графіті.

— Ну й що?..

— Я б сказала, що деякі з них намальовані з хистом, зі смаком.

— Ось ті, справді, дуже гарні.

— Ти гарна, моє серденько, — він нахилився і, лоскотно дихнувши їй у вухо, поцілував у напіврозкриті уста.

Вона зиркнула скоса на старого — той читав газету. Над собою вона бачила покриту темною щетиною щоку свого хлопця і сіре, затуманене ніжністю око. Він ще наполегливіше притиснув її до себе. Вони обидвоє безтурботно дивилися на графіті, але відчували лише сп'яніння від взаємної близькості.

А графіті, неначе плющ, обвивали стіни і стелю, крізь них ледве проступали реклами та мапа підземної залізниці. Їй здавалося, що вагон, заплутаний в ці хаотичні різнокольорові лінії-нитки, летить стрімко, ніби не маючи гальм, в незаний світ, який так вабив її. Люди входили й виходили, та яка справа до них дівчині, серце котрої повне першого кохання!

Раптом на зупинці ввірвалися у вагон шкіряні куртки: два негри

з сяючими ланцюжками на шиї, намагаючись перекричати один одного, завзято сперечалися про переваги різних марок мотоциклів. Білявий довжелезний хлопчина з патлами до плечей співав щось із репертуару Бітлзів, а низькорослий юнак з сережкою у вусі, мабуть, пуерторіканець, пританцьовував, гримасував та вихитувався в такт мелодії. Ось він, ухопившись однією рукою за металевий стояк посеред вагона, біснувато завертівся навколо нього дзигією. У вагоні зчинився крик і гамір.

У пасажирів пропав сон, і всю увагу вони зосередили тепер на цих хлопцях, які від нудьги або від бажання гостріших вражень почали образливими репліками докучати публіці. Ніхто їм не давав відсічі.

Пуерторіканець, зупинившись напроти студентки, оглянув її оцінюючим поглядом і, зухвало блиснувши чорними очима, вигукнув:

— Гей, мен, яка краля у бородача! Просто з кіноекрану. Галло, бейбі, — регочучи, він почав плескати долонею по її шапчині.

Дівчина, відсахнувшись, довірливо зовсім увійшла в обійми свого попутника. Однак пуерторіканець знову потягнувся до неї.

— Кат іт аут — лиши! Відійди! — суворо кинув йому студент. І юнак відвернувся від закоханої пари.

Дівчина, певна, що сутичка вже полагоджена мирним шляхом, віддихнула з полегшенням і з подякою глянула на свого хлопця.

Цим усе й закінчилося б, якби не білявий.

— А ти й хвіст підігнув, злякався, — проговорив він глузливо-в'їдливо. — Ех ти, горе-герой! Я б знав, як йому відповісти.

Пуерторіканця це зауваження зачепило за живе. Він нервово потоптався на місці, злобно засопів і зненацька ривком витягнув праву руку з кишені... Щось клацнуло, і в руці блиснуло лезо ножа.

— Ану скажи ще раз, щоб я відійшов, — приступив він до студента.

— Лиши нас!.. Відійди!.. — повторив той.

На цей раз хуліган уловив в його голосі нотку замішання і відразу зареагував.

— Гет лост юрселф — сам забирайся звідси! Дай мені посидіти біля твоєї кралі. Геть! Геть! Геть! — все більше шаленів він.

Студент, випустивши дівчину з обіймів, войовничо, як їй здалося, підвівся, і вона, передбачаючи бійку, захвилювалася. Але ось сталося щось незрозуміле — її захисник, очевидно, втратив упевненість: він, нерішуче пожувавши губами й похапцем підібравши своє велике тіло, під глузливий сміх і свист юнаків незграбно і присоромлено став відходити. Дівчину, яка згубила надійне тепло його руки, огорнув страх. Та ось спалахнула надія на рятунок: назустріч неслися ряди неонових вогнів станції, що наближалася.

Проте зчеплення вагонів продовжувало й далі гучно цокотіти: експрес не зупинився. Свідомість дівчини заметушилася, як спіймана пташка. Не було звідки чекати допомоги. Весь вагон, за винятком хуліганів, знаходився ніби в „мертвому штилі”. Подібна інертність психологічно типова переляканим людям, які бажають будь-якою ціною захистити себе від небезпеки.

Хулігани оточили дівчину. Пуерторіканець, плюхнувшись на звільнене місце поруч з нею, намагався поцілувати її в уста. Білявий хлопчисько хапав її за плечі. Один з негрів гладив її коліно. Вона в розпачі відштовхувала від себе ті нахабні руки з брудними нігтями, ті чужі страшні обличчя, від яких несло алькоголем і маріхуаною...

Пройшло кілька хвилин. Для неї то була вічність.

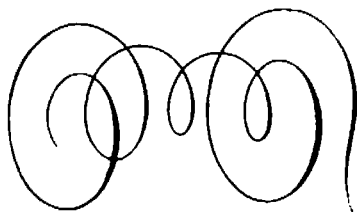
Все ж доля зжалилася над нею: потяг нарешті зупинився, і на другому кінці вагона ввійшли два дужі поліцаї. Хуліганів як вітром здуло.

Дівчина не покликала до себе охоронців порядку. Її думки плуталися, в голові була порожнеча. Інші пасажери також похмуро мовчали, ще не встигнувши прийти до себе після конфлікту з хуліганами.

Коли потяг почав рухатися, до дівчини, яка все ще знаходилася в стані заціпеніння, знову підсів студент і щось запально й винувато прошепотів.

Вона не вникала в його слова, здавалося, зовсім не чула їх. На наступній зупинці, піднявши з підлоги книжки й навіть не глянувши на свого попутника, який не встиг вийти за нею, вона стрімголов вискочила на перон. Сльози виступили на очах. Це ще не була її станція. Але дівчина не хотіла залишатися в одному вагоні з людьми, які не прийшли їй на допомогу, і з хлопцем-боягузом, який претендував на близькість з нею.

Коли пізніше в житті їй доводилося бачити графіті, мимоволі в її пам'яті впливав вагон підземки, зграя хуліганів і спалах першого кохання — щастя, що так несподівано розвіялося назавжди у той незабутній холодний зимовий вечір.

Михайло БОЙКО

З ЖУРБОЮ РАДІСТЬ ОБНЯЛАСЬ...

Слідкуючи за подіями, які останніми роками відбуваються на рідних землях, ми радісно вітаємо всі вияви національної свідомости, а рівночасно закрадається тривожна думка: наскільки інстинкт національного самозбереження після довгих літ жорстокої русифікації є всенародний, що позволив би провідникам підняти маси до змагу за найвищі ідеали.

Ясно, що я, не знаючи дійсної ситуації, не беруся теоретичними міркуваннями розв'язувати те незвичайно важке питання чи „зда-лека” робити „рішачі” висновки, тому залишаю його компетен-тним чинникам, натомість хочу поділитися своїми особистими переживаннями, які, до певної міри, кидають світло на дану ситуацію.

Після чотиримісячної мандрівки, відвідавши Святу Землю, я вертався грецьким прогульковим кораблем до Атен, звідки мав відлетіти до Америки. Проходячи натовпом пасажирів, я несподіва-но почув українську мову. Це була для мене справді велика несподіванка, тому я зупинився та почав прислуховуватися до оживленої суперечки, яка зводилася до того, що мають дискусанти з собою далше робити. Врешті, моя цікавість перемогла, тому я приступив до них та довідався, що їх родина складається з п'яти осіб: старше (віком понад 50 літ) подружжя — він жид з Житомира родом, а вона українка з Дрогобича — перед виїздом рік тому до Ізраїля, жили довший час у Львові. Їх син (понад 30 років) жонатий (мабуть з жидівкою), а в них дуже жвавий півторарічний хлопчина. В оживленій розмові, в якій перід вела старша жінка, довідуюся, що вони, після довгих старань, рік тому виїхали з Советського Союзу, щоби на волі шукати кращого, свободного життя. Одначе вони, розчарувавшись труднощами в Ізраїлі, зібрали весь свій добуток і, покинувши „обіцяну землю”, опинилися на кораблі. Я саме застав їх в часі поденервованої суперечки: куди мають спрямувати свої дальші кроки. Цікаво, що мужчини трималися осторонь, натомість головними дискусантами були обидві жінки. Молодша (невістка)

настоювала на тому, щоби в Атонах робити старання дістатися до Америки, де вона в місті Клівленд має сестру, котра цілій родині обіцяє опіку заможної жидівської громади. Натомість старша, яка, як з загальної поведінки виглядало, була справжньою головою родини, не могла здержати гніву, згадуючи „тяжкі часи”, що їх приходилося їм пережити протягом майже однорічного перебування в Ізраїлі. Поминувши те, що їм всім дорослим приходилося займатися тяжкою фізичною роботою, вони найбільше терпіли з тої причини, що ухилялися приписам жидівської релігії, не дозволяючи довершити основного закону відносно дітей мужеського роду, себто обрізання.

Ця жінка рішуче противиться поновному спілкуванню з „вибраним народом”. Натомість, пам’ятаючи, що у Львові говорилося про українську громаду в Мюнхені (Німеччина), хотіла би туди дістатися, тим більше, що мужчини могли би там дістати професійну працю. Коли я підтвердив, що дійсно в Мюнхені є невелика українська громада з рідною церквою і школами, я відніс враження, що мої інформації остаточно вирішили їхню суперечку: всі згодилися спрямувати дальші кроки до Мюнхену.

Вміжчасі вони пригадали собі, що не знаючи порядку на кораблі ані мови, вони від початку плавби нічого не їли, тому просили мене допомогти дістати, якщо вже не для старших, то бодай для дитини дещо їжі. Тому що я нав’язав близьке знайомство з залогою корабля (я плив тим самим кораблем десять днів тому з найбільш на північ розташованого грецького острова Лесбос - Піреус - Гайфа та тепер назад з Гайфи), тож мені без труднощів вдалося їм допомогти.

В дальшій розмові виявилось, що вони, їдучи в невідоме, везли з собою великий багаж, тож вважали зустріч зі мною як знак Божої опіки над ними, просили допомогти їм перейти митні формальності та, по можливості, знайти їм тимчасове приміщення в портовому місті Піреус. Покидаючи десять днів тому дочку і зятя на їхньому вітрильнику на острові Лесбос, ми домовилися, що в тому часі як я буду паломничати до Святої Землі, вони самі припливуть вітрильником до Атен і вийдуть зустрічати мене в пристані Піреус. Якщо, одначе, нашому домовленню та плянам не повезло б, тоді я маю шукати їх в пристані для вітрильників в місцевості в Каламакі, яка є віддалена біля 10 кілометрів від Піреус. Познайомивши несподіваних „біженців” про ситуацію, кажу: „Просіть Бога, щоби ми стрінули дочку, а тоді ми спільно допоможемо вам улаштуватись, бо якщо її не буде, тоді я буду змушений вас покинути та відшукати дочку, бо за два дні я мушу вертатися до Америки”.

На щастя, все склалося добре, я розповів дочці, яка мене очікувала в порті, про несподівану зустріч, кількалітній досвід

дочки з митними урядниками допоміг перейти всякі митарства і пізнім вечором ми примістили їх в двох кімнатах підрядного готелю в портовій ділянці та пообіцявши відвідати їх наступного дня, подалися на свій човен в Каламакі. На жаль, наступний день припав на суботу, так що всі уряди були нечинні, тож мені прийшлося лише попрощатися з несподіваними земляками, а дочка обіцяла знову зайти до них в неділю після того як відпроводить мене на летовище в Атенах.

І от та сцена прощання часто стає мені перед очима і саме вона спонукала мене поділитися тими радісними переживаннями. Ми застали всіх в радісному настрої і щойно тоді довідалися від них, що серед великої купи різнорідного барахла були заховані дорогі технологічні речі, вивезені ще з Советського Союзу, які мали становити фінансову базу їхнього життя. І ще сьогодні бачу перед собою жінку, яка, тримаючи в руках невеличку книжечку, промовила: „Дорога Оленко! Ви вчора зробили нам незвичайну прислугу і ми не змогли би вам віддячитися, тому в подяку прийміть цю книжечку. Коли ми вибиралися зі Львова в невідоме, моя журба була, що станеться з тим немовлям-внуком, тому я купила кілька дитячих книжечок, які мусіла опісля ховати перед ізраїльськими властями. Одну з тих книжечок я вам дарую як подяку і пам'ятку. Якщо у вас буде дитинка, тоді кожного разу, читаючи їй ту книжечку, пригадуйте собі Львів і нас, незнаних, але рідних”. Відкривши те чепурне видання, ми знайшли ручно написану присвяту: „Хоч невідомій, але рідній Оленці, яка нам багато добра зробила — українська родина”. Мабуть, не треба дивуватися, що в тій ситуації відізналися вражливі українські серця, викликаючи спонтанно жіночі сльози радості.

Дальшою журбою цілої родини була думка, щоби якнайскорше охрестити хлопчика. Не маючи при собі адреси якоїсь нашої установи чи владики Корниляка в Мюнхені, я написав на куску паперу німецькою мовою його прізвище та порадив їм, щоби, приїхавши до Мюнхену, звернулися до поліції або будь-якої німецької церкви, де вони, напевно, дістануть точну адресу.

Попрошавшись з ними, наступного дня (неділя) піднесений на дусі я відлетів до Америки, а дочка обіцяла, відпроводивши мене на летовище, знову їх відвідати. Щойно пізніше вона написала мені, що тої неділі вона мусіла перемінити місце постою човна, тому того дня вона не могла поїхати до Піреус, а приїхавши в понеділок, довідалася від готелевого урядника, що наші земляки, не залишивши жодної інформації, вибралися з готелю в неділю вечором.

Хоч від того часу минає десять літ і дальша їх доля мені невідома, але я дуже часто згадую ту незвичайну зустріч, а зокрема, подивляю ту жінку-патріяршу, яка з неприхованим хвилюванням

розповідала про пережите минуле та леліяла надію в наше успішне майбутнє. Тому, коли в останніх роках вістки про „журбу” та „радість” на рідних землях викликають у нас різні думки, образ принагідної жінки та її змаг за збереження свого національного „я” — а подібних жінок напевно є більше — підказує мені дивитися оптимістично в наше майбутнє.

ЯК МИ ПИШЕМО

3 листів до редакції щоденника „Свобода”

- Голова відділу подав короткий звіт з проробленої праці відділу та зложив подяку всім членам відділу за їхню співпрацю у виконанні їхньої успішної праці.

- Перша жінка померла і тоді покійний одружився вдруге.

- У виборі кращої дитини брали участь діточки у віці від нуля до чотирьох років.

- Ми вже призначили велику залю на цей музей і наш Владика, опікун музею, радий, що такий музей знайде своє приміщення в нашому музею.

- Шпиталь захопили поляки і його разом зі шпиталем вивезли до Кракова.

- Відтак почався обід і молоді дівчата та хлопці взялися розносити тарілки повні м'яса, ярини і рижу, а також окремо подано суніці із битою сметаною, правда салата вже була розставлена раніше, на кінець наливали каву. *(З допису „Поклін Патріярхові в Маямі”).*

- Між людьми були і редактори.

- Хор співав дискретно і з увагою. В першій частині концерту хористи виступали у шараварах, а в другій — без шараварів.

- Жалобна громада зложила 2,000 дол. Збірка ще не закінчена, жертви ще впливають.

- Маючи 8 років, стратив Борис свою дорогу маму.

- Доповідач змалював маркантними штрихами історичну серветку галицької землі.

- Під час бенкету Ольга К., від групи вареників, склала пожертву в сумі 30,000 доларів.

- Оголошення прошу помістити на околапаючому місці.

(Закінчення в наступному Альманаху)

Листи прочитав і уважно відписав **Роман ЮРЕВИЧ**

НЕЛЕГКЕ ЗАВДАННЯ

Григорій Костюк

Книга Григорія Костюка „Зустрічі і прощання”, яка вийшла у видавництві Канадського Інституту Українських Студій в Едмонтоні, знайшла уже схвалення й відгук в українській громаді. Та це й не дивно. Згадана книга — це перлина української мемуаристики, пройнята теплим і зворушливим ставленням до всього рідного разом з гострим засудженням злочинної совєтської системи нищення в людині людини.

Книгу, до речі, відзначено престижною літературною нагородою фундації Омеляна й Тетяни Антоновичів на 1988 рік. Надання нагороди відбулося 21 травня 1989 року під час урочистої зустрічі в Джорджтаунському університеті у Вашингтоні.

Не раз уже писалося, що українська мемуаристика в розсіянні за останнє десятиріччя поволі зростає і завойовує симпатії читачів. Не викликає заперечення і той факт, що сучасні українські мемуаристи значно піднесли майстерність своїх творів, збагативши їхній зміст і форму викладу. Чимало тут причинився Г. Костюк, а його „Зустрічі і прощання” не тільки відкрили нову добу в українській мемуаристиці, але й заклали міцні основи під її дальший розвиток. Мемуаристика, як виходить, — річ нелегка. Вона має свої внутрішні закони, порушення яких, коли не спотворює змісту, то надає йому

небажаних відтінків або утруднює його сприймання. Проте не всі закономірності цього жанру уже розкрито й належно вивчено. Тому в більшості випадків приходиться авторам покладатися на власну інтуїцію, щоб уловити істину, передбачити наслідки, спираючись на свій досвід чи знання.

Костюк свідомий цього трудного завдання. Він пише: „Вередлива доля водила мене різними стежками, ставила в різні — часом щасливі, а часом трагічні — позиції. Спочатку вона поставила мене в щасливе становище учня, спостерігача, сучасника, ба, навіть однодумця ідейного покоління людей науки, літератури і політики двадцятих — тридцятих років нашого сторіччя. Згодом — у позиції свідка й співучасника трагедії саме того покоління на ідеях, на жертвенній праці й помилках якого творилася культура й державна свідомість пореволюційної України” (стор. XI).

Таким чином, звертаючись до животворних джерел, автор добирає матеріал, що справедливо змальовує реальну дійсність, яка лежить між істинною сутністю людини, між її ідеалом і справжніми людьми, що їх створює підсоветське життя. З цієї позиції оцінює Костюк кожен конфлікт між красою і добром, добром і злом, дотримуючись мудрої думки латинян: „Роблю, як умію, хто може, хай зробить ліпше”.

А тепер дещо про рецензовану книгу — цікаву й глибоку за змістом, присвячену часто неймовірним подіям та ще неймовірнішим стражданням людей, коли „з лютим виразом на диких обличчях енкаведисти витягали з палаток пов’язаних людей і кидали їх на тягарові авта, як обрубки дерев. Цю акцію супроводили гістеричний вереск жінок і протести-крики пов’язаних чоловіків” (стор. 535-536).

У „Вступних роздумах” автор, якому минає 87-ий рік, надає особливої ваги своєму завданню: розповісти про те, що збереглося у пам’яті. Але тут же огортає його сумнів, чи він зуміє „бодай частково відтворити складні, суперечливі й одночасно яскраві образи (його — В. Ж.) сучасників і події неповторної доби”.

Народився автор 25 жовтня 1902 року в селі Боришківцях недалеко Кам’янця-Подільського в селянській родині. Батьки виховали його просто, але чесно. Батькова фраза „до всього, що написано, треба підходити зі своїм розумом”, здається, найглибше запала в його пам’ять і була першою лекцією про критичне думання. А любов до праці, до навчання надихала Костюка на трудовий подвиг й „то не для своєї вигоди, а для добра всіх людей”. Тепло, проте наскрізь критично розповідає він про „роки великого зрушення” — про революцію 1917 року і її відлуння на селах. Слова Четвертого Універсалу „Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною

вільною, суверенною Державою Українського Народу!” прозвучали шанобливо й могутньо. Левко Килимник, що читав Універсал в селі, як пише Костюк, „зупинився й перевів дух, мабуть від хвилювання. Люди стояли тихо, ніби ще чогось чекали. Левко продовжував читати, що нашому урядові наказано почати мирові переговори з Центральними державами, організувати оборону краю від різних, у тому числі й більшовицьких напасників, робітникам запровадити восьмигодинний робочий день, землю негайно, ще до весняної сівби, розподілити між селянами... Почувши це, — продовжує Костюк, — наші селяни полегшено зідхнули. Вони, власне, на цю заяву й чекали. Ага, таки поділять... до весни, гомоніли між собою. Коли Килимник закінчив закликком зберігати спокій, порядок, організувати народну міліцію й захищати всіма силами свої завоювання і права, то почувлися схвальні відгуки і готовість до праці” (стор. 34).

Але тут несподівано через кілька місяців прийшли вістки, що Українська Центральна Рада, обрана селянами, робітниками, солдатами та інтелігенцією, більше не існує. Німці, мовляв, розігнали її. „Нема більше Української Народної Республіки. Є — Україна. На її чолі стоїть гетьман”. Швидко скасовано і земельні комітети та закони, видані Центральною Радою. Село тим часом, як пише Костюк, „причаїлось у чеканні”.

Цей стан збентежив і автора і в його свідомості запанував хаос. Він пише: „Як воно так: Центральна Рада підписала з німцями мир, запросила їх, як дружню державу на допомогу, а вони прийшли і її розігнали. Чому? Що поганого людям вона зробила? Нас ніхто від імени Центральної Риди не бив, не арештовував, не розстрілював. То в чому ж справа? Але, одночасно, гетьман на чолі України” імпував авторові. „Щойно засвоєні Шевченкові слова —

Оживуть гетьмани в золотім жупані,

Прокинеться доля, козак заспіва... —

звучали звабливо й ніби актуально. А може це початок здійснення Шевченкового пророцтва? Цікаво, що ж воно буде насправді?” (стор. 35).

Ще більше збентеження пережив Костюк восени 1919 року. Було тоді справді тривожно й непевно. Війна йшла на два чи три фронти. У Кам'янці примістився уряд УНР і ЗОУНР, зібралося тут багато різнофахової інтелігенції з усіх областей України, в тому числі і з Галичини. Тим часом на фронтах проходили трагічні події. „Ми, учні, — пише автор, — менше це відчували й менше розуміли ситуацію безвихіддя. Ми знали, що Україна є й повинна бути. Ми в своєму хорі бадьоро виспівували: 'Вкраїно, мати, кат сконав!’” (стор. 54).

Справді трагічно звучить розповідь про листопадову катастрофу 1920 року, коли уряд УНР, державні установи, військова залога й адміністрація, всі видатні діячі громадського, культурного і наукового поля, декотрі професори університету на чолі з ректором проф. І. Огієнком, покинули Кам'янець. Тут через п'ять чи шість днів з'явилися большевики. „І першим, чим обдарувала нова влада Кам'янець” — була ЧеКа. Почалися обшуки, контрибуції та арешти. Уже наприкінці грудня на стінах будинків міста появились списки розстріляних „контрреволюціонерів”. Це потрясло свідомістю всього населення, створилася „атмосфера надовір'я” до людей, замкнутости в собі, непевности”. Така робітничо-селянська вакханалія тривала до весни 1921 року. Тоді зформувалась у Кам'янці цивільна „радянська влада” на чолі з Іваном Куликом і Панасом Буценком. „Обидва українці, обидва говорили тільки доброю українською мовою”. Це, як пише Костюк, вносило подив і замішання в голови кам'янчан. „Як зрозуміти й поєднати, з одного боку, цих мирних і симпатичних зовні українських репрезентантів нової влади і, з другого — диявольське страхіття ЧеКа?” (стор. 56-57). На це питання автор не знаходить відповіді, хоча відчуває трагізм, що переростає в засудження системи та служить загальним тлом для розкриття трагедії людини й нації, надаючи їй специфічного забарвлення.

Тим часом Кам'янець духовно збіднів. Люди станули на новому перехресті. Потрапив у той світ і автор. Для нього „це вже було не те, що мила, співуча сентиментально-романтична профшкола, яка тягла свій родовід від двох гімназій і духовного підсоння доби УНР”. Там студенти „не знали ні партійного керівництва, ні комсомольського осередку, ні політруків”. Тут (на робітничому факультеті при сільськогосподарському інституті — В. Ж.) Костюк „вперше з усім цим зустрівся”. Він тепер „мусів змобілізувати всі свої внутрішні й зовнішні сили, щоб виробити собі свою позицію, не почувати себе білою вороною, а рівним з рівними” (стор. 69).

У цьому настирливому змаганні він таки добився здійснення своєї мрії і вже в серпні 1925 року виїхав до Києва на продовження студій. Захопившись літературно-мистецькою і науковою панорамами Києва, він вступив на мовно-літературний факультет. З Київського періоду походять його непроминальні характеристики ближчих і дальших вчителів як Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Борис Якубський, Сергій Маслов, Іван Шаровольський, Михайло Калинович, Йосип Ліберберг. Це те гроно добрих професорів, що глибоко запало у свідомість кількох поколінь студентів і взагалі своїх сучасників. Але Костюк, здається, єдиний, який дав нам не тільки обширні інформації про їх

зацікавлення й інтереси, але й змалював їхні глибоко рельєфні портрети. Його розповідь жива, цікава, а при тому глибока своїм змістом і наскрізь переконлива. На його думку, це були люди „з запалом, з вогником, з вірою в себе”.

Згадав Костюк і своїх однокурсників, чесних, відданих і працьовитих колег, „що їх безслідно проковтнула люта доба”. Ширше відгукнувся лише про кількох, які залишили „по собі бодай якийсь слід”.

Найбільше уваги присвятив таки Олександрові Корнійчукові, який деякий час був навіть його близьким товаришем. Ідейно вони завжди різнилися, бо Костюкові діаметрально протилежними були сервілізм, рабська безоглядність, запобігання ласки перед сильними і безсердечність. А це якраз були ці приховані риси характеру Корнійчука, які в майбутньому винесли його на самі верхи політичної і культурної кар’єри. Уже з ранньої молодости Корнійчук був „грунтовно окомсомолений”, не здібний „вирватися на шлях самостійного думання”. Він, наприклад, як розповідає Костюк, вважав, що Хвильовий в своєму запалі зійшов на хибну дорогу. Його кпини над робітничо-селянськими поетами, його відштовхування від маси, його позування на олімпійство, на вибраних, на геніїв, його „психологічна Європа”, „азіатський ренесанс” — усе це було небезпечним блуканням, ревізією мирксизму з опозиційним, плутаним, ідеалістичним підтекстом та мало суто антипартійний характер. „Запевняю тебе, — говорив часто Корнійчук, — партія довго цього не потерпить” (стор. 160). Костюк дуже критично оцінив творчість Корнійчука. Його драми, на думку автора, не відзначаються „ні особливим естетичним рівнем, ні відкриттям нової драматичної форми, ні глибиною і гостротою філософської думки”. Це звичайні побутово-психологічні й історично-героїчні твори. У додаток, Корнійчук звulгаризував здобутки М. Куліша, „прошивши їх фальшивою ‘революційною’ фразеологією нелюдяної доби” побудови комунізму. Тому, на думку Костюка, Корнійчук — це ніхто інший, як „уславлений комедіописець страхітливої сталінської доби”.

З пієтизмом змалював Костюк ювілей академіка М. Грушевського з 1926 року, назвавши його тріумфом. На його думку, це був „вибух великої сили української державної свідомості”. Тоді „для учасників ювілейного свята можна з певністю сказати, не існувало ні радянської влади, ні комуністичної партії та її диктатури. В її свідомості панував лише образ великої соборної України та її духовного вождя — академіка Михайла Грушевського” (стор. 193).

Харківська доба життя автора почалася в липні 1929 року і була дуже відмінною від попередніх. Вона повна загострень, конфліктів,

розчарувань тощо. Прийшло тоді до розгрому ВАПЛІТЕ. Хвильовий капітулював під ударами органів партії, але не здався. Організовано ПРОЛІТФРОНТ, проте й ця письменницька організація, як вимагали органи партії, не змогла „підвестися на височинь принципової критики дрібнобуржуазних націоналістичних творів деяких членів своєї організації”... Цього ніяк не міг зрозуміти Костюк. Він пише: „Бої за і проти 'Народного Малахія' вже давно відгриміли. Прийшли нові часи, нові твори, нові проблеми. Чому ми мали б вертатися на кілька років назад? Кому і для чого це потрібно? І чому раптом ми мали б критикувати нашого Миколу Гуровича, такого милого, дотепного, дружнього, людяного, такого ідейно-чесного і безмежно талановитого?!” (стор. 284).

19 січня 1931 року прийшло до ліквідації останньої спроби „незалежного існування великої літературної групи під ідейно-мистецьким проводом Хвильового, Тичини, Куліша. Настала доба (перша її фаза у вуспівській формі) єдиної, уніформованої спілки письменників наскрізь контрольованої і слухняної” (стор. 286).

Підрозділ „Події і люди” — це не лише більш чи менш відомі епізоди з життя окремих письменників. Це глибоке виявлення повної неподільності нашого літературного процесу з інтересами рідного народу. І то не здеклярованої неподільності, а засвідченої життям. Сосюра, в розумінні Костюка, — це приклад органічного сина свого народу. „Без свого народу, без України, як батьківщини, його не можна собі уявити, як без цього не уявляв себе і він сам” (стор. 293). Історія життя Василя Бобинського і його родини — потрясаюча. Цей талановитий галичанин повірив у робітничо-селянську народну владу, яка через кілька років показала своє антинародне і антиукраїнське обличчя. „Чесного, ідейного, ні в чому невинного поета, наприкінці 1933-го чи на початку 1934 року заарештовують, оскаржують в несусвітніх злочинах, засуджують таємно, фактично — без суду до концтраку. Там його під час масового терору проти в'язнів, наприкінці 1937 або на початку 1938, розстрілюють” (стор. 337).

Гірка доля зустріла й талановитого Остапа Вишню, ентузіаста революції, автора неперевершених фейлетонів і гуморесок, гарячого дискусанта. Він, до речі, пройшов увесь тяжкий шлях облоги, літературних сутичок і боїв, що їх зазнала група Хвильового — Куліша на початку лиховісних тридцятих років. Перетривав він своїх страшних 10 років каторги й повернувся в Україну, де прожив ще 12 років. Похорон його перетворився в грандіозну демонстрацію: адже ховали „творця безсмертних 'усмішок', сповнених безмежною любов'ю до свого народу і вірою в його велике майбутнє” (стор. 390).

Не забув Костюк і своїх вчителів та колег з періоду аспірантури в Науково-дослідному інституті літературознавства ім. Т. Шевченка в Харкові. Окремі портрети цінні не тільки багатством матеріалу про освіченість згаданих професорів, але також своїм змалюванням рис характеру, психологічного наставлення тощо.

Цінним є і матеріал, що дав нам автор про свою педагогічну працю. Він пише: „Мені заледве добігало до тридцятки. І вигляд у мене був зовсім не професорський. Нічого поважного, недоступного, таємничого. Такий собі безтурботний літератор. Тому мої студенти зустріли мене, мабуть, з застережливою іронією” (стор. 449). Але тут же вони переконалися, що в їхнього молодого професора добре знання, наскрізь спляновані лекції, а в додаток, і вміння відповідати на запитання переконливо й до речі.

Працюючи в Луганському інституті народної освіти, Григорій Костюк попав у страхітливе чорне провалля. Здається, це було 24 листопада 1934 року, коли на „Дошці об'яв” інституту появився наказ ректора: „за націоналістичні прояви в лекціях та перекручення програми професора Григорія Костюка з роботи зняти” (стор. 461).

Можна собі уявити, який це був удар для молодого талановитого і дуже працюватої людини. Це ж склалося таке становище, що було справді понад усякі людські сили залишатися спокійним і придивлятися до жорстокої дійсності. Адже тоді не тільки жити ставало неможливо, але навіть дихати. А тут ще в грудні 1934 року наступили арешти найближчих друзів Костюка: Епіка, Мисика, Куліша. У паніці, за підсвідомим рішенням, він поїхав „у саме лігво терору — в Москву”, щоб може там розшукати працю. Але й це не принесло бажаного вислід, його післали до Свердловська на Уралі. І яке щастя, тут несподівано він влаштувався на працю в Азбо-цементному комбінаті керівником відділу технічної пропаганди. Але лист від сестри викликав у нього такий неспокій у душі й таку тугу за Україною, що він попросив відпустку й на своє велике нещастя повернувся в Україну. Тут 25 листопада 1935 року його заарештовано.

Окаянні роки Костюка повні страхіття, непевности, але рівночасно й віри — залишитися живим, не зважаючи на неймовірніші умови існування. Перебування в Лук'янівській в'язниці, як і заполярна воркутська трагедія — це нечуване пекло на землі, це „брутальне завершення того безвихіддя”, в яке поставив автора і його далші покоління советський режим, спекуючи ім'ям народу.

На великий сором советській системі, що стала найстрашнішим експлуататором людини в історії світу, на день звільнення Костюка з каторги, на його рахунку за чотири роки праці в шахті на

Воркуті числилося всього 40 чи 50 карбованців. Але й це для нещасного тількищо звільненого в'язня було ціле багатство.

На волі Григорій Костюк жив у Слов'янському. Тут спочатку працював скромним рахівником при одній з установ, а з лютого 1941 року став на працю експедитора лікарні ім. Леніна. У Слов'янському він одружився й пережив „дні, що їх зберігає Бог тільки для щасливих”. Саме тоді розгорілась війна, зближався фронт, в агонії тріщала сталінська деспотія.

Рецензовані спогади — це лише половина свідомого життя Григорія Костюка. У них, собі у велику заслугу, бо це ж повинність мемуариста, він „намагався нікого не повчати, нічим не хвалитись, ніде не випинати своєї особи”. Автор хотів „якнайбільше сказати про своїх сучасників — учителів, знайомих, друзів, які не пережили жорстокої доби, яким диявольська дійсність не дозволила сказати своє слово правди на повний голос, убивши їхній таланти у розквіті творчої сили” (стор. 688). Він занотував багато фактів і подій з літературного, наукового й суспільного життя своєї доби, про які з різних причин ніхто нічого досі не сказав і нема надії, що скоро скаже, як, наприклад, про ГУКУС (Гурток культури українського слова), що існував при київському ІНО з 1925 по 1928 (?) рік, Семінар підвищеного типу, історію постановня й діяльності ПРОЛІТ-ФРОНТу, зустрічі і ювілеї видатних людей тощо. У своїй праці автор старався бути об'єктивним в оцінках окремих його вчителів чи колег. У важких суспільних умовах, ворожих людяності, він не віддавався на волю почуттів. Його розуміння трагічного, як задокументовано в книзі, було завжди невіддільним від історичної трагедії рідного народу, позбавленого можливості вільного розвитку. Але водночас в ньому ми не помічали фаталізму чи безвихідної приреченості перед лицем невблаганної долі.

Костюк завжди радів, коли йому вдавалося побачити прояв благородної природи людини, як це нотуємо в розмовах з Федотом Івановичем Пізняком. На каторзі він не відчував боротьби з совістю чи будь-якої неправди за собою і саме ця моральна чистота була йому підтримкою і опорою навіть у тих ситуаціях, коли він, здавалося, уже не мав більше ніякої підтримки й опори.

Сама побудова рецензованої книги струнка й навіть вибаглива, а також її мова й стиль. Доброю рисою „Зустрічів і прощань” є глибокий психологізм. Григорій Костюк не стільки розповідає про людину, скільки розкриває її духовно, зсередини й говорить лише про такі життєві факти, які змальовують сферу людських почувань і вчинків.

Яр. КЛИМОВСЬКИЙ

З ТЕАТРАЛЬНИХ ЕПІЗОДІВ

Любов до театру проявилася в мене ще малим хлопцем, коли у нашому місті діяв театр, що називався „Тернопільські театральні вечори” під мистецьким керівництвом Леся Курбаса.

Моя тітка не пропускала ні однієї вистави цього театру, а коли йшов спектакль, що, на її думку, як педагога, підходив для мого віку, вона залюбки брала і мене. Мій батько в той час був у російській неволі, а мама, як звичайно, доглядала дітей вдома.

Мене манив театр, бо, слідкуючи за дією, я цілим своїм єством переносився в якийсь інших світ, для мене незвіданий, цікавий і незбагнений.

Коли звільнилась друга половина нашого дому, бо люди, що мешкали у нас, перебралися до своїх дітей, я з ровесниками вирішив у найбільшій кімнаті порожнього помешкання відіграти виставу для дітей „Тарас-дитина”. Я виконував роль Тарасика. Дохід з вистави ми призначили на захоронку. Згодом у гімназії проходив курс народних танків Василя Авраменка. Завершенням курсу був наш попис у залі „Міщанського братства”.

На чергу прийшов аматорський театральний гурток.

* * *

Після закінчення шостої гімназійної в перших днях літніх ваканцій у середмісті я зустрів земляка Коники (імени вже не пригадую), дещо старшого від мене, який був скрипалем у театрі І. Когутяка. Він запитав, що я роблю. „Тепер, — відповів я, — почалися ваканції, тож відпочиваю”. — „Знаєш що, — сказав він, — може б ти провів ваканції в театрі. Ми граємо поблизу Тернополя, в Ходачкові. Їдь зі мною, нам потрібні хористи, танцюристи”. Тоді мені „стукнуло” 17.

Вдома я сказав, що хочу їхати на два-три тижні до театру, бо там потребують хористів. Батька тоді якраз не було, виїхав у справі будови плебанії. Мамі, правда, це не дуже було до вподоби, але дала згоду та кілька злотих на дорогу. Все потрібне я швидко зібрав до невеликої валізки, попрощався з мамою і родиною, перехрестився і

приспіненою ногою подався на залізничну станцію. Там на мене вже чекав Коник. Із залізничної станції ми попрямували до читальні „Просвіти”, де виступав театр.

Доходила 4 година по полудні. На залі читальні майже весь ансамбль, розташувавшись на лавках, спав. Ця сцена викликала в мене якесь дивне почуття.

Когутьак сподівався, що Коник привезе когось, тому появився на залі. Привітавшись, почав розпитувати про те, що йому треба було знати про мене, а потім потішив, що одержуватиму платню відповідно до мого хисту і що він вірить, що швидко робитиму сценічні поступи. Повернув мені кошти подорожі і сказав, що хтось проведе зі мною пробу сцен, у яких буду сьогодні виступати.

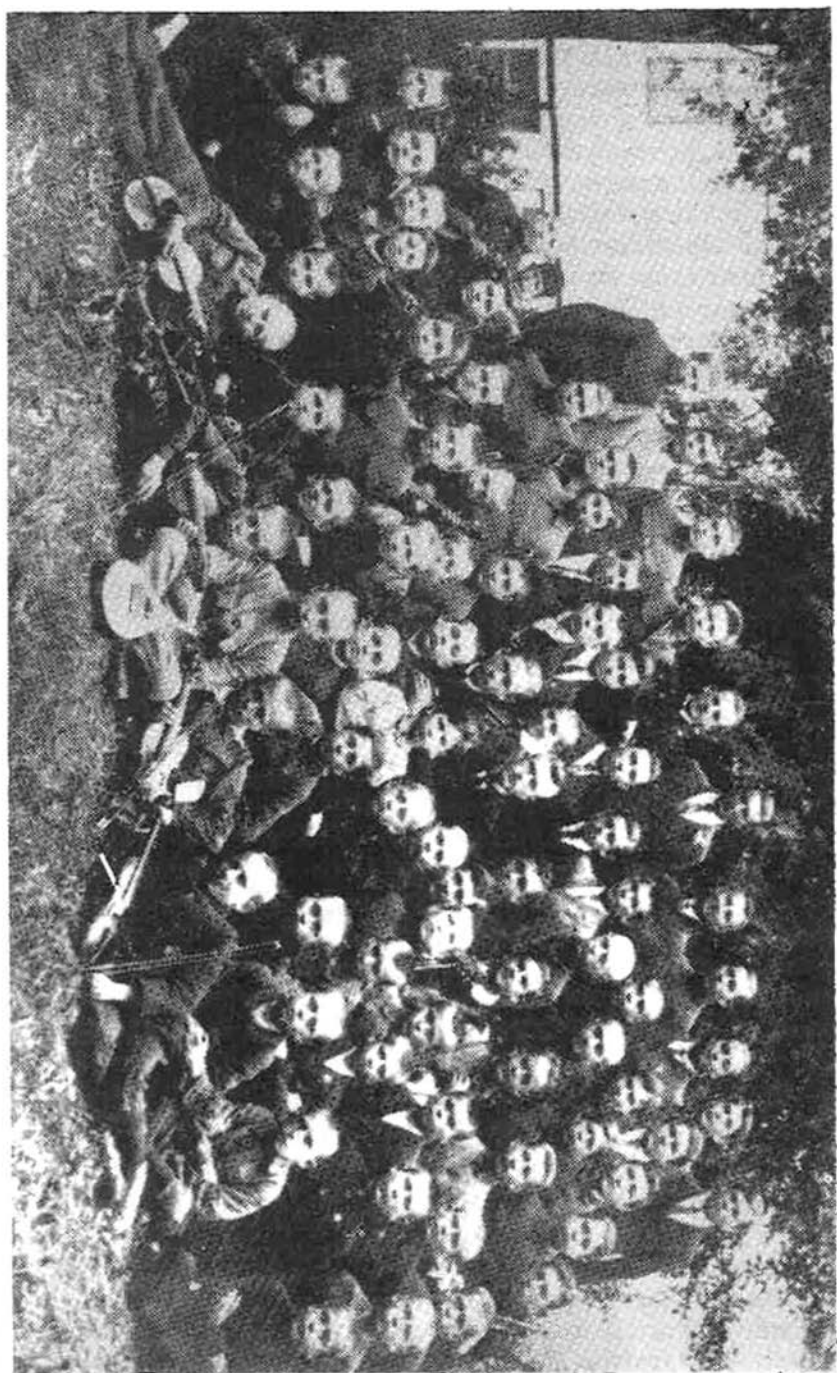
Я пригадав собі, що в цьому селі живе мій шкільний товариш Томасевич, батьки якого вчителюють тут. Поїхав до нього. Всі дуже зраділи, побачивши мене, але відраджували пускатися з театром в дальшу дорогу. Вважали, що краще буде, коли я залишуся і проведу вакації з їхнім сином. Після смачної перекуски я довго не затримувався, бо мав ще відбути пробу і принести свою валізку.

Пробу зі мною провів сам режисер Юрій Кононів, який того вечора грав Роздорова у п'єсі „Воскресення”.

Не зважаючи на польові роботи, глядачі заповнили залю щерть. У перших рядах сиділи вчителі, вїйт і секретар зі своїми жінками, інші особи місцевої знаті. Почалася вистава. Ось і сцена, в якій я беру участь і виконую все те, що проходив на пробі-репетиції. Деякі з гурту щось ніби розповідають, інші слухають, і я між ними, дивуються, підсміхаються. Голосистий актор виконує куплети, рефрени підхоплює гурт. Після дотепу весельчака — нестримний сміх. Оцей сміх потужніє до тієї міри, що ним усі аж захлинаються. На пробі була градація сміху. Тут він перейшов у регіт. Сміх притих щойно тоді, коли хтось вивів мене зі сцени за куліси. Виявилося, що моя тіснувата циганська сорочка була розіп'ята, бо порвалися застібки, і я сміявся з голим животом. Це був мій дебют у професійному театрі.

Театр відїхав, а я залишився у товариша-одноклєсника. Літні вакації проводив з ним приємно, ми відвідували інших гімназїйних товаришів, що жили поблизу. Не без того, що ми зустрічалися і з гімназистками та семїнаристками (ученицями учительської семїнарії).

Після трьох тижнів, обпалений сонцем, задоволений, я повернувся додому, як і обїцяв. Набравши свіжих сил, на мене чекали латина, грека, математика, хемїя, фізика. „Кував”, але тим куванням своєї долі не викував, бо замість вправо, я пішов уліво: в моєму міщанському роді акторство чи зайняття, зв'язане з театром,

Хор і оркестра української державної гімназії в Тернополі у 1923 році зі своїм керівником Пилипом Басою.

вважали „останнім фахом”. Та своєї долі, як кажуть, волами не об’їдеш.

* * *

Відбуваючи у 1928 році військову повинність у Бережанах в польській армії як підстаршина, я мав щастя дістатися на т. зв. функцію. Я працював канцеляристом у полку. Це була свого роду нагорода за те, що я писав куплети на злобу дня для гарнізонного театру. Згодом той театр включив мене до свого складу. В його репертуарі поруч монтажів слова, пісні, танку і комедій-одноактівок був ще спектакль батальних картин п. н. „Рацлавіце”. Цю виставу, в якій брала участь ціла сотня вояків у батальних сценах, ставили на вільному повітрі. На прем’єрі вистави був такий епізод: вояків, учасників бою, поділили на дві групи — поляків і москалів, одягнутих у відповідні костюми. Само собою, що бій мав закінчитися поразкою „москалів”, але українські хлопці-вояки, які були москалями”, змовилися, що вони не дадуться, тому варто було бачити той завзятий бій. Ті, що керували боєм, не могли оволодіти ситуацією, бо наші хлопці впали в таку лютю, що годі їх було стримати. І лише погрози раптом охолодили наших завзятих вояків, але все одно публіка не знала, хто виграв бій — „поляки” чи „москалі”.

В отих „Рацлавіцах” я дістав роль царського офіцера п’яного Каткова. Ціла роль — російською мовою. Два товариші, що грали невеличкі ролі, десь роздобули пляшку горілки й уже тайком потягнули і мені дали потягнути. В неділю по полудні сонце таки добре припікало, закуски не було, а вони мене принуковують, щоб ще напитися, тим більше, що граю п’яного. Поки пройшли сценічні картини, я ледь міг втриматися на ногах, у голові крутилося і все я бачив наче у випуклому дзеркалі. Раптом з такого дзеркала вибігає капітан Лоренчук, наш директор театру, наче в повітря злітає й ось уже переді мною. Поздоровляючи мене зі сценічним успіхом, бачу, що в нього п’ять рук. Стискаю середушу, а вона не тільки стискає мою руку, але й трясє нею. Він відійшов, а я ніби опритомнів, важко відідхнув і перехрестився. Це був мій дебют на польській сцені.

* * *

Одного разу їду поїздом в адміністративних справах до Любіня Великого, в якому є боровинові купелі і де звичайно імпрези мають, як у театрі кажуть, „добрі каси”, бо крім місцевої української публіки на наші вистави ще масово приходять чужа: заможні люди з корінної Польщі, що приїжджають сюди лікуватися. В купе напроти мене сидить елегантно зодягнений панисько. З його шкіряної подорожньої течки вистають рекламні фотографії. „Це польський імпресаріо, — подумав я, — їде, як і я, до Любіня в

тій самій справі". Він везе, як бачу, дуже добру столичну імпрезу, а я — „Заграву", в той час ще під мистецьким керівництвом Олеса Степового, з народним репертуаром, який чужій публіці був дуже до вподоби, а крім того — ревью „Крізь рожеві окуляри", що теж мало сценічний успіх. Дочитавши книжку, кладу її до валізки, в якій везу афіші та особисті речі. Це помітив мій співпасажи́р і подав мені ілюстрований журнал „Ас". Я подякував йому і представився. Він назвав своє прізвище, яке впевнило мене, що він — відомий польський імпресаріо. Моє прізвище, очевидно, йому нічого не сказало і він не знав, хто я такий. Зібрав недочитані журнали і лагодився виходити, бо ось-ось станція Любінь Великий. Я віддаю „Аса", дякую і прощаюся з ним. Він велить мені журнал затримати. Зробив на мене добре враження, хоч не було часу, щоб перекинутися словами. На станції він зупинився, розглянувся на всі боки, наче когось шукав. А може і шукав. Я натомість чимдуж всідаю в таксі, щоб якнайшвидше бути в купелевому закладі.

Всідаю з таксі. На моє щастя якраз коло брами боровинного закладу зустрів сотника Барана, який працював там службовцем і до нього належали всі імпрези, що відбувалися на терені „Здрою". Діловитий Баран знав, чому я сюди приїхав, тим більше, що кілька днів тому я вислав йому поштівку. Витягаю з валізки двомовну афішу, ставлю на ній дату і вішаю на таблиці оголошень коло брами. Все це відбувається блискавичним темпом. Зненацька появляється польський імпресаріо. Зробивши великі очі, він сказав: „Я не знав, що ви теж імпресаріо". А я собі думаю: „Добре, що я знав, хто він такий". „Тому що ви мене випередили, — продовжував він, — я змушений зробити зміну в наших виступах: спершу візьму Немирів, а пізніше Любінь... Ви мені заімпонували, запрошую вас на другий сніданок". Я не міг йому відмовити. За смачним сніданком він почав нарікати, що треба платити великі податки, а податкові службовці є безсердечні. На це я відповів, що не плачу податків. „Як це?" — здивувався він. „Зовсім просто, — відповідаю. — Вони самі стягають". Видно, йому це сподобалося, бо розсміявся і сказав кельнерові: „Єще єдна карафечка".

Добре, що так закінчилося. Якщо б я не поспішив, були б непотрібні непорозуміння, бо польський імпресаріо опирався б на тому, що не було ніяких афішів, хоч я заздалегідь замовив залю. А так уже висіли афіші і він опинився перед доконаним фактом, тому не добивався свого в самого власника „Здрою", який напевно був би на стороні поляка. Не поставлено і українця Барана в незручне становище.

Цей епізод не вважаю якимсь подвигом. З описаних ускладнень, завдяки поспіхові у виконанні своїх обов'язків, я вийшов переможно.

Згадуючи про податки за польської займанщини, що їх український театр був зобов'язаний платити, то з отими податками була велика морока, але й на те я мав свій власний спосіб. Податки платилося від „опечатаних” квитків. Ідучи до управи міста „опечатувати” квитки вступу, я мав заздалегідь приготовану бонбоньерку з шоколядками першого сорту для службовок, а для службовців — найліпші папіроси. За все те, очевидно, платив театр. Після привітання й декількох приємних слів на адресу гарної статі, кладу на стіл бонбоньерку, запрошуючи до неї, а для чоловіків — папіроси. Усі з радістю користають з мого вгощення. Виручаючи їх, олімпійським темпом печатаю квитки не лише на час наших виступів, але й на наступний рік, так що я платив податки, як хотів. Податки були міський і на летунську і морську фльоти.

За всі роки мого служіння українській Мельпомені, я оциганив польський скарбовий уряд на кількадесят тисяч злотих. З цього, признаюся, я не сповідався, бо якщо б сповідався з таких щоденних гріхів, то не знаю, як довго тривала б та сповідь.

Упоравшись з адміністративними справами перед приїздом театру до Борщова, увечорі вийшов я до міста на прохід. Переді мною — два молоді поляки. Розмовляють голосно, так що все докладно чую. Один із них каже: „Ідеш завтра до Скали на балъ? Другий: „Очевидно що іду, бо я і повинен, тим більше, що цей балъ є під патронатом старости”. Вмить у мене зродилася думка — поїхати туди й попробувати щастя якось підійти до старости, щоб дістати дозвіл на театральні вистави в прикордонній смузі, в якій десять років не було українського живого слова зі сцени.

Думка — одне, а здійснення задуму — гірше, бож староста — доволі високої ранги службовець польської держави, а я скромний представник українського мандрівного театру. І як підійти до старости та ще на балю і говорити з ним про справу, про яку бракує відваги говорити в його кабінеті. Чи, бува, я не заганняюся задалеко? Може все таки якось до нього підійду, тим більше, що вчора я був у нього, вручаючи йому компліментарні квитки на наші вистави. Був увічливий і обіцяв відвідати наш театр. А може, думаю, буде „під гумором”, як у нас кажуть, і тоді до нього підійду.

Вночі не спалося, усе передумував „за” і „проти”. Остаточо вирішив їхати.

Відповідно одягнувшись, їду до Скали, рідного міста нашого колеги Мирослава Скали-Старицького, який у той час був у театрі Йосипа Стадника. Скала притулилась до самого Збруча, за яким

розпростерся Советський Союз. Баль відбувається в залі „Сокола”, з неї вже здалека лунає аргентинське танго. Ось і „Сокіл”. За мить я вже коло каси. Ті, що продають квитки вступу, чомно і швидко обслуговують гостей. Купую квиток. Не вимагають запрошення, бож і від інших не вимагали, тим більше, що я нічим від них не відрізнявся — ні одягом, ні поведінкою. Входжу і прямую до буфету, минаючи розтанцьовані пари. На мене повіяли приємні пахощі дорогих парфумів. У буфеті за кількома столами розташувалися картярі, а серед них у фраку — староста. Оподаль — його дружина приглядається до гри. Вона у віці менш-більш 40 років. Її вроду зіпсували тут і там цятки на обличчі, чого навіть не покрив шар пудри, зате гарно збудована й елегантна. Все те я встиг помітити, коли пройшов повз неї. Починається вальс, але ніхто до неї не підходить. Ще чекаю хвилину, здобуваюсь на відвагу й прошу її до танцю. В танці подивляю її вміння танцювати, а вона те саме каже й мені: зі мною, мовляв, їй добре й легко танцювати. А за мить додала: „І приємно”. Це вчинило неабияку приємність і мені. Після вальсу оркестра переходить на танго, а потім на фокстрот. Відпровождаю її на місце й відчуваю, що вона задоволена, що „не продає петрушку”. Староста грає в карти, ні на що не звертаючи уваги.

В буфеті я взяв порцію „мисливського” бігосу й склянку пива. До мене присів якийсь панисько, приніс собі гуляш і кухоль пива. Перед тим певне дещо підпив, бо розповів мені про свої любовні невдачі. На залі далі чергувалися танці. На українських вечорницях чи бальях ще була „коломийка”, а на польських — „краков’як”. Після короткої перерви аранжер заповів: „вальс — дами вибирають”. Дивлюся — й очам своїм не можу йняти віри: до мене наближається старостина. Вклонившись, просить до вальсу. Бере під руку й — прямо у віраж танцю. Мене, признаюся, заткало, та все ж майнула думка: аж тепер буде діло. В крутежі вальса вправо, вліво не було змоги почати говорити „ад рем”, але коли прийшло танго, вона почала перша: „Признайтеся, ви не тутешні”. У кількох словах сказав їй хто я такий і яка в мене проблема. З увагою вислухала та й каже: „Нема жодної проблеми. Прошу в понеділок зайти до кабінету мого мужа. Не хвилюйтесь, усе буде гаразд!”

У той же понеділок я дістав дозвіл на наші вистави не тільки на Скалу, але й на цілу прикордонну смугу. У вівторок приїхав театр, а в четвер я вже їхав, як казали у театрі, зарядити Скалу. Ми дали там десять спектаклів і кожний при переповненій залі. З уваги на небувалий успіх, прийшлося відновити „Наталку”, яка йшла двічі, а крім того ще додатково доробити дивертисмент, монтаж слова, пісні, танку, що ним ми закінчили наші гостинні виступи в Скалі над Збручем.

У Заліщиках під час літнього сезону всі вілли й пансіони заповнювалися „літниками” — багатими людьми з корінної Польщі, які залюбки відвідували українські вистави. Тоді звичайно театр поправляв свій матеріальний стан.

До цього міста-ельдorado наш театр підготувався як слід: до репертуару увійшло нове ревю з цікавим сценічним оформленням, відновлено декорації оперет „Орлов”, „Жайворонок”, „Пепіна”, „Доріна”, доповнено костюми. Але вже перша вистава показала, що надія на „добру касу” нас підвела. Чергові спектаклі були ще слабші. Словом, горимо! Причин не прийшлося довго шукати. Саме в той час загостили до Заліщик найкращі сили польської сцени — Вермінська, Терне, Погожельська, сестри Галяма, хор Дана, балетний ансамбль Фабіяна. Крім цього свій приїзд заповіли ще інші славні актори. Щоб виїхати із Заліщик, нам потрібна була принаймні одна добра каса, але що зробити, щоб вона в такій ситуації могла бути. Звичайно, це морока адміністратора. До болю голови думаю на всі лади. Несподівано прийшла спасенна думка. Підходжу до нашого колеги Славка Шуля, який був і каліграфом, і добрим рисувальником, і прошу, щоб він виконав два величезні плякати. „Нема проблеми, — каже він, — бо полотно, що його вживаємо на декорації, і клейові фарби, маємо, а наші робітники напнуть їх на дерев’яні рами”. Славко запитав, що треба написати на плякатах крім назви театру, дати й залі. „Пиши, — кажу, — так: ‘Небувалий досі спектакль ‘Догори ногами’, тільки для дорослих. Ця назва ревю, — зазначую, — має бути написана догори ногами.’ У програмі: балет у нескромних костюмах, солено-перчені куплети, пікантна конферансьєрка, скетчі ‘Потихеньку-помаленьку’, ‘Як з кохання, то можна’, ‘Раз, а добре’ й інші точки, що спокушують і до гріха намовляють. Каскади сміху. Шампанський гумор. Свіжий транспорт дотепів. Нагороди для тих, які не будуть сміятися”. Один двомовний плакат читали люди в середмісті, другий польською мовою, на якому Славко нарисовав „Канкан”, був на видному місці в секції вілл пансіонів. Крім цього до готових афішів Славко додав слова „Догори ногами”, що їх доліпило і розвісило плакатове підприємство на головних місцях міста. До полудня були готові летючки польською мовою, що їх хлопці порозносили по всіх віллах і пансіонах. Літники читали летючки вже під час полуденка. Наш майстер від плакатів, мабуть, спав не більше двох годин, бо дуже позіхав на репетиції.

Увечорі зала тріщала. Публіка була задоволена програмою. Найбільше оплескували наших співачок і співаків, що виконували сольо й дуети з оперет. Дві арії повторено на „біс”, повторено також

„Моряцький танок”, що його виконувала Тося Стаднікова.

У перерві до театральної роздягальні прийшов поклонник і приятель театру, широковідомий адвокат у Заліщиках д-р Г. (з уваги на родину покійного не подаю його повного прізвища, щоб себе не наразити). Він був також добре знаний з почуття гумору. Усміхнувшись, каже: „А знаєте чия це заслуга, що сьогодні така каса?” Очі всіх звернені в мою сторону, ніби вказують на мене. „Чому дивитися на Кунца-Климовського? — питає д-р Г. — Це ж не його заслуга, а моя”. На це Тося Стаднікова: „В чому, властиво, ваша заслуга, пане меценасе?” — „А так, — жартує д-р Г., — ви мали б фігу з маком, якщо б не я. Зараз скажу, тільки слухайте уважно. Ваш адміністратор виставив колосальний плякат недалеко магістрату догори ногами. Як його прочитати? Нема ради: стаю дуба і читаю, а довкруги мене ціла група людей зібралася: ‘Пане меценасе! Цо пан робі?’ — ‘Як то цо? — відповідаю. — Читама фіш’. Тепер знаєте вже чия це заслуга? Хіба признаєте, що мене тут більше знають, ніж вашого Кунца. Він може ‘кунцувати’ всюди, тільки не в Заліщиках, від того я є тут”.

* * *

Перед приїздом до Нижанкович, що недалеко Перемишля, я відвідав одну нашу дуже багату родину в справі нічлігу для когось із театру. Господиня з вигляду й одягу нагадувала даму з великого міста. Представляючись їй, додав, що я відпоручник українського театру. Прийняла дві особи. На другий день розповідали мені колеги, які там ночували, що вони підслухали таке: „Знаєте, приходить їден з театру просити прийняти когось з артистів на квартиру і каже, жи він якийсь там поручник. Та ти можеш бути навіть самим генералом, як я не схочу, то не прийму, а як схочу то прийму. Велика фігура — поручник!”

* * *

До нашого театру заангажували скрипаль-жида. Він уперше в українському театрі. Розмовляв польською мовою. Сказав, що української добре не знає, але буде її вчити. Я дав йому безплатний квиток, т. зв. контрамарку, для особи, в якій він буде ночувати. Це, кажу, на нічліг, а він: „Цо, мам на тим спаць?”

У Янові, містечку між Львовом і Яворовом, я мав квартиру в різника. Моему колезі дав я квартиру по сусідству, теж у різника. Вранці, коли я пробудився, з другої кімнати чую голос моєї господині. Вона розмовляє через відчинене вікно дуже голосно, щоб її чула сусідка, на квартирі якої мій друг, що грає ролі амантів. Моя господиня питає сусідку: „У тебе мешкає артиста?” Сусідка відповідає: „Ая, мешкає”. — „А файний?” — „Сьлічний, чудний” — „А твій?” — „Не! (Це про мене). Мій не тільки файний, кільо приємний”.

Адо́льф ГЛАДИЛОВИЧ

ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА І ЙОГО „КОЛІСНИЦЯ”

У 1933 році паризьке видавництво „Орієнтальна і американська книгарня” опублікувало своєрідну популярну енциклопедію українознавства французькою мовою „Життя одного народу — Україна” Роже Тіссерана.¹ Книжка лежала роками на складі видавництва. Її віднайшли українці після Другої світової війни й вона швидко розійшлася. Покищо не чути, щоб хтось збирався її перевидати або перекласти на англійську й інші мови.

Останній розділ книжки присвячений сучасній Україні, зокрема її поезії. „В сьогоднішніх понурих часах, — пише Тіссеран, — поетична Україна далі співає. Її головні теперішні поети — Тичина, Олександр Кандиба (Олесь), Максим Рильський, Наталія Лівницька-Холодна, Євген Маланюк, Осьмачка”. Автор цитує два зразки цієї поезії — „гарні рядки” Максима Рильського „У теплі дні збирання винограду” в перекладі Фернана Мазата й поезію Тодося Осьмачки, яка в перекладі Шарля Тієка має заголовок „Ле шар”. В українській мові слово „ле шар” означає віз або колісницю, тобто двоколісний візок стародавніх греків і римлян. В оригіналі я цього Осьмаччиного вірша ніколи не бачив.

Мені було цікаво знати, чи Тодосеві Осьмачці відомо, що в той час, коли він сидів у московській тюрмі, в Парижі вийшла французькою мовою книжка з високою оцінкою його поетичної творчості й з перекладом одного його вірша. Згодом мені пощастило довідатися про це від нього самого.

ЗУСТРІЧ З ПОЕТОМ

Навесні 1955 року наш визначний поет, що колись чудом урятувався від російської кулі в потилицю, вміло симулюючи божевілья, приїхав з Америки до Канади... в пошуках праці. В Монреалі він замешкав у гостинному домі магістра фармації

1. Roger Tisserand, *La vie d'un peuple — l'Ukraine*. Librairie Orientale et Americaine, Paris, 1933.

Ольги Кливакової, що жила тут зі своїм сином і мала крамницю споживчих товарів. Не знайшовши праці, Тодось Осьмачка несподівано від'їхав.

У Монтреалі я часто заходив до української книгарні „Базар”, що її власником був суспільно-громадський діяч Ярослав Сербин. Там я зустрів поета й з ним познайомився.

Під час розмови я спитав його, чи він знає про згадку про нього і про його вірш у книжці Роже Тіссерана.

Осьмачка ніколи про це не чув.

— Якщо так, — сказав я, — то чи ви не хотіли б тепер поїхати до мене й побачити цю книжку?

Він радо погодився. Ми сіли у трамвай (тепер їх уже нема в цьому місті) і незабаром були в мене.

Вдома я розгорнув книжку й переклав йому, що про нього й інших поетів написав Тіссеран. Цитата з невідомої йому досі французької книжки зробила на нього велике враження.

— А ось далі ваш вірш „Віз”. Чи ви собі пригадуєте його? — спитав я поета.

— Ну, ні! — відповів. — Але читайте!

Я став читати й перекладати рядок за рядком:

*До північних льодовиків,
до глибоких снігів,
волохатих і далеких,
небитими шляхами
і звивистими стежками,*

*серед крику нічних птахів,
щось величезне й непоборне,
наче сторукий, важкий біль,
проїжджає Україну
на невидному возі...*

— Та ж це „Колісниця”! — аж крикнув поет. — Моя „Колісниця”.

І він схвильовано слухав, як я далі перекладав його чудовий вірш.

— Можете позичити мені цю книжку? — спитав Осьмачка.

— Певно, що так. Візьміть собі додому й не спішіться мені її віддавати.

ЛИСТ

З того часу я ніколи не бачив поета і тільки випадково довідався, що його, на жаль, уже нема в Монтреалі.

Про книжку, яку позичив йому, я не думав. Я навіть радів, що він її має, тим більше, що в „Базарі” було ще кілька примірників. Я вже вибирався в цій справі до „Базару”, коли раптом задзвонив до мене власник книгарні:

— Приїжджайте! В мене лист від Осьмачки у справі книжки Тіссерана, яку ви йому позичили.

Лист, що його принесла до книгарні й дала Ярославові

Сербинові Ольга Кливак, не знаючи, в чому справа, досі зберігається в мене як єдина пам'ятка про Тодося Осьмачку. Подаю його без змін:

„Дорога Пані!

Сердечно прохаю вибачити, що забув Ваше імення.² Але так чи инак, я прохаю дочитати листа.

Справа ось у чім. Прохаю Вашої турботи хвилин на десять. Зайдіть у книжковий „Базар” на St. Lawrence і попрохайте того Пана, що там господарем, невеличкого, чорненького.³ Нехай він верне гроші за книжку, що він сам запропонував (гроші) і віддасть тому Панові.⁴ перед яким я так нещасливо завинив. Він, перед яким я завинив, людина культурна і зможе виписати собі книжку просто з Парижу... Бо ця моя, нещаслива, у такому стані, що страшно й повернути тому, перед ким я винен. Коли ж Він у оправі схоче узяти книгу, воля Божя, нехай бере. І ось на цім місці гадаю, що краще показати чорненькому оцей лист, що я Вам написав.

Щиро Вас вітаю і дякую за ласку!

Ваш Т. Осьмачка

7 квітня 1955

Р. С. А якщо хтось із цих достойних людей схоче вернути мені частину грошей, нехай верне Вам, а ми колись порохуємося.

Т. О.”

Я дістав у книгарні інший примірник книжки „Життя одного народу — Україна” й справа, що нею так непотрібно перейнявся поет, була негайно полагоджена.

СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ВТРАЧЕНОГО ВІРША

З книги „Розстріляне Відродження” Юрія Лавріненка⁵ відомо, що Тодось Осьмачка — один з тих репресованих письменників, твори яких окупанти знищили не тільки в себе, але й у закордонних бібліотеках, і то так ґрунтовно, що авторові не вдалося в них знайти ні одного примірника.

Те саме було з першою збіркою поезій Осьмачки „Круча”, що вийшла в Києві у 1922 році. Разом з цією збіркою пропав вірш

2. Ольга Кливак.

3. Ярослав Сербин.

4. Автор статті.

5. Юрій Лавріненко, „Розстріляне Відродження”, „Культура”, Париж, 1959.

„Колісниця”, що був там надрукований. В своїй антології Юрій Лавріненко міг помістити тільки два уривки, що їх він записав „із уст автора”, напевно тоді, коли Осьмачка ще не бачив французького перекладу, який був би пригадав йому цілий вірш.

Щоб дати читачам бодай приблизне уявлення про зміст і характер втраченого вірша, постараюся відтворити його, додавши до уривків, що опубліковані в „Розстріляному Відродженні”, його решту в перекладі з французького перекладу.

КОЛІСНИЦЯ

Переклад (Шарль Тіак):

*До північних льодовиків,
до глибоких снігів,
волохатих і далеких,
небитими шляхами
і звивистими стежками,
серед крику нічних птахів,*

З уст автора (Юрій Лавріненко):

*щось велике, необоре,
мов сторуке наше горе,
прошуміло по Вкраїні
на незримій колісниці...*

Переклад:

*Коли нещодавно їхала ця колісниця,
в селах сонце сяяло,
трави в лісах і на лугах
були шовкові, весняні.*

З уст автора:

*Церкви Божі
в кришталеві дні погожі,
молоділи та білили.
На майданах — роздоріжжі
любо святами пишались,
людом радісним і ясним,
мов колоссям наливались...*

Переклад:

Але вранці там, де зникла колісниця,

З уст автора:

*села небо засмалили пожарами
і розхрістались риданням,*

Переклад:

*і зелені луки, закривавлені,
простяглися для тортур...
Всюди долини, видолинки,
вишини, биті шляхи
почорніли від трупів
і побілили від кістяків.
Ось буйний вітер виє,
коливає дуби, піднімає пісок,
скиглить над кістками
і ховає їх...*

З уст автора:

*Як на дощ ворони кричуть,
за Батиєм хижо плачуть,
у долинах клюють очі,
мертві очі парубочі...
Од пожеж у видні ночі
люди тінями блукають,
над руїнами ридають...
Їм лисиці та собаки
із ярів відповідають...*

Переклад:

*Понад криками та вогнями,
понад диким гавканням,
на роздоріжжях, у селах,
понад горами, горбами,
б'є молот, б'є молот!
Це мов брязкіт важких молотів.
І на кістках,
і серед гуку гармат,
і на просторах,
хто йде такий голий?
... Хто йде?
Голод.*

Хочеться вірити, що рано чи пізно таки хтось відшукає оригінальний текст „Колісниці” й інші зниклі твори Тодося Осьмачки.

ГРЕКО-РИМСЬКА Й УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Мистецька пам'ятка Риму „Tabula Iliaca” з I століття по Христі зі згадкою про здобуття Іліону (грецька назва міста Трої) зображує також виїзд Енея, одного з троянських героїв, на Захід, що використав римський поет Вергілій (Publius Vergilius Maro) у своїй поемі „Енеїда” (Aeneis). Вергілій — найбільший поет золотої доби римської літератури, яка тривала від 81-го року перед Христом до 14 року про Христі, тобто до смерті імператора Октавіяна Августа.

Твір Вергілія „Енеїда” в 12-ти книгах — це епічна поема про троянського героя Енея — „прабатька” Риму та основника юліанського роду, який у часах другої половини золотої доби римської літератури мав очолювати Октавіян Август — володар Римської імперії. Мати Енея — Венера була богинею, так що бажанням Октавіяна було, щоб Вергілій пов'язав історію Риму з богами та славним містом Троєю — головною митною коморою торгівлі в сусідстві центрів культури й цивілізації старого світу, тобто Азії, Європи та Африки.

Місто Троя, яке оспівав грецький поет Гомер в епічних поемах „Іліяда” й „Одіссея”, було зруйноване в XIII столітті перед Христом. З того часу Вергілій започаткував опис Енея — основника юліанського роду, тобто від назви міста Трої — Іліону (а прізвисьце „Iulius” синові Енея надав римський бог Юпітер) та пов'язав його з героєм Трої — Енеєм і богами дохристиянських часів. Між іншим, Юпітер (найбільший бог римлян та опікун Римської імперії) обіцяв богині Венері, що її син Еней стане основником славного юліанського роду, який керуватиме життям римлян просягом століть, аж до часів імператора Октавіяна включно.

Щоб закінчити „Енеїду”, Вергілій виїздив до Греції, головно Атен, бо, хоч він був найбільшим поетом золотої доби римської літератури (коли вже існувала розвинена латинська мова т.зв. „lingua urbana”, тобто мова освічених верств), доводилось йому користати з гелленських високомистецьких літературних надбань.

Молоді римляни також виїздили на студії до Греції, помимо того, що були т.зв. Велика чи Нова Греція в південній Італії, де було чимало грецьких колоній.

Імператор Октавіян Август і впливовий член у його уряді Цільній Меценас (Cilnius Maecenas) підтримувала фінансово письменство Римської імперії, що спричинило наплив з Італії до Риму талантів — любителів музи. З ними прибув і Вергілій зі села Андес, який вчився в Кремоні, Медіоляні (Міляні) та Римі. Октавіян також організував бібліотеки та сам брав участь у літературному житті, але його праці загубилися. Імператор Октавіян хоч і діяв у республікансько-конституційному устрої, де сенатори радили, дискутували й голосували, але Октавіян (як консул) затверджував кандидатів на сенаторів...

Пишучи Енеїду, Вергілій користав головню з творів Гомера, тобто „Іліади” та „Одіссеї”. В перших шістьох книгах Вергілій описав блукання Енея після зруйнування Трої аж доки не прибув він до Італії, а в наступних шістьох книгах виявив автор бої троянців на шляху, щоб врешті захопити „обіцяні” землі та створити нову країну, згідно з дорученням матері богів Цибели (Реї) Енеєві, коли впала Троя. Вергілій наслідував Гомерові поезії, але включив старі національні римські міти й переказав та створив героїчну поему, надаючи їй зміст першої мистецької епопеї в літературі старого світу.

Еней, як і Одіссей Гомера, блукав роками, виїхавши з Трої в XIII столітті перед Христом, яка була над побережжям північно-східнього Середземного моря в Малій Азії при гирлі Дарданелл. Виїжджаючи кораблями, Еней з побратимами повернув до Тракії (теренів Македонсько-Болгарських в пізніших часах), бож траки допомагали Трої під час боротьби з греками. Опісля через острови Делос і Крету Еней попав до Картагени (в північній Африці), куди його кораблі занесли сильні вітри. Врешті Еней прибув до „обіцяної” землі, хоч прийшлося звести чимало боїв, де участь брали й боги та богині, помимо того, що Завес (головний грецький бог), звичайно, забороняв це робити.

Милозвучність мови та мистецькі поетичні описи в „Енеїді” набули великої популярности, так що твір Вергілія вживано поруч Гомерових епічних поем „Іліади” та „Одіссеї” і в шкільних підручниках. В середньовіччі західні поети наслідували „Енеїду”, як також перетворювали її на гумористичні твори, які звались „травестіями”, що було поширене й у східній Європі.

Травестію „Енеїда” написав також Іван Котляревський українською живою народною мовою, а не мовою книжною, старослов'янською чи церковнослов'янською. Він вживав Вергілієвих богів і бо-

гинь та героїв, і приблизно ті місцевості, куди блукав Еней, але виявив суспільно-політичний устрій України XVIII століття, велике етнографічне багатство, описуючи народні одяги, бенкети, страви, танки, співи, музику, як також народні звичаї, обряди, вечорниці, похорони та поминки, ба й ставлення українців до їхніх сусідів тощо. Котляревський згадав і роди зброї зі Запоріжжя, звідки козаки, після зруйнування Січі Москвою, пішли в світ шукати нової батьківщини..., подібно як зробив Вергілій з мандрівкою Енея, виявляючи при тому стародавню римську духовність у літературі.

Сліди письма в південній Україні помічено в археологічних дослідках ще за часів Троянської війни, яка тривала протягом десяти років та спрямувала зі Середземномор'я торгівлю до Причорномор'я й купців у Приозів'я, т.зв. кіммерійців, досить відомих у Малій Азії. Вже комерсанти Фінікії, приблизно XIV-XIII століть до Христа, розвинули письмо, бож їх широковідома торгівля, як і адміністративне правління, особливо потребували письма для записів своєї діяльності, що можна помітити й в правовому Кодексі Гаммурабі ще XXII століття до Христа (Гаммурабі — вавилонський цар).

У Фінікії (сьогодні Ливан) в місті Біблос виготовляли книги (з єгипетського папірусу), що їх греки називали „біблос”, з чого пішли й слова Біблія (книжка), бібліографія та інші подібні. Правдоподібно фінікійці чи їх сусіди спричинили початки письма „силябічної системи” в південній Україні, але тут на розвиток чи втримання його слідів (письма) не було сприятливих обставин. Фінікійське письмо греки розвинули й використали в половині VIII століття перед Христом, записуючи епопеї Гомера, а пізніше грецьку абетку римляни змінили відповідно до потреб своєї мови.

В залізній чи т.зв. скитській добі VIII-VII століть до Христа, в північному Причорномор'ї поважно збільшилось число купців промисловців зі Сходу і Півдня, де певно використовувалось грецьке письмо, бож греки тут були головними посередниками в Чорноморській торгівлі вже з VII століття перед Христом, так що письмо, започатковане раніше в південній Україні, не було кінцевим і слідів його розвитку досі не виявлено. Щойно в наступній добі, тобто в середньовіччі, в Криму слов'янські апостоли свв. Кирило й Методій в IX столітті знайшли переклади св. Письма, написані давніми „руськими письменами”, а в X столітті вже були записані староукраїнською чи старослов'янською мовою договори з греками, тобто договори з Візантійською імперією.

Впроваджене християнство в Русі-Україні Володимиром Великим 988 року та пожертви десятини його доходів на Церкву спричинились до поширення письменства за посередництвом шкіл,

організованих при єпископських катедрах, з яких вийшли нові працівники літератури тих часів. Наслідник Володимира Великого — князь Ярослав Мудрий побудував у Києві катедру св. Софії, подібну до св. Софії в Константинополі з часів імператора Константина, тобто з IV століття, яка була перебудована в VI столітті. Володар Ярослав також дав доручення виготовити збірку законів „Руську Правду”, сам читав „днями й ночами”, організував перекладачів візантійської літератури, започаткував бібліотеку при катедрі св. Софії в Києві та будову Печерського монастиря — головного осередку культури Руси-України на протязі багатьох століть. Отже, християнські володарі — Володимир Великий і Ярослав Мудрий, як і володар Римської імперії Октавіян Август на початку християнської доби, підтримували фінансово розвиток літературного життя.

З появою шкіл при згадуваних катедрах і монастирях та початків розвитку літературного життя почали прибувати до Києва таланти з цілої України, включаючи і північне Причорномор'я (хоч би Никон Великий з Тмуторокані в Приозів'ї), де були можливості набути знання, бож там, головню через торгівлю, були зв'язки з центрами культури й цивілізації Сходу та Півдня на протязі багатьох тисячоліть. Очевидно, що не могли вони прибувати з Півночі чи Заходу, бо після упадку Римської імперії в IV-V століттях там настали т.зв. „темні віки”. До населення хоч би сучасної Франції (тоді Галії), яка була завойована імператором Цезарем в 49 році до Христа, культура Риму майже не доходила, а коли імперські війська були відкликані до Італії, населення до XI століття зазнавало чимало ударів західних та північних „варварів”, тоді як Візантійська імперія існувала на тривких культурних основах ще тисячу літ, а Арабська імперія з оновленою старою культурою заволоділа землями від Індії, почерез північну Африку, аж до Іспанії. З цими імперіями, очевидно, не можна порівнювати в західній Європі держави Карла Великого в роках 768 до 814-го, яку його внуки поділили на три частини у Ведунському договорі 843 року.

Північні т.зв. нормани чи варяги, відомі мореплавці та добрі воїни, що часто захоплювали побережжя західньої Європи, допливали по Атлантичному океані й до південної Італії та по північних островах досягали Американського континенту ще перед Колумбом, але вони поза своїми країнами на Півночі нічого довготривалого не створили. Навіть їхнє письмо чомусь було започатковане у Візантійській імперії (на теренах сучасної Румунії) в IV столітті, і це мав зробити єпископ Ульфія з Каппадокії в Малій Азії (в сьогоднішній північносхідній Туреччині), щоб перекласти Біблію для т.зв. готів — блукаючого племені зі Скандинавії. Це

описане в „Гетиці” (чомусь не в Готиці?) Йорданом з VI століття слабкою латинською мовою, що він мав записати зі затраченої праці Кассіодора, яку він написав у Римі. Ця Біблія, т.зв. „Срібна Біблія”, мала бути століттями в італійських та інших західних монастирях, включаючи Прагу, звідки залишки (частини) цієї Біблії в 1648 році під час війни шведи забрали, й тепер вона є частиною джерел стародавньої шведської мови в бібліотеці Упсальського університету.

Зростання економічної сили північних італійських торговельних міст, які не втрачали цілком зв'язків з Візантією й під час „темних віків”, та поява ренесансу XIV-XVI століть в Італії, де було чимало слідів класичної літератури, посилювали культурне життя в Західній Європі, так що в середньовіччі вже використовували „Енеїду” Вергілія для перекладів чи травестій, про що вже була згадка раніше. Знову ж меркантильна й індустріальна революція спричинились у значній мірі до розвитку модерних наук у новій добі, тобто після середньовіччя. Щойно в новій добі (після упадку Візантії в 1453 році) Західня Європа досягла передове місце в культурному й літературному світі.

Повертаючись до Київського письменства XI-XII століть, згадаємо, що тут був Нестор — чернець Печерського монастиря та історик-дослідник тих часів, який підготував літописне зведення „Повість временних літ” у 1113 році. Нестор записав тут відомості про заснування Києва трьома братами Києм, Щеком і Хоривом, що й археологія підтверджує. Він також включив у „Повість” т.зв. „Норманську теорію”, за якою нормани чи варяги мали прибути зі Скандинавії й створити Київську державу та надати їй назву „Русь”, яка за арабським й сирійським джерелами існувала раніше в південному Причорномор'ї, а за М. Грушевським, у скандинавських сагах терени Києва — це чужа земля.

Деякі дослідники Київських літописів (яких оригінали затрапились, а відписів є чимало з різними додатками й поправками) припускають, що до цього спричинилась Візантія, яка після розколу Христової Церкви на Східню й Західню в 1054 році (коли помер володар Київської імперії Ярослав Мудрий) змагала спільно з Константинопольським патріархом за впливи в Європі. Щоб протидіяти намірам Візантії, греки-митрополити якої просували церковно-політичні інтереси в столиці Київської держави й впливали на зміст та характер літописів у київських культурних центрах, Нестор висунув в „Повісті” проскандинавську орієнтацію, тобто „Норманську теорію”, бо нормани чи варяги не були жодною загрозою для імперії Київської, тобто для Руси-України.

В київських літописах є відомості про київських князів з ранніх

часів середньовіччя, що є властиво продовженням політично-комерційних об'єднань у північному Причорномор'ї ще з часів бронзової й залізної доби, чи т.зв. кіммерійсько-скитських часів, що почалось від згадуваних війн за Трою. Знову ж відома в культурному світі трипільська культура, яка розвивалася з околиць північного Причорномор'я й, посуваючись на північ у новій кам'яній добі — неоліті, охопила терени Київщини, — виявляє тяглість матеріально-духовної культури племен України на протязі багатьох тисячоліть. Отже археологічні досліді доказують, що східні слов'яни є постійними мешканцями своїх земель з прадавніх часів та мали зв'язки через Чорноморську торгівлю з центрами культури й цивілізації старого світу.

Також досліді в мовознавчій галузі доказують, що скандинавська лексика в українській мові є дуже незначна, так що норманські чи варязькі наємні війська, хоч і не раз служили у володарів Київської імперії, але вони не могли бути творцями Київської держави. Вони також не могли бути співучасниками в літописному письменстві Русі-України в середньовіччі.

Михайло ЛИТВИНЕЦЬ

НАША МОВА

*Коли навала сунула ординська,
Народ наш в січі схищував шаблі
За честь і волю рідної землі, —
Мужніла в битвах мова українська.*

*З віків у ній тривога материнська,
Людські великі радощі й жалі...
Упали кволі хани й королі —
Живуть народ і мова українська!*

*Для ворога вона покара-грім,
А до людини щирістю іскриться,
Дзвенить в братерстві нашім дорогім;*

*В огні віків гартована, мов криця,
Тому велика й сильна, як гроза,
І чиста, наче матері сльоза.*

ВІД „ГАЙДАМАКІВ” ДО БЕЙЗБОЛЬНОЇ ЛІГИ УНСОЮЗУ І УСЦАК

Коли в 1870 — 80-их роках англійські вуглекопи, спроваджені з Англії в Україну британськими підприємцями для експлуатації підземних багатств України, виїжджали з глибоких копалень на світло денне по цілоденній важкій праці, то першим їх зайняттям по приході до „пристойного вигляду” було погратися м'ячем на футбольному грищі. А що майже кожна копальня мала свою футбольну дружину, то й не дивно, що футбол був там буденним явищем, а такі терміни, як „бек” (захисник), „голь”, „голкипер”, „буци”, „арбітр” і багато інших вкорінилися в донецькі маси куди швидше, як сама гра.

Не до футболу чи до будь-якого іншого спорту було українському „майнерові”, що приїхав до вимріяної Америки гнаний голодом і холодом. Його виїзд з рідного краю був своєрідним бунтом, був викликом, киненим проклятій долі. До Америки не їхав він шукати розваг; тут, в Америці, хотів він заробити гроші і якнайшвидше повернутися до рідного краю, щоб врятувати від ліцитації кусник прадідового поля чи рідну хату.

А за той час в рідному краю, до якого в повному добробуті мріяв повернутися кожний „майнер”, кожний емігрант, відбувалися небувалі переміни. В „Просвітах”, „Соколах”, „Січах” виростав новий тип українця.

До Америки чи Канади приїжджав уже не пригноблений, малоосвічений „русин”, як себе тоді звали національно неосвідомлені емігранти, заголюкані польським економом чи австрійським жандармом; на землю Вашингтона ступав вже новий тип людини — українець, свідомий своєї національної ідентичности, що з погордою відкидав різні лукаві пропозиції „соєдиненій” чи „спулек”, а горнувся до своєї громади в Українському Народному Союзі. Це був уже вихованок Т. Шевченка і не раз у його „куферку” знаходили „Кобзаря”, якого перечитував у хвилини важкого відчаю; це був вже діяльний член „Просвіти”, „Сокола” чи „Січі”,

Українські футбольні чемпіонати ЗСА: в 1954 році УАСТ „Леви” з Чикаго добились перемоги над УСК-ом Нью Йорк. На фото: дружини перед змаганнями в Нью Йорку.

СТ „Україна” Монреаль стала першою українською дружиною в діаспорі, яка здобула крайовий футбольний примат країни поселення. В 1957 році монреальці здобули чашу Канади. У 1960-их роках УСО „Тризуб” (чотири рази) і УСК Нью Йорк повторили ці досяги у ЗСА.

що старався прищепити на новому ґрунті всі ті ідеї, якими жив рідний край. Кличі борців за фізичну тугість українського народу — І. Боберського, голови „Сокола”, чи К. Трильовського, „січового батька” — „Де сила, там воля витає”, „Не плачем, а мечем”, „Всі враз! Все вперед!”, „В здоровому тілі здорова душа” і т.п. — поволі знаходять повне розуміння й швидко поширюються серед емігрантської маси.

Перша ластівка

Першою такою ластівкою було заснування у 1907 році гімнастичного товариства „Гайдамаки” в Томпкінс Сквер Голл під ч. 134 7-ма вулиця схід в Нью Йорку. Перші організатори: М. Угорчак, М. Хандога, Іван Драган.

Таку нотатку знаходимо у праці „Пропам'ятна книга”, виданій з нагоди 40-літнього ювілею Українського Народного Союзу, зредагував д-р Лука Мишуга, Дж. Ситі, Н. Дж., 1936 р. Цю нотатку подав д-р Семен Демидчук (член „Сокола-Батька” у Львові), що з річників „Свободи” виловив важніші події з життя Нью Йорку, від 1897 року починаючи. Вправді згадує він і про те, що крім „Гайдамаків” існувала тоді й „Запорізька Січ” та „Подільська Січ”, але нічого точнішого про їх діяльність не знаємо. Та й про гімнастичну діяльність „Гайдамаків” знаємо небагато: в 1910 році перетворилося воно на допомогову, партійну, соціалістичну організацію, перенеслося в 1918 році до Трентону, Н. Дж., де й заниділо 1925 року. (Залишило по собі свій орган „Гайдамаки”, 1908-1918).

„Соколи, Соколи! Вставайте в ряди!”

Деяке пожвавлення руханково-спортивного життя на терені Нью Йорку чи його околиці, — де й концентрувалося тодішнє політичне й культурне життя, — викликав приїзд у 1912 році делегата „Рідної Школи” зі Львова д-ра С. Демидчука. Його завданням було збирати фонди на рідношкільні справи в краю та продавати „цеголки” на закуп спортової площі у Львові т. зв. „Український Город”, де, як казав, є місце для „соколів, майбутніх воїнів, покликаних у слушну годину служити Україні”. За його спонукою Мирон Сурмач, ст. з товаришами у 1913 році засновують руханкове Т-во „Сокіл”, яке у 1915 році згуртувало около 50 членів — чоловіків і жінок.

„Ой у лузі”

Історичний 1914 рік, рік сподівань і надій відбився і тут широким відгомном. Створення у Галичині січово-стрілецьких товариств, величавий Шевченківський здвиг у Львові з виступами

Відкриття Мазепинського Здвигу Молоді на стадіоні Трайборо в Нью Йорку в 1959 році. Третій зліва — автор статті.

Збірна українців Америки і Канади у змаганнях проти литовців в Чикаго в 1966 році. Українська збірна перемогла вислідом 5:0.

„Січей”, „Соколів”, „Українських Січових Стрільців” і вибух війни — дали поштовх для заснування в Нью Йорку руханково-стрілецького товариства п.н. І-ий Відділ Українських Січових Стрільців, до якого долучилися й члени „Сокола”. Кошовим т-ва став Петро Задерецький. Т-во згуртувало як чоловіків, так і жінок. Для переведення вправ винайняли залю протестантської церкви при 14-ій вул., а опісля перенеслися до Народного Дому при 6-ій вул. Відділ мав і секцію дужання, якою піклувався Петро Римар.

„Гей там на горі Січ іде!”

На терені Америки перебував тоді Мирослав Січинський, виконавець атентату на графа А. Потоцького (у 1908 році), цісарського намісника у Галичині, як відплату за жорстокі знущання над українцями. Як ініціатор Української Федерації Соціалістичних Партиї, проальянтського наставлення, всіма способами виступав проти УССтрільців. Під його впливом 1916 року змінено назву т-ва на „Січ” і перший відділ УССтрільців прийняв назву Січ ім. Б. Хмельницького. Тодішні воєнні події й надії на зміни, як і сама січова ідея служіння своєму народові, спричинилися до постановки нових відділів. Незабаром вирінає потреба створити централю. На першому з’їзді „Січей” в Нью Йорку 11-го листопада 1916 року створено централю п.н. Січова Організація Українців у Злучених Державах (голова Михайло Рибак з Філадельфії, Па.), яка у 1920 році нараховувала вже около 60 відділів із понад 3,000 членів — чоловіків, жінок і молоді.

Свою популярність здобула організація загальними здвигами, які відбулися в 1917 році на честь Б. Хмельницького в парку Белведір на Лонг Айленді, там же в 1918 році на Стетен Айленді у 1923 році.

Січова організація видавала з 1918 року свій орган „Січові Вісті”, заснувала торговельне підприємство „Січовий Базар” у Нью Йорку з видавництвом і книгарнею, розвивала різні види спорту, відбувала й військову підготовку членів і т.п.

І була б „Січ” дальше пригортала у свої ряди українську молодь, якщо б не підпала під вплив д-ра О. Назарука, пропагатора гетьманської ідеї. За його намовою 1925 року змінено назву „Січ” на Гетьманську Січ і злучено її з гетьманською організацією, що довело й до занидіння січей, ідеї демократизму надто вже глибоко вкорінилися, щоб могли скоритися монархізмові. Невдоволені з такої зміни відділи відлучилися від гетьманської організації й створили окремі „Січі”, з яких залишився донині тільки один осередок — „Чорноморська Січ” в Ньюарку, Н. Дж., що й досі проводить спортивно-виховну працю.

Перед змаганнями УСВТ „Чорноморська Січ” і УСО „Тризуб” у Філядельфії в рамках Американської Футбольної Ліги.

Фрагмент з відкриття Української Вільної Олімпіади у 1988 році, що її організував УСО „Тризуб” у Філядельфії.

В альбом „Січей” треба вписати багато позитивних подвигів. У свої ряди притягнула „Січ” широкі маси української еміграції, спричинилася до закріплення національної свідомості нашої молоді, організації надала традиційний український характер і створила підложжя для дальшого розвитку спортивного життя в ЗСА.

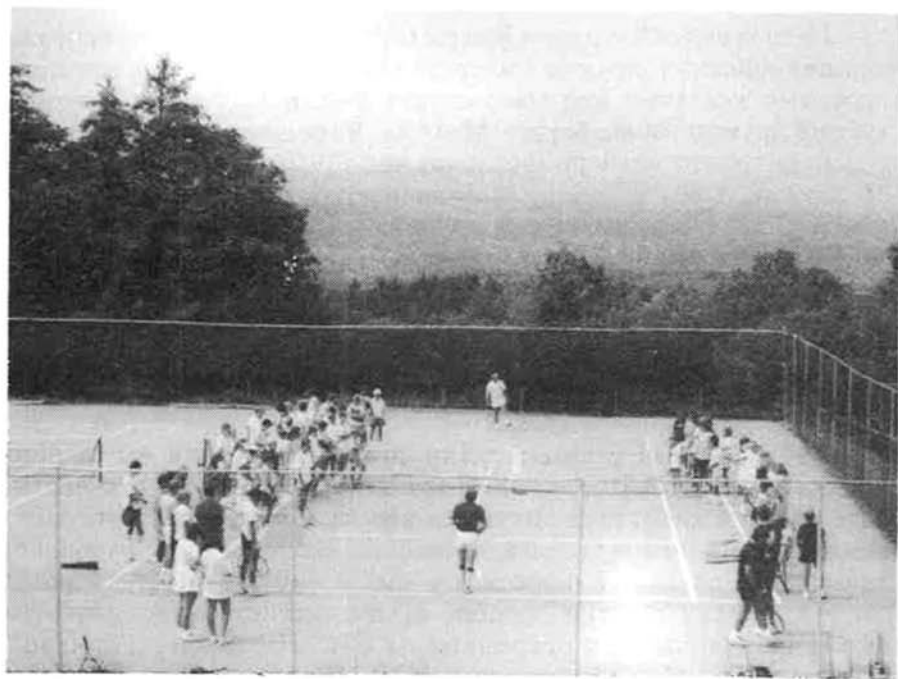
Стартує молодь

В ідеологічні дискусії проводів „Січі” тут уже народжена молодь не встряває; свої спортові заінтересування спрямовує на бейзбол, кошиківку, футбол, круглі, голф, легко-атлетику. Спортовий ентузіазм молоді підтримують братські організації, які спонзорують Українсько-Американський День Молоді, що відбувся в серпні 1935 року біля Філядельфії, в присутності біля 3,000 глядачів з участю 135 змагунок і змагунів, членів 14 молодечих спортових клубів Філядельфії, Елизабету, Міллвілу й Трентону. У програму змагань увійшли: легка атлетика, плавання, відбиванка, софтбол. У дружиновій пунктації перше місце здобув клуб парафії св. Йосафата, Френкфорд, друге Елизабет, завдяки змагунці Анні Лібо, що перемогла в усіх жіночих конкуренціях.

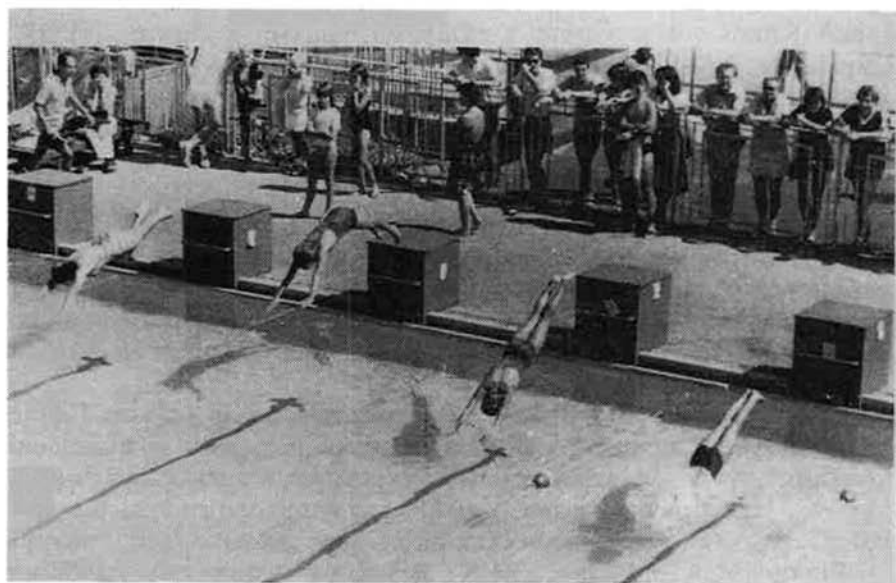
Підготовка ЗСА до XI Олімпійських Ігрищ в Берліні ще більше активізує нашу молодь. З нагоди конвенції Ліги Української Католицької Молоді у Філядельфії відбувся в липні 1936 року Здвиг української католицької молоді при участі понад 100 змагунів, що змагались у легкій атлетиці, бейзболі, софтболі, відбиванці й тенісі (спортовий керівник Олександр Яремко). Дружинову перемогу здобув знову Френкфорд, перед Джерзі Ситі і Ньюарком.

Знову ж у вересні 1936 року, в рамках конвенції Ліги Української Молоді Північної Америки при співучасті Об'єднання Українських Організацій Молоді у Філядельфії відбулася Перша Українсько-Американська Олімпіяда з участю американських і канадських клубів. У програму увійшли: легка атлетика, бейзбол, відбиванка, кошиківка, плавання в групах жінок, чоловіків, дівчат і хлопців. Перше місце здобув Український Католицький Клуб „Сокіл”-Памертон, Па., — 37 точок, 2) Дітройт — 30т., 3) Збірна „Української софтбол-ліги” з Торонто — 15 т., 4) Бруклін — 10 т.

Захоплення спортом молоді спричинюється до рішення XIX Конвенції УНСоюзу організувати при своїх відділах молоді спортові дружини. Цю ідею розвинула союзова газета „Український Тиждень” і на своїх сторінках закликала молодь творити популярні тоді дружини бейзболу при матеріяльній допомозі УНСоюзу, Дружини мали виступати під назвою Союзу і разом створити бейзбольну лігу УНСоюзу.

Тенісовий табір на Союзівці.

Фрагмент з плавацьких змагань на Союзівці.

18-го червня 1938 року в Джерзі Ситі, Н. Дж., зібралися проводи перших шістьох дружин, накреслили плян праці, виготовили програму змагань і вже 14-го серпня 1938 року відбулася перша зустріч дружин Вилкс-Беррі і МекАду. Впродовж наступних років кількість дружин помітно зростає так, що в 1940 році Ліга згуртувала 28 дружин. Крім бейзболу відбувалися змагання і в софтболі, а зимою 22 дружини змагалися в кошиківці, а 23 в круглях.

Заінтересування молоді поширюються й на летунство. У червні 1935 року відбулося „Перше українське летунське свято” в Белведір парку на Лонг Айленді. З Гемтремку, Миш., виходить ідея будови українських літаків.

Вибух війни

Вибух Другої світової війни спиняє на деякий час працю клубів. По війні бейзболова ліга вже не відновила своєї діяльності. Зате великий спортовий ентузіазм внесла молодь нової іміграції, яка на свої нові місця поселення заціпила все те спортове надбання, яким жила раніше. В короткому часі в початках 1950-их років постало кілька десятків клубів, скупчених переважно довкруги більших українських осередків: „УСК” Нью Йорк, „Тризуб” Філадельфія, „Січ” Елизабет, „УВК” Ньюарк, „Беркут” Перт Амбой, „Стріла” Трентон, „Чорногора” і „Довбуш” Нью Гейвен, клуби в Ансонії, Гартфорді, Віллімантіку, Карпатський Лещетарський Клуб в Нью Йорку з кількома філіями в терені, „Плай” Сиракузи, УАСТ Рочестер і інші — на сході ЗСА, а на середньому заході: „Леви” Чикаго, „Черник” Дітройт, „Орлик” і „Львів” в Клівленді, „Сокіл” і інші. З часом по менших осередках запал до праці меншає так, що в 1980-их роках діє вже тільки 15 клубів (не вчислюючи організацій молоді).

Вдоволяючись хвилевими успіхами, успіхами на нинішній день, клубові проводи призабули, що без виховання молодого нарібку, що прийшов би на зміну старшому поколінню, клуб не може існувати; задержались клуби, які свою працю спрямували на виховання молодого покоління грачів, дбали про свої відділи доросту чи юнацтва.

Копаний м'яч, відбиванка, настільний теніс — найбільше займали увагу нових поселенців; відбувалися різні міжклубові змагання, турніри з участю білоруських, литовських і інших дружин. Непересічний рівень українських спортсменів виявляється у їхніх перемогах в американських лігах. У копаному м'ячі „Тризуб” — Філадельфія — 4 рази, „УСК” Нью Йорк — один раз, у 1960-их роках кількакратно здобули чемпіонат ЗСА. Не можна поминути й індивідуальні успіхи українських спортсменів в загальноамери-

канському спорті. В олімпійській дружині копаного м'яча ЗСА її капітаном став теперішній редактор „Свободи” Зенон Снилик, олімпійські медалі для ЗСА здобули П. Файк чи Ю. Каджек у плаванні, О. Галайко у боксі. Успіхів добиваються автомобіліст В. Мазарук (згинув у перегонах), золотими буквами в американському спорті записався Бронко Нагурскі і інші; понад 40 змагунів українського роду є серед найкращих хокеїстів ЗСА і Канади.

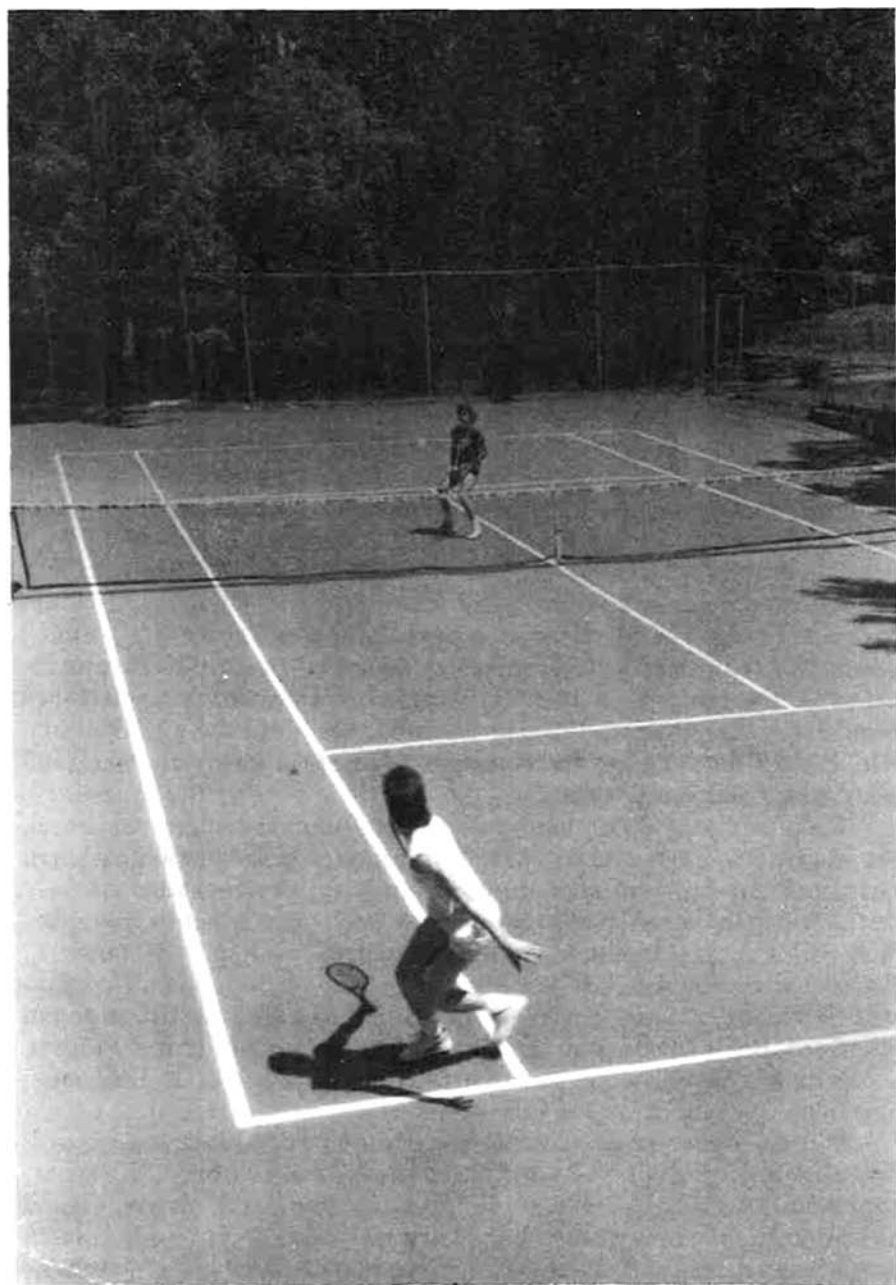
УСЦАК

У 1953-54 роках клуби на сході ЗСА зорганізували Союз Українсько-Американських Спортових Товариств — Схід з осідком у Нью Йорку (голова д-р Едвард Жарський), а на заході СУАСТ — Захід з осідком у Чикаго (голова мгр Іван Красник). 24-го грудня 1955 року на спортовому з'їзді у Торонто створилася надрядна установа Українська Спортова Централь Америк і Канади, зложена з двох тіл: Ради (голова Е. Жарський) і Управи (голова І. Красник), а СУАСТ-и стали її делегатурами.

З того часу УСЦАК 35 літ підряд кермує й координує спортовою працею клубів, влаштовує щорічні Спортові Ігрища Молоді, чемпіонати краю в різних ділянках спорту — листу чемпіонів яких зібрано у „Пропам'ятній книзі” і виданій з нагоди 25-ліття її діяльності. В пам'яті української громади залишився величавий Мазепинський Здвиг Молоді, що відбувся у 1959 році у Нью Йорку на стадіоні на Рендоллс Айленд з участю понад 300 змагунок, змагунів і юнацтва.

Годі перерахувати у цьому короткому огляді всі спортові події, що відбулись в останніх роках. Відбувались різні міжнародні змагання, що причинилось до популяризації українського імені у світі. Чимало українських спортсменів виступає в репрезентаціях ЗСА чи в рядах чільних клубів Америки — Юрій Кулішенко, Джиммі Стахровський, Мирон Красій, Мирон Воробець, Володимир Чижович, Мирон Крат, Орест Банах, Володимир Шматолоха (футбол), Вейн Грецький, Михась Крушельницький (хокей) і інші, — а то й тренують репрезентації ЗСА — В. і Євген Чижовичі (футбол), Тарас Ліськевич (відбиванка).

У 1980 році українська репрезентація спортсменів Америки й Канади виступає у I Вільній Олімпіаді в Етобіко, Канада, зорганізованій спільно з вірменами, естонцями, литовцями й латишами. Була це маніфестація бажань України й інших поневолених Москвою народів виступати на світових Олімпійських Ігрищах як самостійній нації під своїм власним прапором. В загальному підсумку Україна зайняла тоді друге місце за Латвією. У II Вільній Олімпіаді, що відбулася у 1984 році також в Канаді,

*Йде боротьба за тенісові чемпіонати УСЦАК в сінглях на
кортах Союзівки.*

наші чоловіки зайняли друге місце за Литвою та перед Естонією, зате жінки вийшли на перше місце перед Естонією й Литвою.

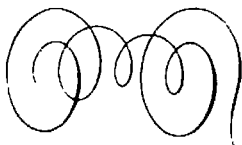
У травні 1988 року, з нагоди 1000-ліття Хрищення Руси-України, відбулася у Філадельфії Українська Вільна Олімпіада й Здвиг Молоді при рекордовій участі чоловіків, жінок і юнацтва Америки й Канади. У змагання включено: відбиванку, голф, легко атлетику, настільний теніс, плавання, теніс, футбол, шахи — у різних вікових групах. За перші три місця вручено золоту, срібну чи бронзову медалі. Найбільше медалів здобув УСО „Тризуб”, Філадельфія — 52; 2) УСВТ „Чорноморська Січ”, Ньюарк — 46; 3) СУМ, ЗСА — 34; 4) Пласт, ЗСА — 22; 5) Пласт, Монреаль — 13; 6) УАСТ „Леви”, Чикаго — 8.

Організації молоді

Велику спортивно-виховну працю виконують і наші організації молоді — ОДУМ, Пласт, СУМ — своїми вишкільними таборами та своїми щорічними змаганнями. Вишкільні спортові табори ведуть і деякі наші спортові товариства: з 1969 року працює спортова школа „Чорноморської Січі” — Ньюарк на оселі „Верховина”; Союзівка в Кергонксоні дбає про вишкіл наших молодих тенісистів від 1969 року; пластовий курінь „Чорноморці” переводить водний морський вишкіл пластунів, а спортові табори також влаштовують пластунів і сумівців.

Морські рекорди побила пластунка магістер фармації Олена Бойко з Орендж, Конн., що разом зі своїм чоловіком, на малому (12 метр. довгий, 11 тонн важкий) дерев'яному, одномаштовому вітрильнику переплила Атлантийський океан (перший раз у 1977 році), зайшла у Чорне море, не згадуючи про інші її мандри по світі.

Для історії треба записати, що в 1956 році створено Олімпійський Комітет в Екзилі, який домагався окремої й самостійної участі України в Олімпіаді. І хоч голова МОК А. Брандедж потвердив право України до самостійного виступу на Олімпіаді, проте підривні, закулісові інтриги Москви не допустили до цього (подібно як і в 1920 році перед VII Олімпіадою в Антверпені). Може тепер у зв'язку з перемінами в Україні спортовці України доб'ються самостійного виступу на Олімпійських Ігрищах, в чому допомогти їм буде і нашим завданням.

Василь ДІДЮК

ЗА УКРАЇНСЬКУ ПРАВДУ

(З приводу підготовки до фільму „Україна в Другій світовій війні”)

В 1982 році, у 50-річчя штучного голоду в Україні, гурт ентузіастів поставив собі за мету показати модерними телевізійними засобами вільному світові правдиву українську історію, яку постійно атакують і перекручують та обкрадають недруги нашого народу, часто покликаючись на ту, яку довгими віками нашого поневолення писали нам наші вороги, не добачуючи або ігноруючи правдиву історію народу, який хоч поневолений, але нескорений — змагався і буде змагатися за свою самостійність і державність.

На жаль, це часто їм вдається, бо й „сильні цього світу” далі пактують з большевицько-московською „імперією зла”, наївно надіючись на якийсь утопічний „мир”. В такий „мир і рай” на землі вони повірили у 1920 році, віддавши на поталу багато народів, а між ними в першу чергу Україну, чим закріпили большевицько-московську імперію, а Україна заплатила і постійно платить до сьогодні мільйонами жертв поневолення і терору, а зокрема сім мільйонів жертв замучених штучною голодовою облогою в 1932-33 роках на очах „вільного світу”, який мовчав, щоб не дратувати „приятеля”, а його „вільна преса” навіть заперечувала існування голоду. Заперечувала голод також і Москва, а тим, що про голод згадували, грозила, називаючи їх ворогами „радянського народу”.

Коли у 1982 році почав діяти Український Дослідчий Центр Голоду в Торонто, що почав збирати матеріали, завірені свідчення людей, що пережили голод, від науковців-істориків, кореспондентів та дипломатів, які у тих роках були в Москві і мали можливість поїхати в Україну, де вони самі бачили це масове і штучне неймовірне народовбивство, Москва, а за нею всі її підголоски, піднесли голос протесту проти задуму створити фільм про голод, якого, як і далі вони твердили, не було. Появу фільму вони назвали як видумку „буржуазних українських націоналістів”, ворожим виступом проти російського народу, ворогів миру, „німецьких коляборантів” і т. д., і т. п. Московська амбасада в Оттаві навіть зверталася до канадського уряду заборонити появу такого фільму.

Цікаво, що скаже „товариш” секретар московської амбасаді тепер? Може ще й тепер він не вірить, що був штучний голод в Україні, то для його вигоди зачитую бодай кілька рядків з довгого листа І. М. Хмільковського з Черкас, що був надрукований в журналі „Огоньок”, ч. 12 за березень 1988 року в Москві. Там читаємо:

„У 1932 році мені сповнилося 19 літ. В 1937 році я закінчив історичний факультет Київського педінституту. Я бував на полях Кіровоградської й Київської областей, де досягав високий урожай, і осмілююсь твердити, що в 1932 році ніякої сильної посухи на Україні не було. Однак через грубі порушення... принципів колективізації та інших(?) причин селяни ухилялися від вступу до колгоспу. Все таки земля їхня була усупільнена і залишилася не доглянутою. Глибоко переконаний, що Сталін кістлявою рукою голоду намагався змусити селянина йти в колгосп і працювати за майже не оплачувані трудовні”... А далі: „Наперед спланиований голод і штучне маніпулювання переписами населення у 30-их роках, щоб приховати померлих та зарахувати мертві душі живими — ось один із трагічних наслідків сталінізму”.

Далі автор продовжує, що за „трагедію 1933 року відповідальність перед історією несуть не тільки Сталін, але й інші члени Політбюра, які його підтримували”. Це тільки дещо з довгого листа, а їх тепер багато. Зрештою, про це заговорив сам Міхаїл Горбачов, а навіть такий „українець”, як твердолобий „товариш” Щербицький, хоч, правда, дуже обережно і несміло... А що на це тепер „товариш” з московської амбасаді? Хіба випадало б вибачитись перед українцями, що тоді говорили правду, а він — брехню й обвинувачення, але заледве що від „товаришів” можна цього сподіватися!

Створений під патронатом СКВУ Комітет Дослідження Голоду в Україні під проводом проф. Василя Янішевського і членів: д-ра Остапа Винницького, проф. Юрія Даревича, проф. Всеволода Ісаїва, майора Василя Кирилюка, д-ра Миколи Кушпети, адвоката Богдана Онищука, д-ра Петра Смильського і д-ра Ярослава Шудрака з моральною й матеріальною підтримкою української спільноти у світі, Ієрархії українських Церков та організованого українського життя, послідовною й активною працею, поборюючи прерізні труднощі та й перепони, за два роки створив „українське чудо” — випродукуванням одногодинного документального фільму „Жнива розпачу”. І знову „зворушилися” наші неприятели, бо не вірили, що, поборюючи всі труднощі, вдасться українцям це зробити. Однак правда перемогла! Фільм здобув велику популярність і признання. Появився на телевізійних сітках Канади, ЗСА,

Австралії і Європи. В загальному оглядало понад 60 мільйонів людей. Його копії знаходяться у багатьох університетах та публічних бібліотеках, а відеокасети фільму одержали сотні дипломатів та членів парламентів різних держав. Міністерство освіти в Нью Йорк стейті рішило вживати цей фільм у програмі навчання в середніх школах, коледжах і університетах. Є надія, що це зроблять і інші стейти Америки і провінції Канади. Йде підготовка перекласти фільм на еспанську, російську й українську мови. Перед очима мільйонів глядачів показалось марево страшного голоду в країні „медом і молоком” текучій, в країні, яка своєю пшеницею годувала колись Європу. І здається, що навіть „сліпі прозріли”, і байдужий світ побачив українську гірку правду, а фільм здобув велику популярність на міжнародних короткометражних документальних фільмових фестивалях, одержавши 11 нагород, в цьому 6 перших місць. Тут ми й бачимо, яку велику і корисну працю виконав Комітет Дослідження Голоду в Україні для нашої справи і правди, висунувши на світову арену тематику і проблеми України як нації, яка, як і всі інші нації, має право на самостійну і незалежну державу.

Великий під кожним оглядом успіх доказав, що у сьогоднішньому часі тільки дорогого телевізії можна досягти успіхів. Наприклад: скільки треба видати книжок (хоч і це потрібне!), щоб їх прочитало 60 мільйонів людей?! Скільки треба б було поїздок, щоб зустріти таке число людей і їм докладно вияснити те, що показано на фільмі?! Якщо фільм „Жнива розпачу” коштував біля 300,000 доларів, а оглянуло його таке число людей у різних країнах, то кошти за оглядання фільму були центові. Якщо додати велику моральну, престижеву й історичну його вартість, то це підказує нам — українській діаспорі, що це і правильна та, здається, одинока у наших обставинах дорога говорити світові про нас і нашу правду.

Тут аж проситься навести слова визначного політика, колишнього радника у справах крайової безпеки в уряді Джиммі Картера — Збігнева Бжезінського на конференції провідництва Вашингтонської Групи Українсько-Американських Професіоналістів 19-го жовтня 1986 року. Ось його слова: „Замало американців знають, що є українська нація. Забагато американців ще досі автоматично говорять „Росія”, коли говорять про Чорнобиль чи Київ. Одним словом, забагато американців не здають собі справи про ваше існування, про існування України в загальному”. На закінчення він закликав, щоб українська група постійно давала знати, що вона існує і щоб українці якнайширше включалися в американське політичне життя та мали на нього вплив. Це свята правда! Бо наколи б ми 30 років тому були почали твердо і сміло

говорити про нас і наші справи, то напевно були б оминули так багато напасливих, ображаючих і денервуючих моментів. Бо виграють наступаючі. Але ніколи не є запізно! Тому прийшов час, щоб і ми почали наступ. Спільними силами всюди, де тільки поселилась українська людина, мусимо всіма доступними й можливими способами і засобами працювати, щоб остаточно відкрити очі тим, які не можуть, не хочуть, а може не знають, що Україна — це не Техас, Онтаріо чи Квебек! Найвища пора, щоб нашу писану ворогами нам історію почали писати ми, наші вчені-історики.

Цю „українську істину” належно зрозумів з досвіду праці над фільмом „Жнива розпачу” Комітет Дослідження Голоду в Україні, який, доповнивши себе новими людьми, оформився з окремими підкомісіями в Українсько-Канадський Дослідчий і Документальний Центр і за благословенням Українських Церков та патронатом СКВУ, приступив до праці над виготовленням двогодинного англomовного документального фільму „Україна в Другій світовій війні”. Ціль, якій має служити проєкт, включає такі теми: Україна напередодні Другої світової війни. Перша большевицька окупація західних земель України 1939-1941 рр. Німецько-советська війна: німецька окупація України і нацистський терор. Участь українців в рядах советської і німецької армій. Боротьба українського народу проти нацистських і большевицьких окупантів. Українська Повстанська Армія. Чергова большевицька окупація. Большевицький терор і нищення українських церков. Наслідки війни, табори ДП і насильна репатріація. Правда, подіям Другої світової війни було присвячено і надалі присвячується багато уваги в наукових і науково-популярних історичних книжках і документальних фільмах. Багато з них заторкують українські питання, однак ледве чи коли насвітлюються ці питання в правильний спосіб, а не в брехливий, спрямований проти нас, як це роблять советські і польські офіційні чинники. На жаль, мало часу присвячують цій ділянці наші історики, їх часто більше цікавить передхристиянська доба, як новіша. На зібрання матеріалів і випуск фільму „Жнива розпачу” чи видання книжок „Жнива смутку” Р. Конквеста, спогадів М. Долота та інших треба було чекати аж 50 років!

Тепер допустити до цього не можемо. Фільм буде включати рідкісні архівні фільмові кадри Другої світової війни, інтерв'ю з українськими і чужинецькими свідками та політичними діячами, включно з коментарями науковців і істориків цього періду. Бо сьогодні не лише у вільному світі, але також в українській спільноті особливо молодші покоління або нічого, або дуже мало знають про події з найновішої історії України. Вони не знають про жак війни між двома хижаками — Гітлером і Сталіном на українській

землі. Вони не бачили і не знають горючих міст і сіл, гори трупів і море української крові; вони не бачили довгих колон мужчин, жінок і дітей, гнаних ворогами на німецьку каторжну роботу та тисячі-тисячі в советський Сибір, на тортури, тяжкі непосильні праці, страждання і смерть. Вони мало знають також і про героїчну боротьбу УПА, що боролась без ніякої зовнішньої допомоги з двома до зубів озброєними хижакими. Тому це треба записати і то вже тепер на фільмовій стрічці, поки не запізно, на базі об'єктивної і правдивої документації, поки ще живуть жертви терорів та свідки й очевидці трагічних подій.

Щоб приступити до реалізації цього великого проекту, Українсько-Канадський Дослідчий і Документаційний Центр потребує нашої всебічної моральної і матеріальної допомоги! Ми твердо віримо, що хіба не знайдеться між нами понад дво-мільйоною і, щиро кажучи, не бідною вже українською діаспорою нікого, який заперечив би цю так конечно потрібну нам справу і не прийшов з фінансовою допомогою. На випродукування фільму англійською і додатково ще двома-трьома мовами потрібно під теперішню пору мільйон доларів. Ми говоримо про понад два мільйони українців у діаспорі. Чи не виглядає це, що на зложення мільйона доларів треба, щоб кожний чи кожна зложили по 50 центів? Кожний, хто читає це, скаже, що то фантазія... Воно так і ні! Тому будьмо більш реальні, напевно кожний не зложить, бо на світі так було і буде; на жаль, часто дають ті самі, а ті, які не дають, критикують. Однак у цьому випадку будьмо доброї думки про нашу національну свідомість. Коли хочемо бути собою, хочемо, щоб нас шанували і з нами рахувались, ми в першу чергу мусимо шанувати себе самі. У світі без праці і боротьби нічого легко не приходить!

Тому з'єднані духом і національною відповідальністю, щоб обороняти нашу правду, українське добре ім'я і честь, покажимо і переконаймо наших ворогів і приятелів, що ми народ з великим минулим, тисячолітньою християнською культурою, народ, що у цілій своїй довгій історії ніколи у нікого не просив і не загарбував, як то робили численні його вороги, а все по-геройськи боронив, боронить і боронити буде свою землю, добре ім'я аж до перемоги! Україна в Другій світовій війні була поневолена й осамітнена, а геройська Українська Повстанська Армія на два фронти боролась з німецькими і большевицькими наїзниками без жодної зовнішньої допомоги. Західний світ знову, як у 1920-их роках, так і 1940-их роках, не добачував української проблеми, зате тепер поносить кон-секвенції, а світ буде так довго у неспокої, поки всі народи, а в тім і Україна, не стануть вільними і ні від кого незалежними самостій-ними державами — бо свобода є неподільною!

До ширих пожертв на цю так велику справу закликають нас наші ієрархи, СКВУ і всі крайові центральні. Тому жертвуймо щедро і скоро! З переконанням, що кожна найменша жертва потрібна і конечна, однак Українсько-Канадський Дослідчий і Документальний Центр запрошує жертводавців на патронатів, меценатів, фундаторів і добродіїв, які, зложивши поважні суми, увійдуть в історію створення фільму! Всі жертводавці одержать посвідки, потрібні для податкових цілей.

* * *

У своїх плянах дальшого випуску документальних фільмів про важливі історичні події українського народу, Українсько-Канадський Дослідчо-Документальний Центр (УКДДЦ) приступив до активної праці над фільмом „Україна в Другій світовій війні”. Безперечно, що підготовка і реалізація цього пляну вимагає і вимагатиме багато зусиль, праці та матеріальних засобів. Але ми переконані, що завдяки відданим цій справі особам, які беззацікасовно працюють, як і колись над випуском фільму „Жнива розпачу”, — запланована ціль буде з повним успіхом виконана.

Продумавши та устійнивши, в першу чергу, зміст фільму і його завдання, управа вирішила, які матеріали потрібні і де їх шукати. А шукати треба між живими ще свідками цієї епохи — нашими і чужинцями. Бо тільки на такому всесторонньому підході має бути побудований фільм

Група членів управи УКДДЦ та „добровольці” приступили до активної і послідовної праці у різних країнах, розшукуючи свідків подій.

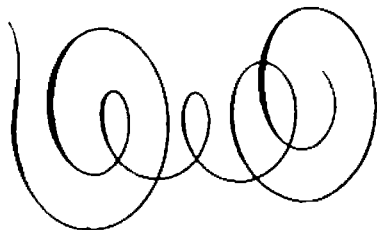
Нав'язаний контакт приніс несподівано великий успіх. Навесні 1989 року на звукозаписи і відео записано ряд важливих інтерв'ю з окремими свідками з політичного, військового, релігійного й іншого життя з різних країн Європи. Тільки в серпні 1989 року записані на фільмову стрічку інтерв'ю з 34-ма свідками в Німеччині, Франції, Англії і Голландії.

Найближчим часом заплановано поїздку в Америку, по Канаді, а опісля ще одну до Європи. На сьогодні в архівах УКДДЦ зберігаються 54 фільмові і 48 звукові записи дуже важливих свідків з Другої світової війни. В загальному це приблизно 250 годин зареєстрованого документального матеріалу. До переслухання є це коло 220 осіб, що треба зробити до кінця 1990 року, щоб у 1991 році, у 50-річчя німецько-совєтської війни, яка в першу чергу проходила на землях України, появився фільм на міжнародних телевізійних екранах. Тоді вільний світ зможе довідатися, що в цій війні український народ більше, ніж будь-який інший, зазнав

втрата, бо два хижаки, Гітлер і Сталін, хотіли поневолити його і цілковито знищити, щоб загарбати землі України. Сталін штучним голодом у 1932-1933 роках винищив 7 мільйонів, а ще 10 мільйонів згинули у війні, були заарештовані, розстріляні або вивезені на Сибір. Про це говорять численні могили по цілій Україні, знайдені тепер. А за що карався і боровся український народ з двома хижаками? Тільки за те, щоб бути вільним на своїй землі.

Але що про це знає вільний світ? Для нього все, що діється на території Советського Союзу, є „Рашен”. Тому тоді, коли цей світ, захоплений советською гласністю і перебудовою, а Україна й далі, хоч піднімається і бореться всіма можливими способами і засобами, ще не може одверто й сміло сказати своє слово, і хоч там діються „геройські чини”, все одно вільний світ мовчить. Чи маємо ми, велика українська діаспора, мовчати також? Ні. Ми не мовчали і тоді, коли гітлерівські орди винищували український народ, не мовчимо, коли очорнюють нас, приписуючи коляборацію. Не сміємо мовчати й тепер!..

Фільм „Україна в Другій світовій війні” буде двогодинним, документальним. Важливим є й те, що в архівах УКДДЦ буде більш як на 400 годин великої історичної цінності фільмового матеріалу, який пригодиться для науково-дослідних історичних праць у майбутньому. Для того УКДДЦ потребує вже тепер фінансової допомоги від українок і українців в діаспорі, які усвідомлюють важливість фільму.

ПІДТРИМУЙТЕ
УКРАЇНСЬКІ
УСТАНОВИ
ОРГАНІЗАЦІЇ
і
ПІДПРИЄМСТВА

**PLANS FOR PRODUCING
A NEW DOCUMENTARY FILM**

by

Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre
Українсько-Канадський Дослідчий і Документаційний Центр
під патронатом Світового Конгресу Вільних Українців і Комітету Українців Канади

620 Spadina Avenue
Toronto, Ontario
M5S 2H4
Tel: (416) 923-3318

ЗВЕРНЕННЯ ІЄРАРХІВ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ ДО УКРАЇНСЬКОГО БОЖОГО ЛЮДУ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

В духовному єднанні з нашим народом, сповнені любов'ю до Господа Бога і наших ближніх, ми, Ваші Владики, звертаємося до Вас наші дорогі вірні, у важку годину страждань українського народу, з проханням матеріально підтримати монументальний проєкт фільму „Україна в Другій Світовій Війні“, що його підготує Українсько-Канадський Дослідчий і Документаційний Центр в Торонто, Канада.

Перший фільм, що його зреалізував Комітет Дослідження Голоду в Україні „Жнива Розпачу“ мав, понад усі сподівання, величезний успіх у вільному світі в поширюванні правди про страждання українського народу, яку ворог затаював перед світом і ще далі старається її заперечувати. Досвід показав, що в роз'яснювальній акції про Україну, її Церкву і народ, про їхнє трагічне минуле і теперішнє, незаперечно найуспішнішим шляхом є історично і фактологічно удокументований і на високому технічному рівні виготовлений фільм, який краще, ніж інші засоби масової інформації переконує і впливає на чужого глядача. В обличчі непогамованих нападів, інспірованих безбожницьким царством сатани, ми всі мусимо стати одним фронтом і дати відсіч неправдивим і злобним закидам проти українського народу. Об'єктивною правдою і історично задокументованими фактами у запроєктованому фільмі „Україна в Другій Світовій Війні“ опрокине твердження, побудовані на пофальшованих доказах з диявольських лабораторій наших ворогів.

Нехай наше батьківське прохання про матеріальну підтримку для виготовлення фільму „Україна в Другій Світовій Війні“ дійде до Ваших щирих сердець, щоб Ви відчули, що завдяки Вашій щедрій пожертві Ви стали співбудівничим великого діла, чого від нас усіх очікують наші поневолені, але нескорені брати і сестри в Україні. Ми будемо молитись до Господа нашого Ісуса Христа, щоб сповнив Ваші душі і серця почуттям непорочної любови до нашого найменшого брата, щоб якнайшвидше прийшов час, коли усміхнеться наша заплакана мати.

† Митрополит Максим
† Митрополит Стефан

† Митрополит Василій
† Митрополит Мстислав

ДО УВАГИ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УСТАНОВ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

(Цитати з оригінального звернення)

Президія Секретаріату СКВУ звертається до Вас з проханням підтримати черговий і вельми важливий проєкт Комітету Дослідження Голоду в Україні — виготовлення фільму про долю українського народу в час Другої Світової Війни.

Як відомо, Комітет Дослідження Голоду в Україні діє під патронатом СКВУ і в 1984 році випродукував визначний фільм „Жнива Розпачу” про великий голод в Україні 1932-33 рр. Цей фільм увінчався неабияким успіхом. В 1985 р. він отримав сім престижових нагород на міжнародних фільмових фестивалях і був показаний обидвома (англо- і франко-мовною) телевізійними мережами в Канаді. В 1986 році його передаватиме державна телевізійна сітка Австралії. Комітет веде переговори з телевізійними сітками у Німеччині і Франції, з американською сіткою ПіБіЕс і британською „Ченел Фор”, які виявили зацікавлення висвітлити фільм.

Тепер Комітет розпочав працю над підготовкою чергового документального фільму на загальну тему „Україна в Другій Світовій Війні”. З цією метою Комітет заангажував уже відповідних людей для переведення підготовчої дослідчої праці.

Підготовляється довідник про архівні і фотофільмові матеріали, що стосуються українського народу в час війни. Комітет опрацює нарис сценарію фільму і розпочав фільмувати інтерв'ю.

Комітет звертається до всіх українських організацій і установ, як теж до загалу української громади, щедро підтримати цю конечну працю. Президія СКВУ всеціло підтримує цю переважливу для всіх українців ініціативу і закликає всі українські установи й організації в діаспорі творити фінансові комітети для придбання фондів на цю ціль.

3 червня 1986 р.

Президія Секретаріату СКВУ

620 Spadina Avenue
Toronto, Ontario
M5S 2H4
Tel: (416) 923-3318

Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre

Українсько-Канадський Дослідчий і Документаційний Центр

під патронатом Світового Конгресу Вільних Українців і Комітету Українців Канади
under the auspices of World Congress of Free Ukrainians and Ukrainian Canadian Committee

Члени Дирекції

Голова:

Проф. Василь Янішевський

Члени:

Мгр. Іроїда Винницька

Д-р Остап Винницький

Проф. Юрій Даревич

Проф. Всеволод Ісаїв

Василь Кирилюк, майор

Д-р Микола Кушпета

Богдан Онищук, Кор. Радник

Д-р Ярослав Шудрак

Д-р Петро Смильський

ДОРОГІ УКРАЇНЦІ, -КИ

Українсько-Канадський Дослідчий і Документаційний Центр звертається до Вас з проханням підтримати черговий і вельми важливий проєкт виготовлення фільму про долю українського народу в час II Світової Війни.

Як відомо, Дослідчий і Документаційний Центр діє за благословенням проводів Українських Церков та під патронатом Світового Конгресу Вільних Українців і Комітету Українців Канади, і вже випродукував одногодинний англомовний фільм „Жнива Розпачу”, який увінчався надзвичайним успіхом. На державних і приватних мережах телебачення Америки, Європи й Австралії фільм цей бачили мільйони глядачів, а на міжнародних фестивалях він здобув 11 нагород, в цьому 6 перших місць.

Як наступний проєкт своєї діяльності, Дослідчий і Документаційний Центр приступив до придбання матеріалів для виготовлення другого документального фільму, темою якого є „Україна в Другій Світовій Війні”. Головним завданням цього нового фільму буде показати чужинецькому світові правду про лихоліття, яке перекотилося під час війни по території України, та звернути увагу на дійсність, пережиту нашим народом; показати його страждання і його героїчну боротьбу на грані змагань двох тоталітарних систем. Багато з нас є живими свідками цих історичних подій і тому нашим спільним обов'язком є усіма засобами поінформувати про них світ. **Правда — це найкраща зброя, а фільмова стрічка — найефективніший засіб її поширення.**

Сьогодні не лише люди у вільному світі, але також в українській спільноті, особливо молодші покоління, або нічого, або дуже мало знають про події, важливі для української історії в Другій світовій війні. Їм не відомі жахливі наслідки, які війна поміж двома жорстокими потугами — нацистською Німеччиною і Советським Союзом — мала на український нарід, як і на інші народи Східньої Європи. Вони не знають про мільйони жертв, які поніс український нарід, та про героїчні і важкі зусилля в тім часі задержати свою самобутність та національну ідентичність.

Конечним є записати ті події та зобразити факти на фільмовій стрічці на базі об'єктивної і вірної документації. Необхідно цей фільм зробити тепер, поки ще живуть жертви терорів та свідки й очевидці трагічних подій. Пізніше буде запізно!

Здійснення цього фільму вимагає не тільки багато праці, але й поважних фінансових засобів. Бюджет виготовлення двогодинного документального фільму англійською мовою передбачується на суму 850.000 доларів. Додатково потрібно 150.000 на кожну іншу мову.

Звертаємося до Вас, як до свідомого і жертвенного члена нашої національної спільноти з проханням про моральну і фінансову підтримку. **Допоможіть нам Вашим щедрим датком! Станьте співтворцем цього фільму!**

Запроєктований фільм „Україна в Другій Світовій Війні“, подібно як фільм „Жива Розпач“, буде власністю всієї української національнодумуючої спільноти й охоплюватиме такі теми:

1. Україна напередодні II Світової війни, наслідки голоду і Єжовщини в Східній Україні, Західня Україна, ОУН, УВО.
2. Большевицька окупація Західньої України 1939-1941 рр.
3. Німецько-совєтська війна і німецька окупація України; терор населення, участь українців у війні (в рядах совєтської і німецької армій).
4. Боротьба українського народу проти нацистських окупантів — Українська Повстанська Армія.
5. Большевицька окупація західніх українських земель в 1944 році і терор населення, нищення Українських Церков.
6. Наслідки війни: еміграція, табори ДІПі, насильна репатріація і переселення.

Комітет глибоко вірить, що всі національно свідомі українці в діаспорі належно оцінять важливість і потребу історично-документального фільму і своїми щедрими пожертвами стануть його гордими співтворцями.

- Списки жертводавців і суму їхніх пожертв будемо поміщувати в пресі.
- На вплачені суми (датки) жертводавці одержать посвідки, потрібні для податкових цілей.
- В Америці прошу висилати свої датки до ЗУАДК-у (United Ukrainian American Relief Committee) з допискою на чеку: "Educational Fund", на адресу: 1319 West Lindley Avenue, Philadelphia, PA. 19141
- В Канаді прошу висилати свої датки до U.C.R.D.C. (Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre) 620 Spadina Avenue, Toronto, Ontario, Canada M5S 2H4

За кожну пожертву Дослідчий і Документаційний Центр буде щиро вдячний.

У глибокому переконанні про Ваше зрозуміння важливості запланованого фільму як пекучої загальноукраїнської потреби.

Остаємося з правдивою пошаною,
**Українсько-Канадський Дослідчий
і Документаційний Центр**

620 Spadina Avenue
Toronto, Ontario
M5S 2H4
Tel: (416) 923-3318

Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre

Українсько-Канадський Дослідчий і Документаційний Центр

під патронатом Світового Конгресу Вільних Українців і Комітету Українців Канади
under the auspices of World Congress of Free Ukrainians and Ukrainian Canadian Committee

Board of Directors

Chairman

Wasył Janishevsky, M.A.Sc., F.I.E.E.E.

Members:

Jurij Darewych, Ph.D.

Wsevolod Isajiw, Ph.D.

Wasył Kereliuk, Major (Ret.)

Mykola Kushpeta, Ph.D.

Bohdan Onyschuk, Q.C.

Yaroslav Shudrak, D.D.S.

Petro Smylski, D.D.S., F.R.C.D.(C)

Iroida Wynnyckyj, M.A.

Ostap Wynnyckyj, Ph.D.

DEAR UKRAINIANS:

The Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre appeals to you for support of our next very important project, the preparation of a film about the fate of the Ukrainian people during World War II.

For this project, the Centre has received the blessing of the heads of the Ukrainian Churches and has as its patrons the Ukrainian Canadian Committee and the World Congress of Free Ukrainians. The Centre has already previously produced the one-hour English language documentary film "Harvest of Despair," which proved to be an extraordinary success. This film was seen by millions on the public and private television networks of North America, Europe and Australia. It received 11 prizes at various international film festivals, of which 6 were first prizes.

As its next project, the Research and Documentation Centre has begun to collect background material to be used in the preparation of a second documentary film, on the topic "*Ukraine During World War II*." The main purpose of this new film will be to depict the great tragedy and devastation of Ukraine during the war. It will turn the audience's attention to the harsh realities which Ukraine faced and will show its suffering and heroic struggle on the territory where two totalitarian systems met and clashed. Like the first film, it will be based on interviews with eyewitnesses and on documents preserved in the archives. There are still many eyewitnesses to these historic events. It is our duty to give them a chance to tell their story and to inform the world about what they have to say. *Truth is the best weapon and film is the best medium for spreading the truth.*

Today not only the people of the free world, but even members of the Ukrainian community, and especially the younger generation, know little or nothing about the events of World War II which were so significant in Ukrainian history. They are not aware of the terrible impact which the war between the two cruel powers, Nazi Germany and the Soviet Union, had on the Ukrainian people and the other peoples of Eastern Europe. They do not know about the millions of victims among the Ukrainian people and about their difficult and heroic efforts at that time to maintain national identity and to achieve sovereignty.

It is necessary to document these events and portray these facts on film. On the basis of objective and faithful research. It is essential to prepare this film *now*, while the victims of this terror and eyewitnesses to these tragic events are still alive.

To produce such a film requires not only a great deal of work, but also considerable financial resources. The budget for the preparation of a two-hour documentary film in English is predicted to be at least 850,000 dollars. An additional 150,000 dollars will be needed to prepare each version in another language.

The film "Ukraine During World War II," like its predecessor "Harvest of Despair," will be the property of the entire Ukrainian community. It will deal with the following themes:

1. *Ukraine on the eve of World War II: the aftereffects of the Famine and the Yezhov terror in Eastern Ukraine; events in Western Ukraine; OUN and UVO.*
2. *The Soviet occupation of Western Ukraine, 1939-1941.*
3. *The German-Soviet war and the German occupation of Ukraine: the terrorization of the civilian population; Ukrainian participation in the war in the ranks of the Soviet and German armies.*
4. *The Ukrainian people's fight with the Nazi occupiers; the Ukrainian Insurgent Army (UPA).*
5. *The Soviet occupation of Western Ukraine in 1944 and the terrorization of the population; the liquidation of the Ukrainian Churches.*
6. *The aftermath of the war: emigration, D.P. camps, forcible repatriation and deportation.*

The Centre is convinced that all Ukrainians in the diaspora will appreciate the importance of, and the need for, this new historical-documentary film, and will, through their generous donations, play an important role in its realization.

Ukrainians in United States: Please send your cheques to: United Ukrainian American Relief Committee — Educational Fund 1319 West Lindley Ave., Philadelphia, PA, 19141

Ukrainians in Canada: Please send cheques to: Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre, 620 Spadina Ave., Toronto, Ont. M5S 2H4.

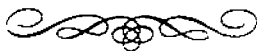
All donors will receive a receipt for income tax purposes.

The Ukrainian Research and Documentation Centre will be sincerely grateful for all donations. PLEASE ACT NOW.

Names of donors will be published in the press.

Sincerely yours,
Ukrainian Canadian Research and Documentation Centre.

Upon request, names of Major Sponsors, Sponsors, Patrons and Maecenas will appear in film and video cassettes.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

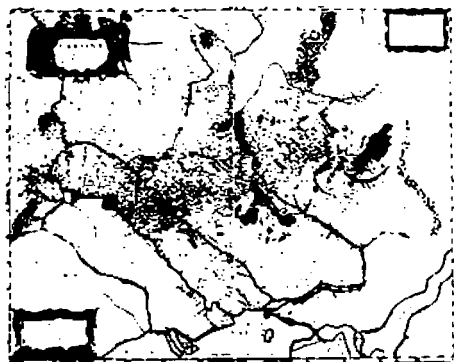
Том I	\$ 95.00
Том II	\$ 95.00
Хто замовить ОБА ТОМИ ПЛАТИТЬ	\$170.00
включно з пересилкою	

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (M. O.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

**NOW IN STOCK
THE ENGLISH EDITION OF**

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by **Volodymyr Kubijovyc**
Managing editor **Danylo Husar-Struk**

First and second of a five-volume work of Ukrainian scholarship in the diaspora
(the last three volumes are scheduled to be released by 1992)

A-F — \$119.50 — 968 pp.

G-K — \$125.00 — 737 pp.

includes shipping and handling

Alphabetical/Encyclopedia of Ukraine, based on 25 years of work, completely revised and supplemented edition of *Encyclopedia Ukrajinoznastva*, richly illustrated with many color plates, black-and-white photos and maps, first-class index of life and culture of Ukrainians in Ukraine and diaspora.

Published by the University of Toronto Press for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and Canadian Foundation of Ukrainian Studies.

SVOBODA BOOK STORE

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents please add 6% sales tax.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці

Наукове Товариство ім. Шевченка поставило собі за принцип — видавати книжки українською мовою, влаштовувати наукові доповіді, брати участь в американських і міжнародних наукових з'їздах. Бібліотека й архіви НТШ в Америці вже не вміщаються у новозакупленому будинку в престижевій ділянці Нью Йорку. Вся наукова діяльність НТШ була і є оперта виключно на жертвенності рідної громади. Між жертводавцями є і Батько Союз, найбільш почесна і заслужена братська установа.

У той час, коли в Україні почала відроджуватися приспана довголітньою русифікаторською неволею рідна національна думка і гордість, на перше місце висунулись потреби української мови, української культури. Без тривких підвалин багатой рідної культури — науки, літератури, мистецтва, — не може бути повної політичної свободи, як і не може бути повної політичної волі, поки не постануть численні високоосвічені фахові кадри державно-адміністративного апарату. У цей наш теперішній час найбільша відповідальність паде на наші дві установи в Америці — Український Народний Союз — Українську Народну Заморську Твердиню та на Наукове Товариство ім. Шевченка, найстаршу і найбільш, для української культури, заслужену установу. Наші дві установи обов'язані не тільки пасивно придивлятися ходові подій над Дніпром, Дністром і Попратом, але й по змозі наших сил помагати нашим Братам і Сестрам в їхньому шляхетному змагові.

Вітаємо

Український Народний Союз
із бажаннями дальшої нашої творчої співпраці!

АДРЕСА:

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.
63 Fourth Avenue ■ New York, N.Y. 10003

ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

Нам надзвичайно приємно поінформувати українську громаду про діяльність Фондації Українського Вільного Університету (УВУ) в Америці.

В 1989 р. ФУНДАЦІЯ УВУ при Вашій щедрій допомозі виплатила понад 90 стипендій для українських студентів на УВУ. Студенти походилили із 14 країн нашого поселення. Стипендії покривають оплату за навчання і їх вплачується прямо до університету. Крім того потребуючим студентам з європейських країн, учасникам педагогічних курсів, — крім оплати за навчання покрито кошти прожитку в українському гуртожитку.

Фінансувала: для української європейської молоді вже п'ятий академічний курс „Порівняльний Фолклор; українські народні пісні і гра на бандурі”; курси українознавства і англійської мови для біженців з Польщі; зорганізувала дев'яту з черги студійну програму „Стежками Батьків по Європі, 1989”.

Цього року крім студентів з країн вільного світу, — студіювало на УВУ вперше від багатьох років понад 20 студентів з країн як: Югославія, Польща, Чехо-Словаччина і Україна.

Нашим основним завданням є втримати і розбудувати єдиний УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УВУ) в діаспорі — УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ, який ми отримали в спадщині від наших славних предків — творців української держави 1917-20 років.

За інформаціями в справі студій на УВУ, створення Постійних Стипендійних Фондів при Фондації, записів і тестаментів, просимо писати або дзвонити на адресу Фондації, Тел. (212) 254-1571 у вечірніх годинах. Ми радо будемо слухати порадами.

Тому Управа Фондації звертається до Вас з гарячим проханням стати членом Фондації, створити свій Постійний Стипендійний Фонд, або скласти пожертву в міру Ваших спроможностей. Коли Ви пожертвували раніше або вже є членом Фондації — просимо Вас підвищити свій вклад.

Всі пожертви й вкладки на Фондацію можна відтягати від податку.

Управа Фондації: Петро Гой, В. Лучків, Б. Дацків, Т. Воляник, Я. Моцюк, Л. Чорна, О. Луцька, І. Буртик, Н. Олесницький (правний радник).

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.

203 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

ТВОРИ ІВАНА ФИЛИПЧАКА

- „КУЛЬЧИЦЬКИЙ ГЕРОЙ ВІДНЯ”** — історична повість XVII віку, про ге-
ройство Юрія Кульчицького і нашого козацтва у визволенні Відня
від турецької облоги. Вдруге перевидана в 1983 р. Сторінок 197.
Ціна \$ 8.00
- „КНЯГИНЯ РОМАНОВА”** — історична повість княжої доби XIII віку.
Перше видання в 1927 р., а друге в 1984 р. 165 сторінок. Ціна \$ 8.00
- „ДМИТРО ДЕТЬКО”** — історична повість XVI віку. Останні десятиліття
самостійної Галицько-Волинської Держави. Головною особою є
Дмитро Детько — призабутий в нашій історії. Перевидана в 1985 р.
Сторін 124. Ціна \$ 7.00
- „БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ”** — історична повість XII віку. Перше видан-
ня в 1935 р., друге в 1985 р. 150 сторін. Ціна \$ 8.00
- „ІВАНКО БЕРЛАДНИК”** (2-ий том „Будівничий Держави”) — історична
повість XII віку. Перше видання в 1936 р., а друге в 1986 р. 135 сто-
рін. Ціна \$ 8.00
- „ЗА СЯН”** — історична повість княжої доби X-XI віку. Третє, справлене
видання з нагоди 116 роковин народження Івана Филипчика. По-
вість доповнена спогадом про батька, прочитаним в Торонто, Ка-
нада, на літературному вечорі творів Івана Филипчика, сином, д-р.
Борисом Филипчаком. Перше видання повісті в Коломії в 1927 р.
141 сторін. 1987 р. Ціна \$7.00

ТВОРИ ІРИНИ ДИБКО

- „ПО СТЕЖИНАХ ДУШІ”** — поезії, 115 сторін, в 1976 р. Ціна \$ 4.00
- „БІЛИЙ ОРЕЛ”** — оповідання для молоді, 160 стор. в 1980 р. Ціна \$ 6.50
- „НАРИС ПРО ЛЮДИНУ”** — переклади з англійської мови Александра
Повпа та інших письменників XVII століття. Ціна \$ 3.00
- „НА ПЕРЕХРЕСТІ РОКІВ”** — поезії й драми, 128 сторін, в 1982. Ціна ... \$ 5.00
- „ХУТІР ТВАРИН”** — переклад з „Енімал Фарм” Дж. Орвел. Сторін 98. У
В-ві ім. В. Симоненка, в 1984 р. Ціна \$ 5.00
- „ГІЛЬГАМЕШ”** — поема-переспів про короля Сумерії Гільгамеша з ди-
настії Урук. 93 сторін, в 1984. В твердій оправі. Ціна \$ 9.00
- „АХНАТОН”** — поема про фараона Єгипту, десятого з черги в XVIII ди-
настії, першого монотеїста. 66 сторін, у 1986 р. Ціна в м'якій оправі \$ 5.00
У твердій оправі \$ 8.00
- „НА КРИЛАХ ДУМ”** — поезії та драма: „Мати короля Данила”. Друге,
справлене і доповнене видання видане в 1987 р. 160 сторін. В твер-
дій оправі. Ціна \$12.00

Адреса набуття книжок:

IRENE DYBKO

2 Crescent Avenue ■ Passaic, N.J. 07055

У ПАМ'ЯТЬ РОДИНИ НОСЕНКА

**Батько Григорій замучений руками НКВД у квітні 1941 р.
Брат Степан розстріляний у грудні 1937 року.**

**З 1929 на 1930 рік вивезено цілу родину Івана Носенка в
Архангельський край на Сибір. Сина Петра, який став в оборо-
ні свого немічного, старого батька Івана, над яким знущався
енкаведист, разом з його жінкою, дітьми та іншими членами
рідні — разом 15 осіб — виключено від вантаження та розстрі-
ляно на місці в районі Золотоноша.**

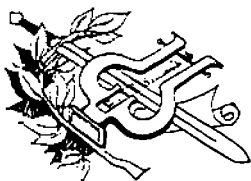
**20 осіб родини мого батька і матері та моєї жінки згинули з
голоду 1933 року.**

**О, Господи Боже, рідний, милий імена їх Ти знаєш. Пом'я-
ни їх у царстві Своїм.**

ВІЧНА ЇМ ПАМ'ЯТЬ!

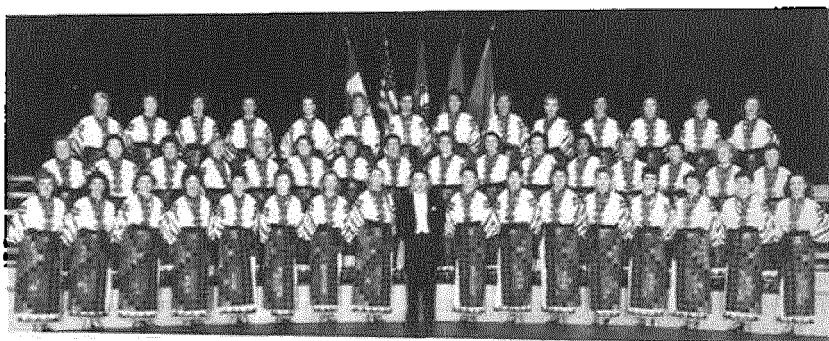
Василь Носенко

UKRAINIAN YOUTH ENSEMBLES CORPORATION (YMA)

УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ АНСАМБЛІ

P.O. Box 37, Stn. D
Toronto, Ont., Canada M6P 3J5
(416) 847-1347, (416) 475-0214

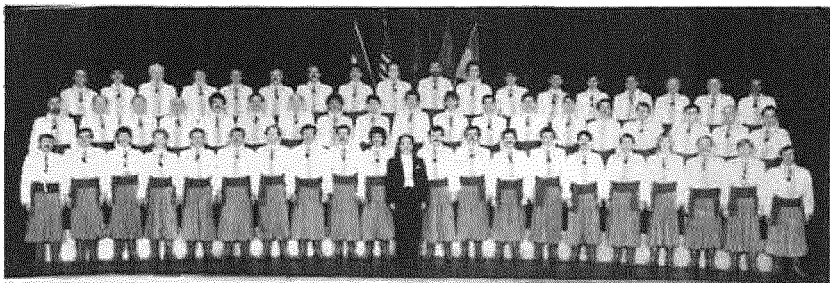
Дівочий хор „Левада” Українських Молодіжних Ансамблів.

Українські Молодіжні Ансамблі діють від вересня 1985 року. В їх склад входять чоловічий хор „ОРІОН”, дівочий хор „ЛЕВАДА”, мішані хори, духова оркестра „АВАНГАРД”, прапороносці і юна оркестра барабанщиків, усіх разом около 200 виконавців. З того приблизно 90% молодь, — дочки і сини національно свідомих, зрілих, патріотичних громадян, — молодь інтелегентна, загально й музично освічена, творча і суспільно успокіблена. Здебільша — це студенти, учителі, архітекти, інженери, викладачі музичних шкіл, бізнесмени, техніки, медсестри, військовики і т. п. Багатьох із них є членами молодечих організацій: СУМ-у, Пласту, ОДУМ-у, УКЮ і ін., де працюють як виховники і впорядники над дітворою.

ГЕНЕРАЛЬНА ІДЕЙНА НАСТАНОВА АНСАМБЛІВ — ЦЕ ПРАЦЯ НА ХРИСТІЯНСЬКО-НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИНЦИПАХ І СЛУЖІННЯ ЦІЛІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ БЕЗ ОГЛЯДУ НА РЕЛІГІЙНІ ЧИ ІДЕОЛОГІЧНІ РІЗНИЦІ, ГРУПОВІ РОЗХОДЖЕННЯ Й АФІЛІАЦІЇ.

МИСТЕЦЬКА І ВИХОВНА ПРАЦЯ

Мистецьке кредо Ансамблів: СЛУЖБА БОГОВІ Й УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ ВІДПОВІДНОЇ, ТЕМАТИЧНО АКТУАЛЬНОЇ, ГІДНО ВИКОНАНОЇ МУЗИКИ. В репертуарі Ансамблів: літургійні, класичні, народні, патріотичні й революційно-повстанські твори. В підборі точок до виступів Ансамблі уникають випадковостей; як правило — виконувані твори своїм духом і змістом виражають і

Чоловічий хор „Оріон” Українських Молодіжних Ансамблів.

уяскравлюють тему святкувань чи концерту. Так, наприклад, до ювілею 1000-ліття християнства ансамблі вивчили, між іншими відповідними до теми, величаву кантату проф. А. Гнатишина (слова Є. Крименка), „Хрещення України”, — річ текстуально і музично найбільш підхожу до цього свята. Загально беручи, ансамблевий репертуар добираний так, щоб він виявляв глибоку істоту внутрішнього світу, щоб відзеркалював ідеологічно-світоглядні переконання ансамбістів, щоб був виховним матеріалом для молоді, словом, щоб він був прапором і дороговказом.

Мистецтвом музики Українські Молодіжні Ансамблі стремлять увіковічити тих, хто йшов і на шляху до Меті впав, або досі карається. Ансамблі уважають своїм обов'язком тут виконувати передусім те, чого не можна виконувати там, у під'яремній Україні. Маючи чи не найбагатший патріотичний, тематично актуальний репертуар, диспонуючи різногранними виконавськими можливостями церемоніального, літургійного й концертного профілю, Українські Молодіжні Ансамблі здатні до найбільших церковних і світських урочистостей, концертів і парад.

На превеликий жаль „Всеканадські” та „Всегромадські” комітети з мистецькою радою на чолі — свідомо не зауважують цього. Вони — за великі суми громадських грошей воліють виручатися чужими оркестрами, хорами, солістами і диригентами. Ця каригідна дискримінація, тенденційність і безвідповідальність дуже огрічує молодь і вона знеохочена чим раз більше відходить від українства. Виглядає, що вдома, в Україні нищить нас окупант, а тут „свої”.

Мистецьким керівником Ансамблів є видатний хоровий й оркестровий диригент *маестро Василь Кардаш*. Адепти музичного мистецтва мають в Ансамблях різновидні можливості себевияву: як диригенти, інструментатори, інструктори, акомпаньйатори, солісти, диктори, і т. п. Наприклад: *Роман Ясінський* успішно проявляється в ділянках диригування й інструментування; диригують також *Дарка Хандон* і *Марійка Кулик*; в керуванні оркестрою пробують своїх сил молоді абсолювенти консерваторії — *Ірка Томчик* і акомпанюють: *Мирося Колесар* і *Тамара Вайда*; солісти: *Люба Мороз-Козак*, *Віктор Шевель*, *Богдан Катупька*, *Тарас Рушак*, військовий старшина *Богдан Ясінський* є муштровим оркестри; *Олекся Мельник*, *Влодко Гонтар* і *Богдан Назарович* — керівники сцени і т. д.

„ПЛЕКАЙМО НАШІ ОБРЯДИ, РІДНІ ЗВИЧАЇ І ТРАДИЦІЇ ТА ВЩІПЛЮЙМО ЇХ НАШІЙ МОЛОДІ” — це в Ансамблях не пустопорожня фраза. Традиційні різдвяні, великодні концерти, і неперевершені красою гаївки, що їх

Духова оркестра „Авангард” і мішаний хор „Левада” і „Оріон” Українських Молодіжних Ансамблів. Мистецький керівник маестро Василь Кардаш.

започаткували *Василь і Лариса Кардаші* 20 літ тому, — усе було і є реальним, невід’ємним компонентом діяльності Ансамблів. Так як давніше інструкторкою гаївок була *Оля Грод*, так тепер є *Дарка Хандон*.

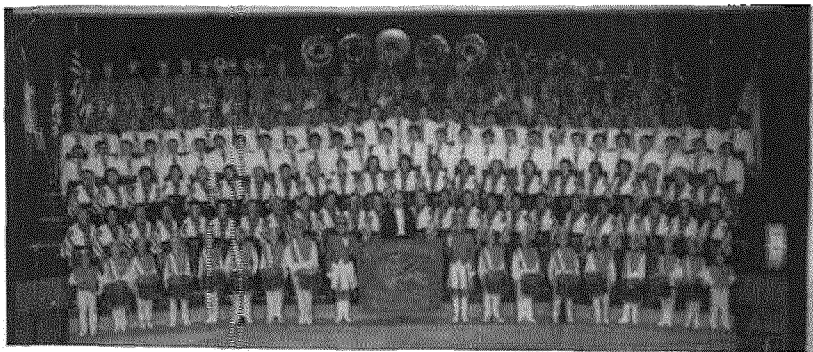
Зовнішній вияв мистецької праці Ансамблів є вислідом ряду відповідних виховних елементів і методики праці, як нпр. пояснювання змісту пісень, історичні, літературні, моральні та політичні коментарі мистецького керівника і т. п. Порядок, точність і дисципліна є передумовою ефективного діяння Ансамблів. Загально відома є „українська точність”. Наша ж оркестра починає свої проби ритуально точно в секунду. Також перед виїздами, заки всідати до автобусів, є „збірка” по військовій формі, тоді по-команді муштрового молитва; відтак коротке слово диригента, тоді муштровий: „Оркестра, Струнко!”, — диригент: „Честь Україні!”, — оркестра: „Готов Боронити!”. Відтак муштровий: „Розхід, — до автобусів!”. Нераз присутніх родичів і приятелів це зворушує до сліз.

ОСЯГИ НАШИХ АНСАМБЛІВ

Про інтенсивність і продуктивність праці Ансамблів можуть свідчити осяги. Попри свої щоденні обов’язки (праця, наука) Ансамблі вже в першому сезоні опанували до мистецької презентації багато музичного матеріалу, хоч натрапляли на немалі труднощі і перешкоди, *котрі на жаль і далі тривають*. В тому ж часі Ансамблі легально оформилися як неприбуткова корпорація й організаційно доповнилися юними барабанщиками та прапорonoсцями. Усі чудово зодягнулися (стилізації Лариси Кардаш) і мистецько зросли.

З ГОЛОВНИХ МИСТЕЦЬКИХ ДОСЯГНЕНЬ 4-ох СЕЗОНІВ ПРАЦІ АНСАМБЛІВ ВАРТО ЗГАДАТИ:

- 56 концертів і виступів на терені Канади й Америки, викликаючих захоплення і подив глядачів-слухачів, засвідчені звітками в пресі, в радіо й телевізії, як також найвищими признаннями від Апостольського Пронунція Арх. А. Пальмаса з Оттави, котрий тричі у ювілейному році (та тричі в 1989 році) був на наших концертах з репертуаром специфічно до теми 1000-ліття;
- надзвичайно успішне виведення гаївок в Торонто, Брамптон і в Клівленд;
- вивчення Служби Божої в церковно-слов’янській мові;
- звукозапис і випуск касеток Воскресної Архиєрейської Божественної Літур-

Українські Молодіжні Ансамблі під диригентурою маестра Василя Кардаша. Чоповичий хор „Орлон”; дівочий — „Левада”; духова оркестра „Авангард”; юна оркестра — Барабанщиків; Прапороносці з емблемою ансамблів і прапорами.

- гії з Преосв. Владикою Кир Ізидором Борецьким, — як проєкт на 1000-ліття хрищення Руси-України;
- запис на відеокасетах гаївок;
- відеокасети з візиту Блаж. Патріярха М. І. Любачівського;
- виготовлення ансамблевої емблеми, знамени й прапорів, що їх посвяtilи Блаж. Патріярх М. І. Любачівський і Преосв. Владика Кир Ізидор Борецький під час їх Архипастирських Відвідин у 1986 р.;

ЗАПИС НА ВІДЕОКАСЕТАХ КОНЦЕРТІВ:

- 1) в Ошаві у 1000-ліття Хрищення України з нагоди Храмового празника дня 8. 05. 1988 р.;
- 2) в Торонто — Служба Божа, гаївки і концерт з нагоди величавого обходу 1000-ліття Хрищення Руси-України у Торонтонській Епархії дня 12. 06. 1988 р.;
- 3) в Оттаві з відкриття і посвячення собору української католицької церкви в честь 1000-ліття Хрищення України та концерту 1000-ліття дня 19. 06. 1988 р.;
- 4) різдвяний концерт у 1000-ліття Хрищення Руси-України в Торонто в англійській катедрі св. Ілліа дня 15. 01. 1989, відеокасети якого переслано в Україну;
- 5) Архиерейська Служба Божа з участю Владик і Пронунція А. Пальмаса в Анкастер, відеокасети котрої передано на Україну як подяка від Владика Ізидора Борецького — Митрополитові Володимирові Стернюкові у Львові;
- 6) в Глен Спей, Нью Йорк — виступ оркестри „Авангард” на 14-му річному Фестивалі Української Молоді дні 14 і 15. 07. 1989 р.;
- 7) в Торонто у “Royal York Hotel”, як також в церкві св. Миколая з золотого ювілею Преосв. Владика Ізидора Борецького дні 27. і 28. 05. 1989 р.;
- 8) в Торонто Свято Епархії і День Молитов за переслідувану церкву та за легалізацію церков з України — 11. 06. 1989 р.

Найголовніші виступи:

- концерт в Дітрейт на Святі 70-их роковин Державности і Соборности України;
- участь в Екуменічному Молебні і різдвяні концерти у 1000-ліття Хрищення України в Ст. Павл Катедрі, Торонто;

- гаївки в Міссісага, Брамптон і Торонто;
- участь оркестри в процесійному поході, Служба Божа і концерт у 1000-ліття в Ошаві;
- Марш „Єдності” в Торонто, що його організував КУК;
- Арх. Служба Божа, гаївки і концерт на Епархіальному Святі 1000-ліття на Ексибишен, Торонто;
- Арх. Служба Божа з нагоди відкриття Собору і концерт 1000-ліття в “Centre Pointe Theatre, Nepean” в Оттаві;
- виступ на оселі „Київ” (Овквіл, Онтаріо) з нагоди 1000-ліття і відкриття культурного центру Св. Володимира;
- участь усіх Ансамблів в процесійному поході й у концерті 1000-ліття в Пітсбурґ;
- участь у святкуваннях 1000-ліття в Нью Йорку, “Madison Square Gardens”, — оркестра;
- фестиваль і паради у Ст. Кетеринс та Орилля, Онтаріо, — оркестра;
- Арх. Служба Божа і концерт у 1000-ліття у французькій катедрі в Корнвал, Онтаріо;
- Арх. Служба Божа і концерт у 1000-ліття в Лондон, Онтаріо;
- участь усіх Ансамблів у святкуваннях 1000-ліття відбух на закінчення V-го Конгресу СКВУ в Торонто “Maple Leaf Gardens”;
- участь в річних Марійських відпустах в Анкастер у 1000-ліття Хрищення Руси-України, Архиєрейська Служба Божа з участю Пронунція А. Пальмаса з Оттави;
- участь в Благословенній Святій Літургії з нагоди 50-річчя священнослужіння і 40-річчя на Владичому престолі Преосв. Владики Ізидора Борецького у Торонто;
- участь оркестри у величавім відспоненні і посвяченні пам’ятника св. Володимирові на майдані Інституту св. Володимира в Торонто;
- участь усіх Ансамблів у Святі Торонтонської Епархії — у дні молитов за переслідувану церкву в Україні — Архиєрейська св. Літургія і концерт;
- виступ оркестри „Аванґард” на харитативному фестивалі “Villa Providence” у Скарборо, Онтаріо;
- виступ оркестри на величавому Фестивалі Української Молоді у Глен Спей, Нью Йорк;
- Архиєрейська Служба Божа у 50-ліття Державности Карпатської України; Соборна Панахида за спокій душ поляглих січовиків (19. 03. 1989 р.) в Торонто.

АДМІНІСТРАЦІЯ АНСАМБЛІВ

Ансамблі очолює загально-ансамблева Адміністративна Управа, якої головою є *Оля Дзюбанівська*, а секретарем *інж. Володимир Мелех*. Крім того складові одиниці (хори, оркестра і т. д.) мають свої окремі управи. Під сучасну пору, головою чоловічого хору є *Андрій Данчук*, дівочого — *Мирослава Бень*, оркестри — *Роман Гарук*, прапороносців — *Мирослав Сташин*, а головою юної оркестри є *мґр Василь Бень*. Усі вони ведуть їхню працю на самоуправних засадах, уважаючи їх запорукою успішности, та секретом росту й розвитку. Всі управи мають свої детально опрацьовані правильники та розподіли функцій і точно їх дотримуються.

Українські Молодіжні Ансамблі ведуть свою працю у новому, модерно обладнаному приміщенні “Swan Club — 5415 Dundas Street West, 231-9666” в Етобіко, якого власниками є молоді, свідомі, ідейні українці-професіоналісти й бизнесмени.

Проби поодиноких ансамблів відбуваються регулярно від 8-ої до 10:00 години вечора: в понеділок — чоловічий хор; у вівторок — дівочий хор; у середу,

від 6:45 до 7:45, юна оркестра барабанщиків, а далі духова оркестра; в четвер — мішаний хор (і оркестра). Засідання управ відбуваються в п'ятниці або в неділі, — залежно від потреб і обставин.

ВИЗНАЧНІ ПРИХИЛЬНИКИ АНСАМБЛІВ

Патроном і великим меценатом Ансамблів є Високопреосвященніший Владика Кир Ізидор Борецький, — дійсний духовний пастир, справжній патріот і негословний, щирий опікун української молоді і мистецтва. Оскільки в Ансамблях є також новоприбула молодь з Польщі, то капеляном Ансамблів є один з них, — молодий о. Іван Труш. До праці Ансамблів надзвичайно прихильно й інспіруючо відноситься о. Богдан Остапович. Відома радіокоментаторка — вже покійна Женья Менделюк і мистець Володимир Беднарський також багато спричинилися до стабілізації й успіхів Ансамблів.

Крім вищезгаданих Ансамблям сприяє що раз ширший круг щирих прихильників з нашого суспільства.

ФІНАНСОВІ ПОТРЕБИ АНСАМБЛІВ

Кошти втримування Українських Молодіжних Ансамблів при інтенсивній і відданій праці, зрозуміло, великі.

Ансамблі, які в умовах асиміляційної повені так успішно змагають до збереження української ідентичності, заслуговують на повну всесторонню підтримку. Українські Молодіжні Ансамблі — це молодь яка, згідно зі Зверненням Воюючої України, йде в імені Бога й України під прапором мистецтва, з мечем віри, сурмачем волі і державности. Вашою фінансовою і моральною допомогою, дайте конкретні докази, що дорожите нашою молоддю, її національним і християнським вихованням, її збереженням та культурою, яку вона плекає!

За пожертви Українським Молодіжним Ансамблям у Канаді виставляємо поквитування для відтягнення від податків. У справі фінансової допомоги Ансамблям просимо користуватися адресою і телефоном Ансамблів.

Управа Ансамблів цим шляхом звертається з закликом включитися в працю Ансамблів. В проголошенім році Української Мови через СКВУ і його культурні надбудови — є важним на ділі зробити щось для себе, родини і Батьківщини, — це вивчити історію, мову, традиції, вивчити пісню, музику, знайти свою українську атмосферу та дати щось із себе для Батьківщини і нащадків.

Заохочуйте сьогодні Ваших дітей чи внуків стати членами Ансамблів. Ставайте самі також членами. Ставайте спонзорами, патронами, членами-добродіями, або членами товариства Прихильників УМА! Музично обдаровану молодь і старших щиро вітаємо! Молоді батьки — записуйте своїх 8-14 літніх дітей до оркестри юних.

Вересень 1989 року

Пресова Референтура Ансамблів

РОЗГОРНУЛАСЯ ВЕЛИКА ПРАЦЯ

У Нью Йорку проф. Кошиць zorganizував професійних співаків і став робити проби... Сценаристи інж. А. Кість і пол. В. Кедровський розпочали працю над сценарієм до фільму „Маруся"... Маестро Іван Кучмак почав малювати скелчі українського села... Проф. Р. Придаткевич робив проби з оркестрою, писав ноти... Актори головних ролей (Стефанія Мельник — Маруся, Микола Стегніцький — Гриць, Петро Чорнюк — Хома, Михась Скоробогач — Дмитро, Микола П. Новак — Потап, Галія Троян — Оксана, Надія Троїцька — Галина, Стефанія Вербовета — Дарина) — перші почали свої проби. Дальше, різні менші ролі були обсаджені такими акторами: Федор Бражник, Текля Кобзар, Марія Скубова, Катерина Гупалова, Андрій Станіславівський, Лідія Ординська, Федор Котович. Крім Марусі, Гриця — всі інші актори, це були широко відомі актори українській публіці Нью Йорку й околиць. Майже кожної суботи чи неділі десь хтось з них виступав на українській сцені. Ніколи ніхто з них не був оплачений. Доходи з вистав віддавали ми на УВО, на українських інвалідів, на Рідну Школу у Львові. Багато разів ходили ми голодні по бруксах Нью Йорку, але гроші з вистав віддавали на вищезгадані цілі. Ми були ідеалістами! В нас було дійсне братерство, любов один до одного — строгість до української сцени. Майже всі ми були собі режисерами й акторами. Нас було таких багато. Щоб не спати, то ми виучували різні п'єси різними гуртками — одні таку п'єсу виучували, інші другу — третю, і це давало нам змогу ставити наші вистави кожного місяця по сім-вісім вистав, коли не в Нью Йорку, то на околицях. Мали ми також прекрасний мішаний хор з 75 осіб під орудою сл. п. проф. Григорія Кериченка (коп. співпрацівник проф. Кошиця). Цей хор виступав не тільки на українській сцені, але й на різних американських сценах, для чужої публіки. Покійний проф. Г. Кериченко був дуже милий чоловік, добряга — всі ми дуже любили його. До речі, він написав дуже гарну музику (ноти) до пісні „Ауспавнім Львові"... на честь Біласа і Данилишина (мої слова, а його музика). Знову ж велику драму „Білас і Данилишин", яку написав п. Васкан, а ми поставили її в Нью Йорку, — мусіли повторити її кілька разів у Нар. Домі в Нью Йорку і кожний раз заля не вміщала публіки (я грав роль Данилишина). Коли вже пишу про інших акторів, то приємно мені згадати мою дружину Надію, яка теж була дуже здібною акторкою в різних ролях і довгі роки співала в хорі проф. Кериченка. Малою дівчиною фільмова голлівудська студія тричі просила її на акторку до фільмів у Голлівуді, але родичі не пустили її на цю дорогу.

Хто з українців не мав щастя зустрітися, говорити з покійним проф. Кошицем, може жаліти, бо хто знає, чи колись у своєму житті стріне подібну постать: велич духа, великого українського аристократа на подобу давніх наших князів, гетьманів, могутніх державних мужів, колись вільної України. А вже, коли мова про його виступи перед його хорами, на світових сценах, чи то навіть на різних пробах, то сама його горда постава, його шляхетні манери, його строгість до хору — все це просто гіпнотизувало не тільки його хористів, але й публіку, де б він не виступав. Всякі шемрання хористів чи публіки — на вид його появи — зникали, була така мертва тиша, що тільки хіба якусь муху ви могли почути. А в приватних розмовах — добряга, прекрасний і багатий розмовець, який знав чудові дотепи. Автор цих рядків мав щастя співпрацювати з покійним професором добрих кільканадесять років у різних його хоровах виступах, не як хорист, а як організатор і т. п.

Прошу вибачення шановних читачів, що відійшов дещо від наміреної теми. А черкнув цих кілька рядків тільки тому, що молода наша генерація, як і більшість нашої нової еміграції — не мали нагоди бачити його. А тим, що знали його, — це незабутня постать на ціле їхнє життя!

Characters _____ Name 1 _____
MAR'LSIA _____ Stephanie Melnyk _____
HRYTZ _____ Nicolas Stehmitzky _____
KHOMA _____ Peter Chorniak _____
POTAP _____ Mykola Novak _____
DMYTRO _____ Michael Skorobohach _____

Choral and vocal music
by Prof. O. Kozhev

Produced by Ukrafilm
— New York, 1938

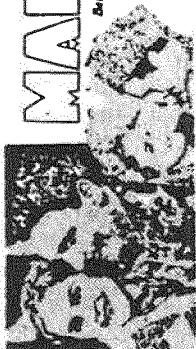
"NATALKA POLTAVKA"
(The Girl from Poltava)

ЩО КАЖУТЬ ПРО НАШ
ПЕРШИЙ ЗВУКОВИЙ ФІЛЬМ

НАТАЛКА ПОЛТАВКА

**ЩО КАЖУТЬ ПРО
ФІЛЬМ**

MARUSIA

"Оу не khody
Hryciu na
veschernyi"

Choral and vocal
music arranged and directed
by Dr. Alexander Koschek

Ending Tethering:

— **ФІЛЬМА НАПОВНЕНО РОКІМ.**
мі вже починає дати. Це в яс-
норавній докз, що можна зрозуміти
з огляду на засоби.
вони вартісні звучать своїм
лім вартісні мети від витрива-
лих новодом.

14. PERSON. Agent:

— Дуже гарний поштовий
Драга гарна. Чудова музика
Привітання тв. Це продалу-
вали.

— Гарно! — Музика надзвичайно до-
ра, а веселих сценках фільма
на сто процент святка.

Winnipeg Evening Tribune:

— Багато української музики підписало фільму "Паталаж Полтавці" на самий верш музичних фільмів.

Winiper Free Press:

— Із цієї розмови і спів не о-
рієнтує нічого що можна було
ізнати.

DAILY MIRROR TUESDAY DECEMBER 13 1978

**'Marusia' Outstanding in
This Week's Foreign Films**

[illegible]

PRODUCED IN U.S.A. BY
KYIVANENCO FILM PRODUCTION INC.

"NALUCHYNA"

(Musical travelogue of

Western Ukraine)

"HUTULSHCHYNA"

(Special musical feature
of

Ukrainian Mountaineers)

"UKRAINIAN CONGRESS"

(Documental Film)

Distributed by

KALYNA Film Co.

М.П. Новак, актор
співпродюцент, колишніх
фільмів.

ЩО КАЖУТЬ ПРО КНИГУ

«На сторожі України»

Фундаментальна книга М.П.

Новака *На сторожі України*

/604 стор. альбомного фор-

мату в твердій мистецькій

оправі, з масою світлин у тек-

ст. і Дорогця Пала Новак:

Щойно одержав Яшу чудову книжку "На сторожі України". Дуже дуже Вам за неї дякую. Що за книжка, і що за життя! Ця книжка — це доказ, що Ваше життя було вперше сповнене працею на добро і славу України й української спільноти в світі. Прочув приняти мої щирі gratulacii, а рівночасно подяки — це багато для промисла, а здоров'я і щастя, і вітається заслуженим відпочинком!

Заш. *Петро*
Петро Свєрши

ЩЕ ДЕЩО:

1. З України пишуть і просять подарувати їм фільм "Маруся", а поляки ба-
жануть дістати фільм "Галичина", що був фільмований до 2-ої світової війни, —
теж просять подарунку. Це, мабуть, солідаристи.

2. У зв'язку перших продукцій наших фільмів з 1937 р. створився дуже вар-
тісний архів наших визначних патріотів — з цілого світу маємо відгуки на різні
теми про поневолену Україну.

3. Негативи вище згаданих фільмів відреставровані в лабораторії і є збере-
жені на довгі роки. **Нові 16 мм. копії** є до продажу на цілу Америку і Канаду. Та-
кож вище згадану книгу ще маємо на продаж, — **тільки 35 дол. коштує.**

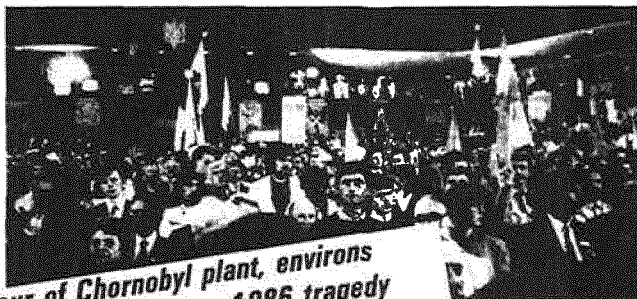
Пишіть, просимо:

MYKOLA P. NOVAK, 1818 Effie St., Los Angeles, CA 90026, U.S.A.

ANYTHING CAN HAPPEN.

You can read about it first in
The Ukrainian Weekly.

Popular Movement for Perebudova founded in Ukraine

Tour of Chernobyl plant, environs provides insight into 1986 tragedy

by Dr. David R. Marples

On June 9-18, Dr. David Marples, author of two books on the Chernobyl nuclear accident, visited the Chernobyl area and Kiev, courtesy of the Ukrainian Ministry of Foreign Affairs, in addition to holding interviews with leaders of the Kombinat pri Chernobyl at Chernobyl.

The blue and yellow Ukrainian flag waves

Ukrainian Catholics protest in Moscow as World Council of Churches meets

by Patricia Lefevre
Special to The Weekly
MOSCOW

At this time of perestroika and democratization in the USSR, can you afford not to be informed?

Keep informed by reading the English-language newspaper published by the Ukrainian National Association, a fraternal, non-profit association.

„Мага Віра” — перша українська книга, в якій описи подій в історії України-Руси, від Олега Віщого починаючи і 1775 роком кінчаючи, подані в хронологічній послідовності (рік за роком, дати: місяць, день).

Духовне, культурне, соціальне і воєнне життя України-Руси. Подана діяльність всіх українських князів, гетьманів, полководців. Монументальна етнографія України-Руси.

2. Твердження істориків, археологів, лінгвістів Евразії, що на території України постала і 8, 7 тисяч літ тому оформилася первомова, самобутня культура і цивілізація Індоевропейських і народів. І їхнє поширення в Південній Азії і Західній Європі. Скорочено подані порівняльні Українсько-Сумерійський, Українсько-Санскритський словники.

3. Подана також наукова етимологія (походження і значення) назв рік України, значення імен богів і царів Скитії, Гіттії, Сумерії, імен богів Руси-України на основі Санскриту.

Мізинсько-Трипільська культура. Віра, звичаї, обряди і спосіб життя Трипільців. Віднайдена мова Трипільців, Скитів: подані їхні словники. Твердження „Мага Віри” обґрунтовані численними джерельними матеріалами, які в книзі подані з науковою детальністю.

1427 стор. Тверда оправа. Показчик: імена, назви, події, поняття (іх є біля 1,000).

Автор 14 років збирав джерельні матеріали для написання книги. Бував в Індії (Панджабе-Чандігар, Бенарес; Нью Делі, Бомбей, Мадрас), в Іраку (Сумерія, Вавилон), Ірані (справа Скитів), Криті, Англії та інших країнах Евразії.

Біля 20 літ працюючи над книгою, користувався університетськими бібліотеками (Канада, Європа, США).

Автор (Лев Силенко), доктор гоноріс кауза, був нагороджений 1-шою Нагородою на Конкурсі укр. письменників Канади і США, журнал *Kule*, 56 р., Філадельфія. Його діяльність була відзначена Департаментом Санскриту (Делі університет, Індія), часописами *Тайм оф Індія*, *Трибюн*, *Нью Йорк Геральд Трибюн*, журналами і книгами.

Разом з „Мага Вірою”, кожний отримує англомовний Довідник про Праісторичну Україну і перший в історії лінгвістики „Порівняльний Санскритсько-Англійсько-Український Словник”. У справі отримання „Мага Віри”, треба писати на адресу:

Oriana, P.O. Box 147,
Spring Glen, N.Y., 12483, USA

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ (ЦУКА)

UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДИСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ.

КООПЕРАТИВИ

- полагоджують всі роди банкових услуг
- платять вищу дивиденду як банки й щадниці
- видають всі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення:
 - а) на вкладах до 2.000
 - б) на позичках до 10.000
- ощадності кожного члена забезпечені Федеральною Агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- служать всіма родами інформацій в українській і англійській мовах.

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЧІКАГО, Ілл.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЮ ЙОРК, Н. Й.

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЮ ЙОРК, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЖЕРЗІ СІТІ, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЮАРК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ТРЕНТОН, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЕТРОЙТ, Міш.

Українська Стейтова Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СВ. АНДРІЯ
С. БАВНД БРУК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЕЛІЗАБЕТ, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, Конн.

Українська Кредитова Кооператива
„ОСНОВА“
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
БАЛТИМОРЕ, Мд.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ФІЛАДЕЛЬФІЯ, Па.

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д. К.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЧЕСТЕР, Па.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
СИРАКЮЗІ, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАССЕЙК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПІТСБУРГ, Па.

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, Минн.

Українська Кредитова Спілка
„БУДУЧНІСТЬ“
ДЕТРОЙТ, Міш.

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, Вис.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БОФФАЛО, Н. Й.

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, Па.

Українсько-Американська Кредитова Кооператива
МАЯМІ, Фла.

Українська Братська Федеральна
Кредитова Кооператива
БОСТОН, Масс.

Українсько-Американська Кредитова
Кооператива Арізони
ФІНІКС, Аріз.

Українська Кредитова Кооператива
КЕРОНКСОН, Н. Й.

Українська Кредитова Кооператива
ЛЬОС АНДЖЕЛЕС, Каліф.

Українська Харчева Кооператива
„САМОДОПОМОГА“
ЧІКАГО, Ілл.

Українська Видавнича Кооператива
„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
НЮ ЙОРК, Н. Й.

Українська Кооперативна Агенція
ЧІКАГО, Ілл.

Selfreliance Ukrainian Federal Credit Union

2351 WEST CHICAGO AVENUE / CHICAGO, ILLINOIS 60622
(312) 489-0520
УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВНА КАСА
"САМОПОМІЧ"

КОРИСТАЙТЕ З ПОВНИХ УСЛУГ КАСИ „САМОПОМІЧ“

ОЩАДНОСТІ:

- Ощадностеві konta
- Шер дрефт/чекові konta
- Konta для малопітніх
- Маркет шер konta
- Сертифікати
- IRA

ПОЗИЧКИ:

- Особисті
- Моргеджові
- Автові
- Відкритий кредит
- Студентські
- Бізнесові
- VISA

УНШІ УСЛУГИ:

- Вогнетривалі скриньки
- Грошеві перекази
- Подорожні чеки
- Поштове полагодження
- Прямі вклади наkonto
- Заплатнення рахунків
- Нотаріальні завірення
- Паркова площа
- П'ять філій

КОЖЕН ЧЛЕН ТАКОЖ ОТРИМУЄ:

- БЕЗКОШТОВНЕ життєве забезпечення до 2,000 дол. наощадностевомуkontі, і до 10,000 дол. напозичках.
- Забезпеченняощадностей до 100,000 дол. агенцією федерального уряду — НСЮА.

WHY NOT TAKE ADVANTAGE OF ALL THE SERVICES AT SELFRELANCE

SAVINGS:

- * Regular share/savings accounts
- * Share draft/checking accounts
- * Custodian accounts
- * Market Share accounts
- * Certificates of Deposit
- * IRA's

LOANS:

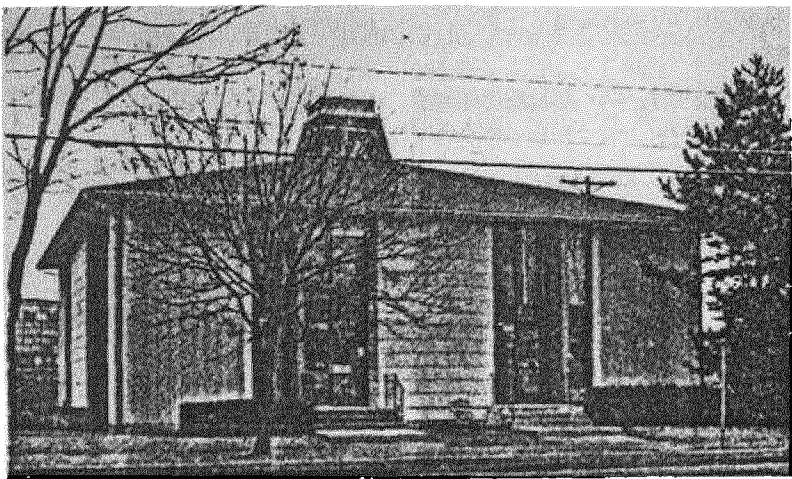
- * Personal
- * Mortgages
- * Auto
- * Student
- * Open Credit
- * Home Equity
- * Business
- * VISA

ADDITIONAL SERVICES:

- * Safe Deposit Boxes
- * Money Orders
- * Travelers Checks
- * Banking by Mail
- * Soc. Sec. & Payroll Direct Deposit
- * Utility Bill Payment Services
- * Notary Public
- * Free Parking
- * Five Branches

AS A SELFRELANCE MEMBER, YOU ALSO RECEIVE:

- * FREE life insurance coverage, up to \$2,000 on regular shares and \$10,000 on personal loans.
- * Savings insured to \$100,000 by NCUA — a U.S. Government Agency.

КРЕДИТІВКА СВ. АНДРІЯ

35 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

ST. ANDREW'S SO. BOUND BROOK FEDERAL CREDIT UNION

Адреса для листування:

P.O. Box 375, So. Bound Brook, N.J. 08880

Урядові години: **Кожного дня від год. 10-ої рано до 3-ої по полудні**
В суботу від 9-ої рано до 12-ої полудня
Четвер від 10-ої рано до 7-ої вечором

Тел.: (201) 469-9085

ПРИЙМАЄМО ВКЛАДИ НА СЕРТИФІКАТИ

- Ощадності забезпечені Федеральним Урядом до \$100,000.00.
- Всі позички забезпечені безкоштовно до висоти \$10,000.00 на 10 років.
- Безкоштовне забезпечення на життя до \$2,000.00 — залежно від суми оцадностей і віку члена Кредитівки.
- Дивіденди від звичайних вкладів — нараховуємо квартално.
- Видаємо "Money orders" і "Travelers checks".
- Видаємо різні сертифікати.

КРАЇНЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

„САМОПОМІЧ”

В НЬО ЙОРКУ

Поручає своїм членам усі банкові услуги, а саме:

- Платить значно вищі відсотки від звичайних ощадностей, чим якийнебудь банк чи ощадниця.
- В додатку до того дає зовсім безплатно життєве забезпечення до висоти \$2,000.00.
- Видає всякого рода ощадностей сертифікати, як інші банки, чи ощадниці.
- Приймає вплати до індивідуального пенсійного забезпечення (IRA).
- Рентує Safe Deposit Boxes
- Відкриває для своїх членів "Share Draft Account", — що є рівнозначним зі звичайним чековим контом і платить відсотки від нагромаджених вкладів на цьому конті.
- Дає Visa картки
- Всі ощадності забезпечені до висоти \$100,000.00.
- Уділює, на дуже догідних умовах сплати, всякого рода позички, даючи зовсім безплатне забезпечення на випадок смерті чи сталої непрацездатності довжника до висоти \$20,000.00.
- Дає всякого рода інші услуги — видає грошові перекази, подорожні чеки — та приймає безпосередні депозити соціального забезпечення.
- З чистого зиску уділяє рік-річно нашим школам, молодечим, культурним, мистецьким чи іншим громадським організаціям — допомоги, що уможливають їхнє існування та їхню працю.

Бюро кредитівки приміщене у власному будинку в дуже догідному місці, відкрите кожного дня в тиждні за винятком понеділка, як також, що є самозрозумілим, за винятком неділі й святочних днів.

Self Reliance (N.Y.) Federal Credit Union

108 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 473-7310

**ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

„САМОПОМІЧ”

SELF RELIANCE (J.C.) F.C.U.

**558 Summit Avenue, Jersey City, N.J. 07306
Tel.: (201) 795-4061**

ФІЛІЯ в ТРЕНТОНІ:

981½ S. Broad Street, Trenton, N.J. Tel.: (609) 695-1043

Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, Н. Дж. була заснована в 1954 році. На терені Трентону діє філія Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, яка обслуговує членів кредитівки з Трентону і околиці.

Подаємо до відома короткий перелік обслуг, з яких можуть користати члени кредитової кооперативи:

1. Дивіденда на звичайних ощадностевих контах 7%, виплачуємо місячно.
2. Усі щадничі конта обезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
3. Оплачуємо життєве обезпечення за членів на звичайних щадничих контах до 2,000 дол.
4. Усі консумційні позички членів обезпечені на випадок непрацездатности або смерті до 10,000 дол. Кредитівка оплачує обезпечення.
5. Відкриваємо для членів чекові конта („шер дрефт”), виплачуємо дивіденду місячно.
6. Видаємо 6, 12 і 30 місячні сертифікати. Платимо більші відсотки як комерційні банки.
7. В кредитівці можна відкрити Пенсійний фонд ІРА. Платимо тепер 8%, начислюючи відсотки квартално.
8. Приймаємо безпосередньо від уряду чеки Соціального Обезпечення для своїх членів.
9. Відкриваємо щадничі конта для дітей.
10. Видаємо різні роди позичок на догідних умовах та на відсотках менших як в банках:
 - а. Моргеджові позички
 - б. На купно авта
 - в. На особисті потреби/купно меблів, направа дому, консолідація довгів, весілля, похорони і т. п.
 - г. Студентські позички
 - г. Низьковідсоткові позички забезпечені ощадностями
11. З чистого зиску уділяємо допомоги нашим школам і молодечим, культурним, мистецьким та іншим громадським організаціям.

Ставайте членами та користайте з обслуг, які дає українська кооперативна фінансова установа.

УКРАЇНСЬКА ШАДНИЦЯ у Філадельфії

служить громаді від 1918 року

YOU CAN SATISFY ALL YOUR FINANCIAL NEEDS

at

Ukrainian Savings and Loan Association

24 HOUR MAC BANKING

8100 Roosevelt Boulevard

Philadelphia, Pa. 19152

Tel.: (215) 331-1166

1321 W. Lindley Avenue

Philadelphia, Pa. 19141

Tel.: (215) 329-7080

HOURS:

Mon. thru Fri.	9 A.M. to 3 P.M.
Friday	9 A.M. to 7 P.M.
Saturday	9 A.M. to 12 Noon

ALL DEPOSITS ARE INSURED UP TO \$100,000 BY FSLIC

МАЄТЕ ФІНАНСОВІ СПРАВИ?

*Зайдіть до нас, або закликайте телефонічно
і довідайтесь, що*

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА КРЕДИТІВКА в Нью Йорку

- Виплачує найвищі відсотки на звичайні ощадністі конті.
- Дає безкоштовне життєве забезпечення до \$2,000.00.
- Утримує пенсійні конті (IRA) на високих відсотках.
- Всі ощадністі вклади забезпечені федеральним урядом до 100,000.00 доларів.
- Уділює позики на вигідних до сплати умовах
**НА ВАШІ ОСОБИСТІ ПОТРЕБИ АБО МОРГЕДЖОВІ
ПОЗИКИ НА ЗАКУП РЕАЛЬНОСТЕЙ**
- Видає різного терміну сертифікати.
- Безкоштовно забезпечує позики до \$10,000.00 на випадок смерті або випадкової непрацездатності.
- З чистого прибутку дає пожертви нашим культурним, науковим, молодечим, мистецьким та релігійним організаціям.

**ОЩАДЖУЄТЕ ЧИ ПОЗИЧАЄТЕ — ПАМ'ЯТАЙТЕ:
НАШ КАПІТАЛ МУСИТЬ ПРАЦЮВАТИ
ДЛЯ НАШОЇ ГРОМАДИ!**

**UKRAINIAN ORTHODOX
FEDERAL CREDIT UNION**

304 East Ninth Street ■ New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 533-2980/533-0673

ЧЕРЕЗ ОЩАДНІСТЬ ДО КРАЩОГО ЗАВТРА!

1-ИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ
ЩАДНИЧИЙ БАНК
«ПЕВНІСТЬ»

ВСЕСТОРОННЯ БАНКОВА
ОБСЛУГА

Щадіть, позичайте та полагоджуйте всі свої банкові потреби у найбільш жертвенній українській фінансовій установі.

Ощадності забезпечені федеральним агенством до висоти 100 тисяч дол.

Внутрішня корпорація Western Security Service Corp. полагоджує всякі роди забезпечень та успішно провадить висилкову агенцію „ПЕКАО”.

1ST SECURITY FEDERAL SAVINGS BANK

932 - 936 N. Western Ave. Chicago, IL 60622 (312) 772-4500

2166 Plum Grove Rd. Rolling Meadows, IL 60008 (312) 991-9393

DRIVE UP **CASH STATION®** WALK UP

820 N. Western Avenue Chicago, IL 60622 (312) 276-4144

УКРАЇНЬСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА СПІЛКА

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль і обов'язок всіх українських громадян.

УКСПІлка є кооперативною фінансовою установою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди простягає їм свою допоміжну руку.

УКСПІлка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ошадності і позички, платить за ошадності вклади і сертифікати по зможності найвищі дивіденди й уділює позички на догідних умовах і найнижчих відсотках.

Що більше нас буде в кооперації, то більша буде наша збірна громадська сила.

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

824 Ridge Road East, Rochester, N.Y. 14621

(716) 544-9518

Не для зиску, не для милостині, але для обслуги!

**Your security
starts at
your credit union**

У ВАШІЙ
КРЕДИТОВІЙ СПІЛЦІ

ВИ!

Є ВАЖНА ОСОБА.

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ

PRUDENTIAL-BACHE

SECURITIES

INVESTMENT MANAGEMENT SERVICES

HIGH NET WORTH INDIVIDUALS
PENSION AND PROFIT SHARING (401-K)
UNIONS
COLLEGE AND UNIVERSITY ENDOWMENTS
FOUNDATIONS
HOSPITALS
TRUSTS
ESTATES
NON-PROFIT INSTITUTIONS

MANAGED ASSETS CONSULTING SERVICES
PENSION INVESTMENT & PLAN ADMINISTRATION
EXECUTIVE INVESTMENT SERVICES (144 STOCK)

DON VOLODYMYR OMEC, M.B.A.
FINANCIAL ADVISER

PRUDENTIAL-BACHE SECURITIES

30700 Telegraph Road, Suite 1475 ■ Birmingham, MI 48010
Nat. Toll Free 1-800-521-9463 ■ Private 313-433-8513

DIAMOND TITLE AGENCY, INC

280 Route 46 West ■ Denville, N.J. 07834
(201) 586-0723 ■ Fax (201) 586-9863

"FOR ALL YOUR TITLE INSURANCE NEEDS"

CHRISTINA I. BYTZ, President

**586-2256
(1-800) 553-0176**

MORTGAGE INVESTMENT SERVICE

"Get the money you need and the service you deserve"
Licensed Mortgage Banker ■ First Mortgage ■ Home Equity
Bridge ■ Commercial Loans ■ Secondary Mortgage Loans

**MYRON M. BYTZ
President**

**P.O. Box 1188
280 Rt. 46, Denville, N.J. 07834**

**APPRAISAL ONE
a subsidiary of**

TOTAL SETTLEMENT SERVICES, INC.

**P.O. Box 1177
Denville, N.J. 07834
(201) 586-2009**

MYRON M. BYTZ, President

**Offices
throughout N.J.**

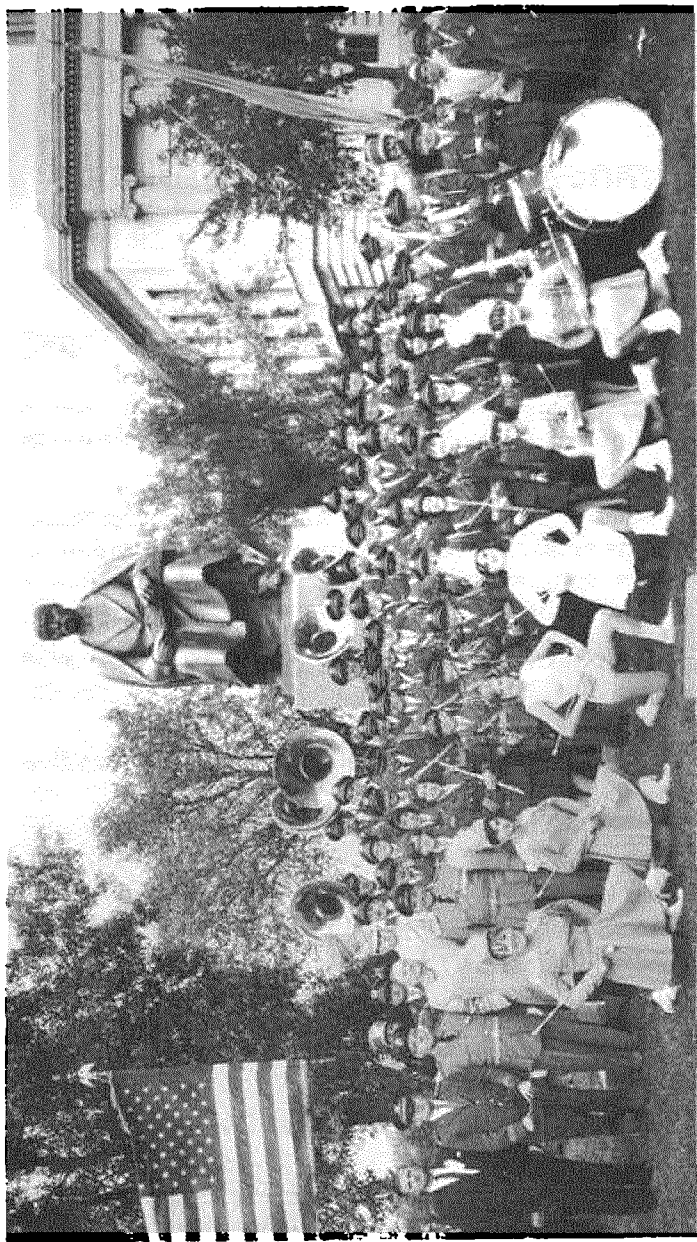
Real Estate Appraisers — Residential ■ Commercial ■ Industrial

**Complete Inspection Service
MYRON M. BYTZ, President**

HOME INSPECTION ONE INC.

**Home Inspection ■ Termite ■ Pest ■ Heating ■ Plumbing ■ Electrical ■ Structural
Radon ■ Well ■ Septic ■ Licensed Surveys ■ Real Estate Appraisals
P.O. Box 1177 ■ 586-2730 Valley Road, Denville, N.J. 07834**

"We Inspect before you Invest"

**УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
ВІТАЮТЬ УПРАВА І ВСІ ЧЛЕНИ 139-го ВІДДІЛУ ДУХОВОЇ ОРКЕСТРИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ.**

П. Питель, секретар Відділу

ВІДДІЛ УНС ч. 488

Фінікс, Арізона

UNA Branch # 488, Phoenix, Arizona

1668 West Campbell, Phoenix, Ariz. 85015
(602) 274-8064

1953 37-ЛІТТЯ ІСНУВАННЯ 1990

488 Відділ УНСоюзу був заснований у 1953 р. Це одинокий Відділ УНСоюзу на Арізоні, у якому є забезпечені різними грамотами 50 дорослих членів та 19 членів молоді.

Відділ полагоджує всі формальності зв'язані з придбанням нових грамот для малят, молоді та для старших громадян до 70-го року життя. УНСоюз має 20 різних грамот забезпечення для своїх членів та грамоти акцидентового забезпечення.

Полагоджуємо також справи як: зміна спадкоємця, зміна прізвища, зміна класи забезпечення та перехід членів з департаменту молодечого до департаменту дорослих.

У випадку смерті у Вашій Родині негайно полагоджуємо формальності виплати забезпечення. Радо приймаємо до нашого Відділу членів УНС, які переїхали на сталий побут до Арізони.

Даємо поради без жадних застережень усім Громадянам, які зацікавлені у справі забезпечень в УНСоюзі на вище поданій адресі або телефонічно.

ВІТАЄМО НОВИХ ЧЛЕНІВ УНСОЮЗУ!

За Відділ:

Осип Бадинський, голова

Олександр Ліневич, секретар

Відвідайте і підтримайте наші українські й американські фірми, які оголошуються в нашому „Альманаху” на 1989 рік.

ST. MARK'S MEDICAL ASSOCIATES

44 St. Marks Place ■ New York, N.Y. 10003

ROMAN N. ALYSKEWYCZ, M.D.

**ADULT & PEDIATRIC UROLOGY
(212) 529-6899**

■

JULIAN GNOJ, M.D.

**CARDIOLOGY AND INTERNAL MEDICINE
(212) 353-1066**

■

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, M.D.

**PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
(212) 529-5966**

■

ARETA D. PODHORODECKI, M.D.

**PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
(212) 529-5966**

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

BY APPOINTMENT

DIPLOMATE
THE AMERICAN BOARD
OF OPHTHALMOLOGY

ROMAN DWORECKI, M.D., P.C.

**DISEASES AND MICROSURGERY OF THE EYE
LASER SURGERY
CATARACT SURGERY**

**Telephone:
(212) 677-3200**

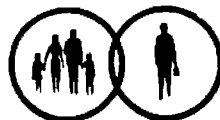
**Suite 403
247 Third Avenue
Between 20th & 21st Street
New York, N.Y. 10010**

BOHDANA A. SWYSTUN-RIVES
D.M.D., D.D.S.

One Portland Avenue (corner Lexington Avenue)
Clifton, N.J. 07011
(201) 546-6697

(201) 548-4365

Д-р ПЕТРО РІВЕС

(PETER A. RIVES, M.D.)

РОДИННА МЕДИЦИНА
(FAMILY PRACTICE)

78 Amboy Avenue

Metuchen, N.J. 08840

Медична опіка для цілої родини, медичні тести, знімки, мала хірургія, шпитальна опіка і догляд в домах для старших (Nursing Home). Д-р Петро Рівес є в медичній управі (Faculty) шпиталю і є медичним директором для дому старших.

FISH, FIELD AND OLESNYCKY COUNSELLORS AT LAW

2040 Millburn Avenue
Maplewood, New Jersey 07040
(201) 763-2001

Telecopier (201) 763-2832

Emanuel S. Fish*
Robert S. Field*
Nestor L. Olesnycky
Stacy I. Benson

*N.J. and N.Y. Bars

-
- *Купно та продаж кооперативних помешкань — кондомініїв — домів — реальностей для інвестиційних цілей*
 - *Заповіти (тестаменти)*
 - *Акція після особистого поранення, тощо*
 - *Розводів справи*

Askold S. Lozynskyj & Roman G. Kozicky

ATTORNEYS-AT-LAW

**55 East 7th Street
New York, N.Y. 10003
(212) 254-2260**

**771-A Yonkers Avenue
Yonkers, N.Y. 10704
(914) 969-4548**

a. e. smal & co.

Гординський, Пастушенко, Смаль

Insurance — Real Estate

Residential ■ Commercial ■ Industrial Investment

Auto ■ Life ■ Bonds

(201) 761-7500

**1733 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040**

LAW OFFICES
OF
ZENON B. MASNYJ

**140-142 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 477-3002**

- *Купно та продаж
кооперативних помешкань
кондомініїв
домів
реальностей для інвестиційних цілей*
- *переговори з урядовими аґенціями*
- *малі та середні підприємства*
- *заповіти (тестаменти)*
- *акція після особистого
поранення, тощо*

**Phone (212) 674-2568
(24 Hr. Service)**

ESTABLISHED 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

**LOUIS J. NIGRO, Director
ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
DMYTRYK FAMILY**

A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

*Chapels available
in all locations*

**129 East 7th Street
New York City, N.Y. 10009**

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних гранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд
Бруку, св. Духа в Гемптонбургу, та інших.

ВІДОМА СОЛІДНА ФІРМА

Cypress Hills Monuments

**ВЛАСНИК — УКРАЇНЕЦЬ
ВОЛОДИМИР БІЛЯНСЬКИЙ**

ТА

К. М. КАРДОВИЧ І О. ЛОБАЧЕВСЬКА

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208

Tel.: (718) 277-2332

(718) 277-2392

- Відкрито кожного дня, в суботу включно, від 9-5 по пол., в неділю від 10-4 по пол.
- На бажання і для вигоди клієнтів радо заїдемо до Вашого дому з проєктами й порадами.

Phone: (201) 964-4222

LYTWYN & LYTWYN
Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

**1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083**

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, Власник

**Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї
з різних гранітів, марморів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.
Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.**

Address.

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07060
(201) 647-7221 (201) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

VINCENT KULINSKI MEMORIALS

809 S. Main Street

Manville, N.J. 08835

MONUMENTS ERECTED IN ALL CEMETERIES

Tel.: (201) 722-3130

Evenings: (201) 469-0299

COMPLIMENTS
to
Ukrainian National Association

E.E.I.S.
BOOK BINDERY CORP.

420 East 9th Street
New York, N.Y. 10009
Tel.: (212) 533-4798

All types of binding:

- Soft and hard covers
- Smyth Sewing
- Magazines
- Newspapers
- Periodicals
- Repairing Bibles
- Rare Books
- Handbinding —
European Workmanship

GALÁNS

in the Ukrainian Village

2212 W. CHICAGO AVE.

CHICAGO, IL 60622

(312) 292-1000

IMMIGRATION SERVICE
NOTARY PUBLIC
TRANSLATION
PARCELS
\$ MONEY to POLAND
INVITATION to UKRAINE & POLAND
AIR — CRUISES — AMTRAC

**1990 TOURS TO - UKRAINE
POLAND - EUROPE**

Northwestern Travel Bureau, INC

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622

PHONE (312) **278-8844 or 489-5353**

SUNNYSIDE DELICATESSEN

1963 OAK TREE ROAD
EDISON, NEW JERSEY

Phone: 548-7676

Catering For All Occasions

**If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli.
We'll Prepare.**

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

(914) 647-9100

(914) 626-3971

(914) 647-4400

Established 1867

Sprague and Killeen, Inc.

**COMMERCIAL
& PERSONAL
INSURANCE
LIFE**

**116 Canal Street
Ellenville, New York 12428**

**Route 209
Kerhonkson, New York 12446**

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Ont., Канада

- Об'єднує українців міста Лондону і околицю;
- Побудував власними силами та працею дім, що служить усій громаді;
- Дає приміщення: Відділові Комітету Українців Канади, Курсам Українознавства, Молодечій Танцювальній Групі, Українській Кредитовій Спілці та іншим організаціям;
- Вдержує велику українську бібліотеку;
- Влаштовує культурні та товариські імпрези;
- Піддержує морально й матеріально всі акції, спрямовані на добро української справи.

Якщо будете в Лондоні, Ont., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Center

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7

Tel.: (519) 686-9811

*З нагоди 95-річчя
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
щирі вітання та найкращі побажання*

складає

**42-ий Відділ УНСоюзу
ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.**

Іван Хомко — *предсідник*; **Варвара Тижбір** — *заступник*;
Юліян Котляр — *фін. секретар*; **Василь Марущак** — *рек. секретар*
Марійка Дупляк — *прес. реф.*

Опікуни хворих: **Анастасія Марущак і Володимир Оліярник**

Прапорщики: **Василь Гавроняк і Станислав Коваль**

Мужі довір'я: **Василь Гаргай і Іван Зельонка**

Господар: **Анастасія Хомко**

Контрольна Комісія:

Стефан Косцьолек — *голова*; **Осип Кібала** — *член*; **Стефан Журавський** — *член*

Т-во „ПРОСВІТА” 16-ий Відділ УНСоюзу в Спрінг Валлей, Н. Й.

вітає
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ і „СВОБОДУ”

За УПРАВУ ВІДДІЛУ:
Іван Дарнобід, *предсідник*
Василь Лучків, *секретар* **Дмитро Боднарчук, *касир***

Товариство „Запорозжська Січ” Відділ УНС ч. 234 в Елизабет, Н. Дж.

Засноване в 1909 році

З нагоди 95-ліття

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
*сердечно вітає всіх членів Головного Уряду, всіх членів УНС
та всіх працівників, що своєю працею допомагають для добра
Союзової родини, якої членом є вісімдесят літ наш відділ.*

Управа в 1989 році:

**Іванців Михайло — *предсідник*; Федецький Михайло — *заступник предсідника*;
Хитра Михайло — *фін. і рек. секретар*; Мельничук Едвард — *касир*.**

Контрольна Комісія:

Пінковський Мирон, Штабалюк Петро, Кобасовський Іван

Phone: (212) 694-3350
130 SECOND AVE
NEW YORK, N.Y. 10003

**BANKERS FEDERAL
SAVINGS FSB**

BANKING WITH A HUMAN INTEREST

**130 Second Avenue
New York, N.Y. 10003**

JOHN F. DOLAN
Manager

MARY RESZITNYK
Asst. Manager

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ”

301 Вашингтон Авеню • Елизабет, Н. Дж. • Тел.: (201) 289-5554

**Відкрита у вівторок і четвер від год. 5:00 до 9:00 веч.
і в суботу від год. 10:00 рано до 1:00 по пол.**

- Служить усім українцям Елизабету й околиць.
- Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол.
- Ощадності забезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
- Низько відсоткові позички на різні цілі, забезпечені до 10,000 дол.

ОЩАДЖУЙТЕ І ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ КРЕДИТИВЦІ!

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency

Established 1920

70th Business Year

WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS □ CRUISES □ HOTELS

FOREIGN & DOMESTIC TOURS □ CAR RENTALS

Immigration and Visitor Documentation

Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists

SEND FOR 1990 BROCHURES FOR UKRAINE AND OTHER DESTINATIONS

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

(212) 254-8779

157 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

Федеральна Кредитова Кооператива **„САМОПМІЧ”** **у Ньюарку, Н. Дж.**

- платить дивіденду 7% на ощадностях, обчислювану квартально на підставі низьких місячних балянсів
- видає ощадності сертифікати на високих відсотках
- провадить конта пенсійних фондів (IRA) — платить дивіденду 9% квартально
- уділює членам позички на всі їхні потреби, як купівля і будова домів, купівля нових авт, особисті витрати, оплати студій
- приймає прямі депозити допомоги Соціального Забезпечення
- продає подорожні чеки та грошові перекази
- полагоджує грошові трансакції поштою
- забезпечує ощадності конта до висоти 100,000.00 доларів
- дає безплатне життєве забезпечення:
 - на ощадностях до висоти 2,000.00 доларів;
 - на позичках до висоти 10,000.00 доларів у випадку смерті довжника до 70-го року життя, або сталої нездібности до праці до 60-го року життя.

SELF RELIANCE (Newark, N.J.)
Federal Credit Union

734 Sandford Avenue ■ Newark, N.J. 07106 ■ Tel.: (201) 373-7839

ЧИТАЙТЕ

ПОШИРЮЙТЕ

**ЄВАНГЕЛЬСЬКО-БАПТИСТСЬКИЙ-
ДВОМІСЯЧНИК**

ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ

Річна передплата — 12.00 дол.

Замовлення шліть на адресу:

THE MESSENGER OF TRUTH

34 Park Place ■ Morris Plains, N.J. 07950

Tel.: (201) 539-9393

Ф І Л Ь М И Б О Г Д А Н А С О Л У К А

1. „Українські Д. П. в Німеччині" 1945
2. „Капелі Бандуристів в Німеччині 1947"
3. „Чорноморці" (Арт. Тагал, Ярошевич, Довганюк)
4. „Львівські катакомби"
5. „Українці в Північній Америці"
6. „Давфин фестиваль"
7. „Сан-Дієго фестиваль"
8. „Романс в Карпатах"
9. „Турне Капелі Бандуристів по Європі 1959"
10. „Княжа доба" (Хрищення України)
11. 100-літні святкування Х. У. в ЗСА 1988

Увага! Продукуючи мої фільми я ніколи не робив попередніх збірок, як це деякі особи сьогодні практикують! Я продукував фільми у власних силах і сьогодні пропоную вам їх на відео по \$50.00.

ЗРЕВАНЖУЙТЕСЬ!

Організуйте фестиваль моїх фільмів у вашій громаді та прославляйте осяги нашої еміграції 1944-1989 років.

SOLUK-FILM, 2175 Ponet, Hollywood, Calif. 90068

Вже 30 років

,,...нема музики без

TEMPO
Music for all occasions

IRYNEY KOWAL
(201) 464-5806

КРИШТАЛЬ

"CRYSTAL"
The Band

Contact: Boris Wirstiuk (201) 778-1296

WEDDINGS - BANQUETS - FESTIVALS - DANCES - PRIVATE PARTIES

(212) 228-9682

EASTERN EUROPEAN
HOME COOKING

144 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

Phone: 862-6455

BIG STASH'S

BAR & RESTAURANT

CATERING FOR ALL OCCASIONS

BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

1020 So. Wood Avenue
Linden, New Jersey
(One block off Route 1)

**Stanley & Kris
Rawrysz**

(201) 674-3727

NEWARK TRADE TYPOGRAPHERS

177 Oakwood Avenue
Orange, N.J. 07050

JOHN WISLOCKY

ROBERT WISLOCKY

Губиться мова... Тратиться Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ!

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

*Наша спеціальність - гравіровані весільні запрошення
з українськими зображеннями.*

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
„ТРИЗУБ“ ®
у Бюфало, Нью Йорк

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-7510

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Ship — U. S. and Canada

—~~~~~
Canadian Office

TRIDENT ASSOCIATES PRINTING

85 Lakeshore Road St. Catharines, Ontario L2N 2T6

BY APPOINTMENT ONLY

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-7510

**NEEDHAM
FUNERAL SERVICE INC.
MEMORIAL CHAPEL**

Telephone: 434-9141

**520 Dundas Street
London, Ont. Canada N6B 1W6**

Tel.: 276-4575

KAPPA FUNERAL HOME

PETER KAPPA, Director

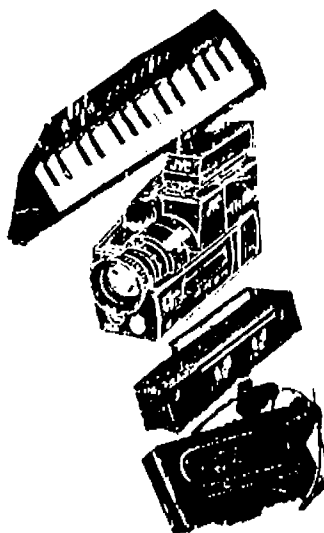

2321 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

EUROPEAN STANDARD Electronics 220V, 50HZ

*Найвигідніший подарунок для
ваших рідних в Україні —
відеомагтофони, радіо,
комп'ютери, відеокамери.
Консультація і продаж
Відсилаємо у всі міста
США і Канади
і Советського Союзу
Українська обслуга*

RAISA FINE JEWELRY

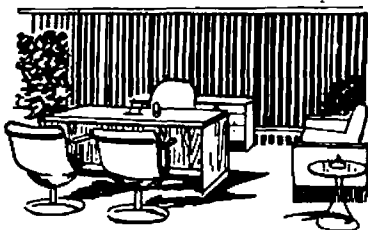
28800 Gratiot Avenue, Roseville, MI 48066
1-313-773-2160

*Працюємо на тижні від 10:00 до 9:00,
а в неділю від 12:00 до 5:00*

MACO *Office Supplies*

OFFICE
FURNITURE
AND
EQUIPMENT
PARTITIONS

FREE
DELIVERY

COMMERCIAL STATIONERS • PRINTERS

- DESKS ■ FILING SYSTEMS
- CHAIRS ■ STEEL SHELVEING
- COMPUTER SUPPLIES ■ DATA SYSTEMS

COLE • SUPREME • HON
MYRTLE • MILLER • TIFFANY

867-3309

1000 KENNEDY BLVD UNION CITY

NICHOLAS & ALEXANDRA

JEWELERS • GEMOLOGISTS

*оцінювання біжутерії для асекурацій
уклад і вироби на замовлення
направи біжутерії намісці
нанизування намиста
Микола Веремієнко
цертифікований гемолог
1912 Cottman Avenue • Philadelphia, PA 19111
215-745-0115*

914-626-5641

СОЮЗІВКА • SOYUZIVKA
Ukrainian National Ass'n. Estate
Foordmore Road
Kerhonkson, N.Y. 12446

Нема то як на

СОЮЗІВЦІ

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскильських горах біля м. Кергонксон, Н. Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, 8 тенісових кортів, відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т. д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!
- Спеціальні ціни після сезону та для групових екскурсій.

SERVING THE LOWER EAST SIDE — 100 YEARS

"FAMOUS FOR LOW PRICES"

BLOCK DRUG STORE

SECOND AVE. CHEMIST INC.

101 Second Avenue (Corner of 6th St.), New York, N.Y. 10003

(212) 473-1587

**CARMINE J. PALERMO
AND FAMILY**

Mon.-Fri. 9:30-10:00

Sat. - 10:00-9:00

Sun. - 11:00-9:00

10% SENIOR CITIZEN DISCOUNT

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

**ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК
У ВІЛЬНОМУ СВІТІ**

„ С В О Б О Д А ”

Річна передплата для членів \$15.00

Річна передплата для не-членів \$40.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

Tel.: (201) 434-0237

Office (212) 515-0200

RONALD R. LITEPLO, M.D.
DERMATOLOGY AND DERMATOLOGIC SURGERY
DIPLOMATE AMERICAN BOARD OF DERMATOLOGY

OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

3176 Bainbridge Avenue
Bronx, N.Y. 10467

Jaroslava Sydorak
C.P.A.

(212) 475-6410

98 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

Phones: 276-1414-1415

FREE DELIVERY

OAKLEY
Rexall **PHARMACY Inc.**
I. CHASEN, R.Ph.

2252 W. Chicago Avenue
Near Oakley

Chicago, Ill.
DEA. AO 3874268

PROFESSIONAL
HEARING AID
LABORATORIES, INC.

HEARING AIDS
EXPERT SERVICE
DEPARTMENT

501 Fifth Avenue, Suite 704, (South East Corner 42nd St.)
New York, N.Y. 10017

Michael Davis

212/986-6470-1

CHUPA INSURANCE AGENCY

REAL ESTATE & INSURANCE

BARBARA CHUPA
Lic. Insurance Broker

240 East 6th Street
New York, N.Y. 10003-9998
Tel.: (212) 674-5340

373-6434

373-6453

PETER RYCHOK AGENCY

1339 Springfield Avenue ■ Irvington, N.J. 07111

GENERAL
INSURANCE

REAL ESTATE
APPRAISALS

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE. N.

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

Compliment from Family

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC ■ LIFE, ACCIDENT & HEALTH ■ TAXATION
GENERAL INSURANCE AGENT ■ BROKER

373-1688

845 Sanford Avenue
Newark, N.J. 07106

**УКРАЇНЬСЬКА
ПРАВОСЛАВНА
ЦЕРКВА
СВ. ПОКРОВИ**

**UKRAINIAN
ORTHODOX CHURCH
ST. MARY'S
PROTECTRESS**

1102 North 10th Street ■ Phoenix, Arizona 85006 ■ Tel.: 254-3752

Настоятель о. Іван Крестюк, тел.: (602) 277-5143

Служба Божя відправляється щонеділі о год. 10-й рано.

25-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ

Української Баптистської Бібліотеки

У Бібліотеці можна набути новий каталог, а також українські духовні книжки різних авторів, українські Біблії та Нові Заповіти, симфонії, довгограючі платівки українських пісень, касети з піснями й проповідями.

Замовляти в бібліотекаря Української Баптистської Бібліотеки в Чикаго у брата Ярослава Билени. Пишіть на адресу:

UKRAINIAN BAPTIST CHURCH LIBRARY

6751 Riverside Drive, Berwyn, Ill. 60402 ■ Tel.: (312) 788-0999

ВЕСЕЛКА

*журнал
для
української
дитини.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновартість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів. Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

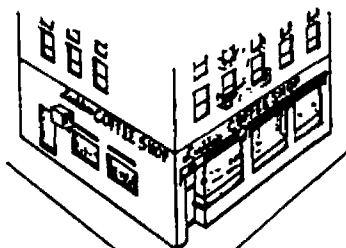
“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

LESKO'S COFFEE SHOP RESTAURANT

Outgoing orders
(212) 473-9208

Open 7 days a week
5 a.m. - 11 p.m.

PIROGI - KIELBASY - STUFFED CABBAGE
BLINTZES - BORSCHT

EAT IN

111 Avenue A

Corner of 7th Street

New York, N.Y. 10009

Air-conditioned

TAKE OUT

Ellenville 647-5111

Area Code 914

FRESKEETO FROZEN FOODS, INC.

Frozen Juices Meats and Seafood
Fruits and Syrups — Condiments
Martinson Coffee — Groceries

P.O. Box 547 Ellenville, N.Y. 12428

Phone: 384-5562

ANN'S BAKERY

Wasył & Luba Jewusiak

FINE PASTRIES ■ DECORATED BIRTHDAY CAKES
UKRAINIAN BREAD & EUROPEAN TORTES

2158 W. Chicago Ave. Chicago, Ill. 60622

O. & N. LAZIRKO

122 40th Street
Irvington, N.J. 07111
(201) 375-3181

Free parking

PRIME MEATS,
HOME MADE BOLOGNAS,
POULTRY,
DAIRY PRODUCTS
& IMPORTED GOODS

FIRST AVENUE MEAT PRODUCTS

HOMEMADE POLISH KIELBASY
AND COLD CUTS

Open Monday — Saturday 8 AM — 6:30 PM

Sunday 9 AM — 3 PM

(212) 777-4583

140 — 1st Avenue
(between 8—9 Streets)
New York, N. Y. 10009

*Expert
Electrical
Service Inc.*

OSYP HOLYNSKYJ, President

224 WEST MT. PLEASANT AVE.
LIVINGSTON, NJ 07039

(201) 533-0014

INDUSTRIAL • COMMERCIAL • RESIDENTIAL
TELEPHONE & COMPUTER RELATED WIRING
NJ LIC 511 • BUS PERMIT 511-A

653-5793

CEBULA FUEL SERVICE

PLUMBING ■ HEATING ■ FUEL OIL

State Plumbing License: Theodore #434 — Michael #6844

Member of N.J. State League Master Plumbers; Gold Seal Associates Inc.;

Fuel Merchants Association of N.J.

163 Tonnele Avenue

Jersey City, N.J. 07306

(201) 438-5420

PROMPT PROFESSIONAL SERVICE

Best wishes from

TOTAL MAINTENANCE & SERVICE, Inc.
HEATING, AIR CONDITIONING, SERVICE

DENNIS L. PALMER

169 Hackensack Street
East Rutherford, N.J. 07073

CALL

President
IVAN BILOBRON

for service

**ISAS-ELECTRON
ELEC. CONTRACTOR INC.**

We Service Residential, Commercial
& Industrial Equipment and Installation

CLIFTON, NEW JERSEY

(201) 472-7654

VILLAGE CAMERA

77 So. Orange Avenue
South Orange, N.J. 07079
(201) 763-6450

CAMERA CENTER of RIDGEWOOD

20-22 Chestnut Street
Ridgewood, N.J. 07450
(201) 652-8303

Economy & quality film processing — Next day service
Photographic and video equipment sales & repair

Продаж і напрана фотографічних різномодностей. **БОРИС МИЦЬО**

COMMERCIAL ■ PROFESSIONAL ■ INDUSTRIAL

593 N. York Road
Elmhurst, Illinois 60126
(708) 279-6632

CUSTOM COLOR PRINTS
& DISPLAY TRANSPARENCIES
TO 6 x 25 FT.
PORTRAITS
CUSTOM CANDIDS

For additional information contact
ALEXANDER & STEFANIA KURITZA

For Your Children — Your Friends — Your Relatives — Yourself
Two Interesting and Beautiful Books on Our Ukrainian Heritage

UKRAINIAN EASTER *and* UKRAINIAN CHRISTMAS

Traditions, Folk Customs, and Recipes

By Mary Ann Woloch Vaughn

*Enjoyed by Thousands of Ukrainians, their Families & Friends
Throughout the United States & Canada*

These Books By Mail (including shipping charges: 1 for \$7.50; 2 for \$13.50)

Ukrainian Heritage Company, Attn. Anthony J. Woloch
8444 Kraay, Munster, Indiana 46321, U.S.A.

Tel. ORegon 3-2960

Bet. 3rd & 4th Streets
New York, N.Y. 10009

MICHAEL KLOSE FLORIST

ARTISTIC FLORAL DESIGNS
BRIDAL BOUQUETS A SPECIALTY
Fresh cut flowers daily

42 Avenue B

Bob Klose

Окружний Комітет УНС в Ньюарку, Н. Дж.

який об'єднує 18 Відділів та нараховує 2.091 членів

сердечно вітає Головний Уряд і Членство УНСоюзу

З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ 95-ЛІТТЯ.

НА МНОГІЇ ЛІТА!

За Управу Округи:

Ярослав Леськів — *предсідник*

Володимир Боярський — *скарбник*

Роман Пиндус — *секретар*

Привіт УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ засилає

5-ий Відділ УНСоюзу Братства св. Николая в Асторії, Н. Й.

Оснований в 1915 році

Володимир Левенець — *предсідник;*

Микола Хоманчук — *заступник предсідника;* **Маріяна Климишин —** *секретар;*

Андрій Малан — *заступник секретаря;* **Стефанія Рудик —** *касир*

Контрольна Комісія:

Анна Лемп, Осип Галатин, Стефан Ковалівський

200-ий Відділ Українського Народного Союзу Товариство „ВІЛЬНА УКРАЇНА” в Озон Парку, Н. Й.

сердечно вітає

ЧЛЕНСТВО УНСОЮЗУ, ГОЛОВНИЙ УРЯД УНСОЮЗУ

ТА ЧИТАЧІВ „СВОБОДИ”

Проф. Тиміш Білостоцький
предсідник

Іван Пригода
секретар

IRENE PASHESNIK, Secretary

BRANCH — 248

**76 Gap Road
Coatesville, Pa. 19320**

LYDIA A. KLUFAS, D.D.S.

William E. Blackstone Medical Building
525 Broad Street
Cumberland, Rhode Island 02864
Telephone (401) 725-3707

**ROBERT PAUL
KEYBIDA, D.M.D.**

Family dentistry — Родинний дентист

1855 Springfield Avenue
Maplewood, N.J. 07040
Call for appointment (201) 761-4831
Приймає за попереднім домовленням.
Тел.: (201) 761-4831

MICHAEL E. KLUFAS, M.D.
INTERNAL MEDICINE

William E. Blackstone Medical Building
525 Broad Street
Cumberland, Rhode Island 02864
Telephone (401) 726-1048

Д-р ОЛЕГ МАРИНЯК
СПЕЦІАЛІСТ ФІЗИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
І РЕГАБІЛІТАЦІЇ
Професор медицини на університеті
західного Онтаріо

DR. O. MARYNIAK, M.D., F.R.C.P.C.
Chief, Dept. of Physical Medicine
and Rehabilitation
ST. MARY'S HOSPITAL
35 Grosvenor St., London, Ont., Canada
N6A 1Y6. Tel.: (519) 471-0185

UNA BRANCH 322
Maplewood, New Jersey

Dr. Robert P. Keybida, President
Mrs. Evelyn Keybida, Treasurer
Sir Andrew Keybida, Secretary
Tel.: (201) 762-2827

РЕСОРТ НАД МОРЕМ

LIDIA APARTMENTS & ROOMS

128 East Crocus Road
Wildwood Crest, N.J. 08260
Phone: (609) 522-3348
The World's Safest Bathing Beach

Д-р Роман і Сузанна Сапович, власники

Mrs. KATHERINE PROWE
10 Margarita St.
Toms River, N.J. 08757
Branch 26

Т-во „СВОБОДА”
25-ий ВІДДІЛ УНС
в Джерзі Сіті, Н. Дж.
шлє привіт
Українському Народному
Союзові і „Свободі”.

УРЯД І ЧЛЕНИ

Буваєте в Нью Йорку
Відайдіте Сурму.
Сурма Українська книгарня.
Сурма Український Музей.
Сурма Українська Інституція.
Сурма відчинена сім день в тижді.
Властители: Мирон Сурмач, старший,
Мирон Сурмач, син, Маркіян Сурмач,
внуки. Три генерації, всі вам раді послу-
жити. Просимо заходити.

SURMA

11 East 7th Street, New York, N.Y. 10003

Oak Ridge Realty

REAL ESTATE

Members & Multiple Listing Services

MARIE DOMARATZKY

Realtor Associate

372 Morris Avenue Bus. (201) 376-4822
Springfield, N.J. 07081 Res. (201) 467-8918

ARKA COMPANY

26 First Ave., New York, N.Y. 10009

(between 1st & 2nd Sts.)

(212) 473-3550 ■ Mon.-Sun. 10-6

Embroidery threads and fabrics, blouses, egg
decorating kits, Ukrainian tapes, records,
newspapers, books, scarves, ceramics,
paintings, 3-D pictures.

Oak Ridge Realty

REAL ESTATE

Members & Multiple Listing Services

MARIE DOMARATZKY

Realtor Associate

372 Morris Avenue Bus. (201) 376-4822
Springfield, N.J. 07081 Res. (201) 467-8918

Tel.: (312) 227-1653

**REAL ESTATE ■ INSURANCE
INCOME TAX SERVICE**

CHICAGO REALTY

PETER HUCUL

**REAL ESTATE BROKER ■ GENERAL INSURANCE
BROKER ■ ALL LINES OF INSURANCE**

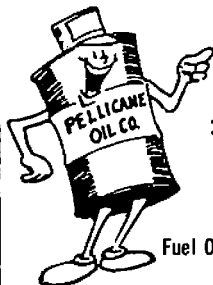
842 N. Oakley Boulevard
Chicago, Ill. 60622

(201) 375-5807

**STEP'N
CLEANING & DYEING**
"STEP IN TO QUALITY DRY CLEANING"

678 Sanford Ave.
Newark, N.J. 07106

**TAILORING
SHIRTS LAUNDRY**

**PELLICANE
OIL CO.**

326 W. Maple Ave.
Bound Brook, N.J.

356-1131

**Fuel Oil Installations & Oil
Burner Service**

PHONE: (212) 533-1379

Sobor
ICON - ANTIQUE GALLERY
WATCH AND JEWELER REPAIRS

OLEG KOBULEVSKY

140 2ND AVE.
NEW YORK, NY 10003

Phone: Office (914) 794-5900

**SCHMIDT'S
WHOLESALE, INC.**

**WHOLESALE PLUMBING, HEATING,
PUMPS, ELECTRICAL, WATER WORKS
& SUPPLIES**

P.O. Box 471, Monticello, N.Y. 12701

З М І С Т

Український календар на 1990 рік	5
<i>Олександр Домбровський: Між Тисячоліттям Хрищення України й двотисячоліттям християнської ери</i>	<i>17</i>
<i>М. Волинський: Чудо в Турковичах</i>	<i>25</i>
<i>Іван Лесько: Українська психіка і державність</i>	<i>30</i>
<i>Іван Кедрин: 3 парадоксів української преси</i>	<i>46</i>
<i>Д-р Осип Кравченко: Росія і Східня Галичина перед Першою світовою війною</i>	<i>54</i>
<i>Теодор Мацьків: Від автократизму до тоталітаризму в Росії</i>	<i>61</i>
<i>Іван Фур: Кооперативи здоров'я в Західній Україні</i>	<i>70</i>
<i>Василь Гамуляк: І згадую минулі дні</i>	<i>75</i>
<i>Ольга Кузьмович: У добу молодечих поривів і гарячої смерти</i>	<i>84</i>
<i>Олена Теліга: Козачок</i>	<i>90</i>
<i>Микола Руденко: Зустріч за колючим дротом (уривок з повісти)</i>	<i>91</i>
<i>Роман Шраменко: Українським жінкам Равенсбрюку</i>	<i>97</i>
<i>Євген Крименко: Життя</i>	<i>102</i>
<i>Наталія Кібець: З минулого</i>	<i>103</i>
<i>Яр Славутич: Правооборонці</i>	<i>104</i>
<i>Микола Руденко: Пекельний гість (поема)</i>	<i>105</i>
<i>Любов Коленська: Серце в поштовій скринці (оповідання)</i>	<i>113</i>
<i>Володимир Барагура: Зустріч з русалкою у хвилях океану</i>	<i>120</i>
<i>Євгенія Бойко-Дімер: Графіті</i>	<i>125</i>
<i>Михайло Бойко: З журбою радість обнялася</i>	<i>128</i>
<i>Як ми пишемо (з листів до редакції „Свободи”)</i>	<i>131</i>
<i>Д-р Володимир Жила: Нелегке завдання (рецензія)</i>	<i>132</i>

<i>Яр. Климовський: 3 театральних епізодів</i>	140
<i>Адольф Гладилович: Тодось Осьмачка і його „Колісниця”</i>	149
<i>Михайло Паламар: Греко-римська й українська література</i>	154
<i>Михайло Литвинець: Наша мова</i>	159
<i>Едвард Жарський: Від „Гайдамаків” до бейзбольної ліги УНСоюзу і УСЦАК</i>	160
<i>Василь Дідюк: За українську правду</i>	172
<i>Оголошення</i>	180-253

Керівник друкарні: *Степан Чума*
Складачі: *Данута Войтович, Галина Кузьма, Данута Рігальська*
Верстальник: *Ярослав Сидоряк*

Друкарня „Свободи”
30 Монтгомері вул., Джерзі Ситі, Н. Дж. 07302, ЗСА
Наклад 15,000 примірників — 1990

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

30 Montgomery Street, P.O. Box 17A—Jersey City, New Jersey 07303 • (201) 451-2200

Найстарша
і найбільша
братська,
забезпечена
і громадська
організація
українців
в Америці і
Канаді

Заснована у
1894 році

Запрошуємо
вас та членів
вашої родини
забезпечитися
в Українськiм
Народнiм
Союзi та спiль-
но працювати
для добра
українського
народу

- Має 20 клас модерного забезпечення
- Сума забезпечення не має обмежень
- Виплачує найвищу дивіденду
- Видає щоденник *Свободу*, *Український Тиждень* і журнал для дітей *Веселку*
- Уділяє стипендії студіючій молоді
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”
- Offers 20 types of life insurance protection
- There is no limit to the amount of insurance
- Pays out high dividends on certificates
- Publishes the *Svoboda* daily, the English-language *Ukrainian Weekly* and the children's magazine *Veselka — The Rainbow*
- Provides scholarships for students
- Owns the beautiful estate Soyuzivka